

—Людзьмі звацца!
Янка Купала

ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ

ПЯТНІЦА

25

КАСТРЫЧНІКА
1991 г.
№ 43 (3609)

ВЫХОДЗІЦЬ
з 1932 г.

КОШТ — 15 кап.
(Па падпісцы —
10 кап.)

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

«КАБ НАЦЫЯ АДЧУЛА ЎЗЛЁТ»

Чытачы «ЛіМа» — пра маёмасць КПБ.

СТАР. 3

«ГРАХІ НАШЫ ПАДЛІЧАНЫ...»

Новыя вершы Пімена ПАНЧАНКІ.

СТАР. 4

ПУЦЯВІНЫ АДРАДЖЭННЯ

Анатоль СІДАРЭВІЧ: «Як ні дзіўна гучыць, але я, сацыял-дэмакрат, хачу, каб у нас на Беларусі была свая буржуазія».

СТАР. 5, 12

ЛЮБОЎЮ—ЗА ЛЮБОЎ

Наўздагон юбілею Аляксандры КЛІМАВАЙ.

СТАР. 11

«ЛіМ»— ЧАСАПІС:

хроніка культурнага жыцця.

СТАР. 13



НА СМАЛЕНШЧЫНУ, ДА БЕЛАРУСАЎ

Сцежкамі «Выбранецкіх
шыхтоў».

СТАР. 14—15

ХТО ІДЗЕ ДАРОГАЙ ДА ХРАМА

А. ЦЫРКУНОУ: «Пакаянне — гэта перш за ўсё ах-
вяры...»

СТАР. 16



Пад час афіцыйнага візіту на Беларусь старшыня Вярхоўнага Савета Летувы Вітаўтас Ландсбергіс
усклаў вянок да помніка на плошчы Перамогі ў Мінску.
Пра візіт В. Ландсбергіса — на стар. 2.

Фота С. ГРЫЦА.

Кола Дзён

Дагавор аб эканамічным супольніцтве, пра неабходнасць якога столькі гаварыў Прэзідэнт СССР, — падпісаны. У тым ліку — і Рэспублікай Беларусь, Украіна пакуль ухілялася, вырашыўшы спачатку заключыць двухбаковыя пагадненні з усімі рэспублікамі былога Саюза. Сёння пілька сказаць, які шлях больш перспектыўны для стабілізацыі (хоць бы) эканомікі Тым больш, што дагэтуль невядомы змест больш як дзесятка дакументаў, якія павінны напоўніць канкрэтным зместам Дагавор. Ці не застанецца ён проста дэкларацыяй аб намерах, чарговай палітычнай дэманстрацыяй уяўнага адзінства «суверэнаў»?

17 КАСТРЫЧНІКА

Усяго за некалькі гадзін да заканчэння візіту міністра замежных спраў СССР Б. Панкіна ў Ерусалім была дасягнута дамоўленасць аб аднаўленні ў поўным аб'ёме дыпламатычных адносін паміж Ізраілем і Савецкім Саюзам. Было аб'яўлена таксама, што міжнародная канферэнцыя па Блізкім Усходзе пачнецца ў Мадрыдзе ў канцы кастрычніка з удзелам палестынцаў.

18 КАСТРЫЧНІКА

У Маскве прайшла ўрачыстая цырымонія падпісання Дагавору аб эканамічным супрацоўніцтве суверэнных рэспублік. Свае подпісы пад дагаворам паставілі Прэзідэнт СССР, кіраўнікі Арменіі, Беларусі, Казахстана, Кыргызстана, Расіі, Таджыкістана, Туркменіі, Узбекістана. Дакумент пакуль адкрыты для падпісання астатнімі рэспублікамі, што ўваходзілі ў Саюз. Магчымы і статус «асацыяраванага члена».

Вярхоўны Савет Беларусі прыняў закон «Аб абароне інвалідаў».

19 КАСТРЫЧНІКА

рэзна абстрахавалася абстаноўка ў Чачэна-Інгушэці пасля ультыматуму Прэзідэнта Расіі Б. Ельцына, які патрабаваў ад Агульнанацыянальнага чачэнскага кангрэса адмяніць усе незаконныя акты і распусціць незаконныя ўзброеныя фарміраванні.

20 КАСТРЫЧНІКА

ўпершыню прайшлі перагаворы паміж афіцыйнымі прадстаўнікамі Азербайджана і Арменіі аб урэгуляванні канфлікту. А ў Карабаху па-ранейшаму гінучы людзі. Не дапамог пакуль і прыезд спецыяльных назіральнікаў з Казахстана і Расіі.

21 КАСТРЫЧНІКА

пасля некалькіх пераносаў у Маскве пачалася сесія Вярхоўнага Савета СССР новага складу. Перад народнымі дэпутатамі, якія прадстаўляюць усяго сем рэспублік былога «непарушанага Саюза» (у тым ліку і Беларусь), выступіў Прэзідэнт СССР М. Гарбачоў. Ён сказаў, што бачыць новы Вярхоўны Савет у ролі «ўстаноўчага сходу», і заклікаў Украіну неадкладна прыслаць сваіх дэпутатаў у Маскву. Без іх удзелу, дарэчы, саюзны парламент не зможа прымаць канстытуцыйныя рашэнні. Работа Савета Рэспублік пакуль паралізавана. Савет Саюза выпрацоўвае рэгламент сваёй будучай дзейнасці.

22 КАСТРЫЧНІКА

з афіцыйным візітам на Беларусь прыйшла дэлегацыя Літоўскай Рэспублікі на чале са Старшынёй ВС Літвы В. Ландсбергісам. У расійскім парламенце лачаліся слуханні аб ролі кампартыі ў час пучку. Стала вядома, у прыватнасці, што ЦК КПСС выкарыстоўваў дзяржаўныя валютныя крэдыты для пакрыцця ўласных запазычанняў перад «братнімі партыямі» ў краінах Захаду.

23 КАСТРЫЧНІКА

Дзяржаўны банк СССР абверг чуткі аб «замарожванні» 50-і і 100-рублёвых купюр. Але фант падобнага абвяржэння чамусьці не дадае аптымізму. Рознага роду абвяржэнні мы ўжо чулі неаднойчы.

«БРАТЫ-БЕЛАРУСЫ, ПРЫЙШЛА ПАРА ДОБРАЯ!»

Вітаўтас Ландсбергіс у беларускім парламенце

ВІЗІТ высокага віленскага госця — неаблага нагода сёе-тое ўспомніць. І не з часін Вялікага княства Літоўскага, а з нашай найноўшай гісторыі.

Так супала, што кіраўнік парламента Летувы наведваў Мінск амаль дзень у дзень з трэцімі ўгодкамі І з'езда «Саюдзіса», які, нагадаю, адбыўся 21 кастрычніка 1988 года. Менавіта тры гады назад нашы суседзі зрабілі свой выбар і рашуча ўзяліся за ажыццяўленне вызначанай мэты. На шляху да свабоды і незалежнасці яны перажылі эканамічную і інфармацыйную блакаду, выстаялі супраць узброенай агрэсіі.

Але ў той момант, калі колішні лідэр «Саюдзіса» пад апладысменты ўваходзіў у залу пасяджэнняў нашага Вярхоўнага Савета, дзе «сябе пад Леніным чысціць» бел-чырво-на-белы сцяг, на памяць прыходзілі не самыя прыемныя згадкі. Згадвалася, напрыклад, тое, як ідэалагічнай «кантрабандзе» з Летувы супрацьстаяў магутны прапагандысцкі апарат КПБ. Пагартайце падшыўкі «Звязды», «Советской Белоруссии», «Вячэрняга Мінска», — колькі бруду выліта на таго ж Ландсбергіса, нават тады ўжо, калі ён меў ранг кіраўніка суверэннай рэспублікі. А «Літва

советская», якая друкавалася ў Мінску? А зяляцанні да такіх адыёзных фігур, як У. Швед і В. Бураквічусі?.. Сёння, калі яшчэ не аціхла бура, узятая вядомай ельцынскай заявай, не лішне ўспомніць, што першым выбухованебяспечнае тэрытарыяльнае пытанне крануў Прэзідыум ВС БССР, прычым відэаважна дагаджаючы імперскім амбіцыям Цэнтра. Гэта палітыка, а вось мараль: хіба забудзеш, як вагаўся наш парламент, даючы ў студзені ацэнку віленскай трагедыі, — «вылучаць пытанне на месцы» ездзілі ажно тры дэпутаты.

Ці трэба варушыць старое? Мяркуюць, як хочаце... Я ж лічу, што немагчыма зрабіцца з панядзелка прыныповымі і што ўсё згаданае (а колькі яшчэ можна згадаць, і не толькі ў дачыненні да Летувы) яшчэ доўгі час будзе вызначаць нашу рэпутацыю. Адназначна, і стаўленне да нас.

ВЯДОМА пра гэта Вітаўтас Ландсбергіс з трыбуны беларускага парламента не гаварыў. Гаварыў ён, сярод іншага, наступнае:

— Пачуцці сімпатыі і дружбы выклікае ваш добры, цяроплівы сялянскі народ. Бо літоўскі народ па сутнасці такі самы. У нас баліць сэрца ад ва-

рых пакут — ад Курапат да Чарнобыля. І гэтак жа радуецца нашы сэрцы вашаму Адраджэнню. «Браты-беларусы, прыйшла пара добра!» — спадзяваліся паўстанцы амаль сто трыццаць гадоў назад. Гучыць як сёння сказанае, нягледзячы нават на ценю Чарнобыля.

Амаль шэсць стагоддзяў назад пад той самай пераможнай Пагоняй літоўскія і беларускія палкі грамілі заходняга агрэсара. А на працягу ўсяго цёмнага і смутнага XIX стагоддзя абодва нашы народы гібелі пад тым самым прыгнётам усходніх цароў-імператараў. Гібелі і паўставалі. Дагэтуль помніцца высакароднасць і адвага Кастуся Каліноўскага. Помніцца тагачасныя шывеніцы і катэргі, забароны друку на роднай літоўскай і роднай беларускай мовах, ганенні і ганьба саміх моў. Не мінулася бяследна і сталінская спроба задушыць, пераварыць усе народы, забраўшы ў іх і мову і дух. Тым больш радуе абвясчэнне вамі дзяржаўнасці беларускай мовы, істотныя крокі па шляху нацыянальнага Адраджэння.

І Адраджэнне сёння ў нас агульнае — як плён сумесных намаганняў і ўзаемадапамогі, як агульны дар лёсу.

Беларусь ужо сама вызначае свой лёс. Як вынікае з вашай Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце, ніхто сілком ужо не ўцягне Беларусь у непажаданыя для яе саюзы, не прымусяць адмовіцца ад сваіх асноўных правоў. На поўдні цяпер у нас партнёр, з якім павінна быць добрае супрацоўніцтва. І ў міжнародных справах, як з раўнапраўным членам Арганізацыі Аб'яднаных Нацый, і дома, дзе ў нас столькі агульных спраў. Спыніць Чарнобыль, уратаваць Нёман, а з ім і мора, якое і для Беларусі з'яўляецца найбольш блізкім. Зберагчы зямлю, ваду і чыстыя мірныя нябёсы, каб нашы дзеці і ўнукі раслі здаровымі, любілі адно аднаго і разам крочылі ў будучыню.

БУДЗЕМ ШЧЫРЬЯ, кароткае выступленне В. Ландсбергіса хоць і лашчыла слых, але шмат у чым мела рытуальны характар. Дэпутаты і журналісты, акрэдытаваныя ў Вярхоўным Савеце, не атрымалі інфармацыі аб тым, што, уласна, было прадметам беларуска-летувіскага перагавораў, якія пачалі падыходзіць мяркуецца пакласці ў аснову адносін паміж нашымі суверэннымі дзяржавамі. Пакуль, да візіту Станіслава Шушкевіча ў Вільню, дзе павінна адбыцца падпісанне выніковых дакументаў, можна пэўна сцвярджаць толькі тое, што «высокія бакі абмеркавалі пытанні, якія маюць узаемны інтарэс».

А. ГАНЧАРОУ.

НАША РАДА

КАБ НАЦЫЯ ЗВЕДАЛА АДРАДЖЭНСКІ ЎЗЛЁТ...

Чытачы «ЛіМа» — пра маёмасць КПБ

Нагадаем, што чытачы «ЛіМа» 11, 14 і 15 кастрычніка г. г. адказвалі на пытанне: «Як распрададзіцца ўласнасцю КПБ-КПСС і яе фінансавымі сродкамі з найбольшай карысцю для суверэннай Беларусі?» Друкуем водгукі рэспандэнтаў.

Генадзь ЛАГУНОВІЧ, афіцэр у адстаўцы, ветэран Вялікай Айчыннай вайны, 66 год, г. Мінск:

«Я рэгулярна плаціў партыйныя ўзносы на працягу сарака шасці гадоў і маю права выказацца. Што тычыцца маёмасці, будынкаў і г. д., дык гэта справа мясцовых улад і Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь. Адно скажу: уласнасцю павінен карыстацца народ. А цяпер пра грошавыя сродкі КПБ-КПСС. Калі б у мяне спыталі: на чыю карысць ты перадаць бы тыя сем-восем тысяч рублёў, якія заплаціў у выглядзе партуаносаў, — я, не задумваючыся, адказаў бы: на карысць нацыянальнага Адраджэння. Колькі яго праціўнікаў спасылаліся, напрыклад, на тое, што няма, маўляў, сродкаў на перайменаванне Мінска ў Менск, што вельмі дорага абыдзецца народу новыя назвы вуліц і плошчаў. Дык вось я асабіста ахвярую заплачаныя мной у партыйную касу ўзносы менавіта на гэтую справу».

Эдуард ДУБЯНЕЦКІ, гісторык, навуковы супрацоўнік Беларускага ўніверсітэта, 25 год, г. Мінск:

«Вельмі шкадую, што не змог адказаць на ранейшае пытанне «Нашай рады» наконт беларусізацыі. Аднак сённяшняй мае думкі наконт маёмасці і сродкаў кампартыі і пытанне нацыянальнага адраджэння ўзаемазвязаны вельмі шчыльна. У сваёй навуковай працы я займаўся працэсамі беларусізацыі ў 20-я гады. Вядома, што ў той час значная частка грошай была занядзена ў дзяржаўны бюджэт менавіта на развіццё мовы, культуры, мастацтва. Вось чаму так хутка нацыя адчула гэты адраджэнскі ўзлёт. У пачатку 30-х гадоў і ў наступныя сродкі на беларусізацыю ў дзяржбюджэце скарочалі і яны складалі зусім маленькую суму. А неўзабаве справа нацыянальнага адраджэння была на-

гул згорнута. Які грамадзянін і гісторык па професіі лічу: калі рэспубліка наша заявіла аб суверэнітэце, дык сродкі кампартыі трэба аддаць у дзяржбюджэт на распрацоўку і выкананне праграм нацыянальнага і культурнага адраджэння. Так не хапае нам на гэта ні сродкаў, ні памяшканняў, ні... сама-свадомасці. Дык давайце зробім першы крок на карысць народа: дапаможам, напрыклад, нацыянальнаму навукова-асветнаму цэнтру імя Францішка Скарыны, які цяпер ствараецца».

Андрэй ДЗЕМІДОВІЧ, слесар-зборчык ВА «Гарызонт», 18 год, г. Мінск:

«Маёмасць кампартыі, як і іншыя партыі, можна было б пакінуць у спакоі, каб не такія факты. Узяць хоць бы Дом палітсветы ў Мінску. Ён будаваўся на сродкі ад суботнікаў, у якіх удзельнічалі і беспартыйныя. Туды пайшло і працэнтаў сорак дзяржаўных грошай. Таму партмаёмасць і фінансы павінны быць нацыяналізаваны, аддадзены людзям. Паглядзіце, у якіх умовах працуе лабараторыя па аналізах крыві ў 4-й бальніцы Жэх: побач з крывёй здаюцца іншыя аналізы... Дык чаму б адзі з будынкаў, у якіх сядзелі партыйныя босы, не перадаць той жа лабараторыі?»

Тацяна БАГДАНОВІЧ, інжынер ВА «Інтэграл», 36 год, г. Мінск:

«Асаблівых варыянтаў няма: грошы — гэта жыллё для чарнобыльцаў, лены для хворых; памяшканні перадаць пад школы і ліцэі, наогул, на патрэбы адукацыі».

Ніна КУЧУР, інжынер-тэхнолаг Рэспубліканскага Дома мадэляў абутку, 35 гадоў, г. Мінск:

«Лічу, што будынкі КПБ-КПСС варта найперш аддаць дзецям. Вы б паглядзелі, у якім стане знаходзіцца 8-я дзіцячая паліклініка на вул. Апанскага. Жыхільныя ўмовы! А музычныя і

мастацкія школы? Яны ж часта займаюць цокальныя паверхі, непраходныя для жылля і работы».

І яшчэ. Наш філфак — кузня нацыянальных кадраў — туліцца ў цесным, непрастасаваным будынку. Вось яму і аддаць адзін з гмахоў ЦК».

Аляксандр АКУШАУ, інжынер ВА «Граніт», г. п. Мікашэвічы: «Каб унесці яскасць у пытанне ўласнасці КПБ, трэба правесці экспертызу на ўзроўні Вярхоўнага Савета. Калі пацвердзіцца, што значная частка нарабавана, то, па законе, усе без выключэння павінна быць нафіксавана. Так робяць з усімі злодзеямі».

На сустрэчы 10 кастрычніка 1991 г. народны дэпутат Беларусі па нашай акрузе М. Каноўшчык сказаў, што ён супраць канфіскацыі маёмасці КПБ, што з партыі не выходзіў, што ён часова прыпыніў членства. А такіх у парламенце — большасць, як і ў іншых Саветах. Мала шанцаў, што пытанне ўласнасці КПБ будзе справядліва вырашана. Таму трэба прымаць новы закон аб выбарах і праводзіць дэтрэмінавыя выбары. У новым Законе аб выбарах павінна быць адназначна акрэслена: калі дзейнасць партыі забаронена, то паўнамоцтвы дэпутатаў, якія належалі да гэтай партыі, — складаюцца».

Усе фінансавыя сродкі КПБ павінны паступіць на адзіны рэспубліканскі рахунак, а не расцягнуты па кутках».

Надзея ЯКУБОВІЧ, настаўніца беларускамоўнага класа СШ № 153, 52 гады, г. Мінск:

«Наўрад ці грошы з касы КПБ-КПСС трапяць на патрэбы чарнобыльцаў. Маёмасць? Хай у будынках, якія належалі партакратам, выходваюцца хлопчыкі і дзяўчынкі. Хай у іх квітнее беларуская навука і культура».

Наша наступнае пытанне тычыцца праблемы аховы і зберажэння помнікаў гісторыі і культуры. Агульны стан іх захаванасці ў асноўным вядомы — ён варты жалю. А калі канкрэтна? Паведаміце нам: які лёс культовых будынкаў, іншых старадаўніх пабудов, парку, сядзіб, млыноў, могілак — усяго таго, што з'яўляецца сведкамі нашай гісторыі, культуры і побыту — у вашай мясцовасці?

Чакаем вашых адказаў па тэлефоне 33-19-85 сёння, 25 кастрычніка, а таксама ў панядзелак і аўторак 28 і 29 кастрычніка з 13 да 16 гадзін.

АДДЗЕЛ ПІСЬМАЎ І ГРАМАДСКАЯ ДУМКА.

ДУРНЯЎ І Ў ЦАРКВЕ Б'ЮЦЬ?

Інцыдэнт на цёмнай вуліцы

Нядаўна я пачуў ад аднаго свайго сябра такую гісторыю: «Днямі на рагу Горкага і Кульман спрабаваў я спыніць таксоўку. Чакаў доўга; было недзе каля адзінаццаці вечара, у гэты час злавіць машыну цяжка. Нарэшце дачакаўся. Але калі таксоўка спынілася, побач з ёю ўжо стаялі двое хлопцаў, якія немагчыма адкуль узняліся. На маю заўвагу, што я тут знаходжуся даўно, а яны толькі з'явіліся, і таму хай бы пачакалі наступную машыну, мае «папаненты» паслалі мяне, як гавораць, «по матушке», а адзін з іх ударыў у твар кулаком. Адчуўшы маю разгубленасць, непадрахтанасць да такога аб'екта, ударыў другі раз, замахнуўся на трэці.

Разгубіўся я таму, што ні мае словы, ні мае дзеянні ніякім чынам не прававалі такой рэакцыі. Ды і чаго, скажы, мне было б заводзіцца аднаму супраць двух, відавочна за мяне дужэйшых, на пустынной у гэты час вуліцы? Да таго ж я быў з жонкай. Тым болей, чаго мне бойку заводзіць?»

Была яшчэ адна акалічнасць, якую спецыяльна падкрэсліў апавядальнік, — «перахватчыкі» ягонага таксоўкі былі замежныя студэнты.

«Гледзячы ўслед ад'язджаючай таксоўцы і выцізаючы з твару кроў, я падумаў: ну ладна, за мяжою на мяне глядзяць як на чалавека другога гатунку (бо мая дзяржава робіць усё, каб я, не дай Бог, не стаў роўным еўрапейцу), але цярэць абразы і пабоі ад замежніка тут, у сябе дома — гэта ўжо занеда!»

Прыкры інцыдэнт. І яшчэ больш прыкры ад таго, што гэты выпадак — люстра прыкрай з'явы. У Савецкім Саюзе на працягу ўсёй ягонага гісторыі падаўлялася пачуццё нацыянальнай і чалавечай годнасці ўласных грамадзян, і разам з тым дзяржава аж са скурцы лезла, каб зрабіць добрае ўражанне ў свеце. Вось і ствараліся для іншаземцаў асаблівыя ўмовы для працы, вучобы і адпачынку ў СССР. Праўда, еўрапейскаму ўзроўню ўсё гэта ўсё роўна не адпавядае, але звычайны савецкі грамадзянін пра такое і марыць не можа. У Мінску вучацца студэнты ў асноўным з так званых «развіваюцца» краін Азіі, Афрыкі; людзі з іншым, непадобным на славянскі, менталітэтам, з іншым ладам жыцця. Гэта ўжо само па сабе робіць магчымымі канфлікты паміж гаспадарамі і гасцямі. І сапраўды, канфлікты бывалі. Але ў тых выпадках, калі госці пераходзілі межы маральнасці і прыходзілі ў сутыкненне з нашым Крымінальным кодэксам, справа паступова апускалася на тармазах. У імя «дружнай народнай» і інтэрэсаў міжнароднай палітыкі СССР. Так было ў застойны час, і ў мяне ёсць падставы меркаваць, што так засталася і зараз.

Такім чынам жыхары ўчарашніх калоній, на якіх на Захадзе глядзяць калі не з па-

гардай, дык і без асаблівай павагі, атрымлівалі унікальную магчымасць самасцвярджацца, вобразна кажучы, плюючы ў твар савецкім грамадзянам. Беслакарана.

Ці можаце вы ўявіць прыгаданую ў пачатку нататкаў сітуацыю дзе-небудзь у Берліне, Парыжы ці Лондане, калі б ахвярай хамства з боку іншаземца стаў бы немец, француз ці ангелец? Не, гэта ўявіць немагчыма. Прычым хулігана стрымлівала б не столькі наяўнасць у полі зроку паліцыянта, як усведамленне таго, што, замахнуўшыся на канкрэтнага немца, француза ці ангельца, ён замахваецца на Германію, Францыю, Брытанію. А гэта вельмі небяспечна.

Нас, беларусаў, ніколі не будучь паважаць у свеце, пакуль мы не навучымся паважаць самі сябе. Інакш дойдзе да таго, што кожны госць ці кватарант будзе навязваць нам сваю волю, гаварыць з гаспадарамі з пазіцыі хамства. Праявы абразлівага стаўлення да Беларусі і яе народа знойдзеш (ды і шукаць не трэба — усё на вачах) і на побытавым узроўні, і на ўзроўні высокай палітыкі. Прыблізна так, як тыя хуліганы, што «перахапілі» чужую таксоўку на цёмнай вуліцы, паводзіць сябе кіраўніцтва СССР — так званы Цэнтр. Сёлета Савецкі Саюз атрымаў ад урадў іншых краін, міжнародных арганізацый, замежных фірм і прыватных асоб дапамогу лекамі і медыцынага абсталяванням. Дапамога, безумоўна, прызначалася найперш ахвярам Чарнобыля. Згодна сведчанням нашай прэсы, найбольшую долю атрымала Расія, за ёй Украіна. Беларусь — галоўная ахвяра ядзернай трагедыі тых лекаў атрымала менш, чым нават Летува. Атрымліваецца — перахапілі.

На Беларусі поўным ходам ідзе будаўніцтва жылля для вайскоўцаў, што перадыслакуюцца да нас з тэрыторыі былога сацлагера, а цяпер ужо і з былых рэспублік былой Савецкай Прыбалтыкі. Разам з тым праграма адсялення людзей з чарнобыльскай зоны ажыццяўляецца ў маштабах вельмі сціплых — няма для гэтай справы грошай, будаўнічых матэрыялаў, рабочых рук. Зноў перахапілі!

Цэнтр паранейшаму кантралюе кантакты і кантракты Беларусі з Захадам. Адпаведна перахоплівае найбольш выгадных.

Яно і не дзіўна, што ў нас не пытаюцца: мы не маем уласнай арміі і паліцыі, уласнай валюты, уласнай палітыкі. А наш Старшыня Вярхоўнага Савета паранейшаму (і пасля ГКЧП) абяшчае сваю прыхільнасць «абноўленаму Саюзу». Пры такіх справах мы не хутка станем гаспадарамі на сваёй зямлі, не хутка беларус будзе адчуваць сябе ў Менску так жа ўпэўнена, як немец у Берліне. Дурняў і ў царкве б'юць.

П. ВАСІЛЕЎСКІ.

ІЗНОЎ ЗАКЛІКІ «ДАВАЙЦЕ!»

...гучалі ў вялікай зале пасяджэнняў Прэзідыума Акадэміі навук Беларусі, дзе 15 кастрычніка праходзіла справаздачна-выбарчая канферэнцыя акадэмічнай арганізацыі ТБМ імя Ф. Скарыны. Здзівіла, што дагэтуль навукоўцы (дырэктары інстытутаў, супрацоўнікі) пераконваюць саміх сябе ў тым, што трэба пачаць размаўляць па-

беларуску, адраджаць беларускую навуку. Стала зразумела, слухаючы прысягі навукоўцаў у асабістай вернасці роднаму слову, што беларусізацыя ў Акадэміі навук загразла на эмацыйным узроўні.

Мо таму канферэнцыя прыняла ў многім «поклічавы» зварот да кіраўніцтва акадэміі.

Хаця, між тым, у звароце выказаны слушныя заклікі наконт наймення акадэміі (чаму Акадэмія навук Беларусі, а не Беларуска Акадэмія навук, як гэта было ў 20-х гг.), і валікіты з вырашэннем лёсу мозга Адраджэння — Нацыянальнага навукова-асветнага цэнтра імя Ф. Скарыны, які не мае ўласных памяшканняў, мэблі і не можа разгарнуць сваю дзейнасць як самастойная навуковая ўстанова.

Наш кар.

Не перавяліся воіны «ад камсамола»

ВЛКСМ як усесаюзная структура перастаў існаваць адразу пасля надзвычайнага, XXII з'езда. І толькі 14 дэлегатаў з'езда — прыхільнікі «камуністычнай платформы» — не скарыліся «зюкіным дзеям» (так, па прозвішчу 1-га сакратара Зюкіна, гэтыя людзі ахрысцілі больш за 500 дэлегатаў, што аддалі свае галасы за «смяротны прыгавор» ВЛКСМ). «Політычэскім самоубійствам назваў афіцэр Сяргей Возняк — адзіны беларус-мінчук, што ўваходзіць у склад «14 адважных» — рашэнне з'езда. Была прынята заява аб стварэнні арганізацыйнага камітэта «За ўзроўненне камсамола». Сут-

насць яе — нягода з самаліквідацый ВЛКСМ. 14 прадстаўнікоў з розных рэгіёнаў краіны распачалі згуртоўваць вакол сябе «непакорных».

С. Возняк і К. спадзяюцца захаваць арганізацыю ВЛКСМ з яе сімваламі, назовам і хочучы «скляпаць» яе з аматараў камуністычных поглядаў. Лічаць яны сябе «ідейнымі правопреемнікамі» ВЛКСМ, маючы намер ісці да XXIII з'езда. «Нам ніякіе грошы не нужны на п'ятыкі», — заявіў С. Возняк. Сказана гэта было з тае нагоды, што маёмасць зліквідаванага камсамола падзелена паміж рэгіянальнымі членамі,

якія маюць права самі вырашаць свой лёс.

ЛКСМБ, хутчэй за ўсё, будзе зрэарганізаваны: адбудзецца дэпалітызацыя, і на базе рэспубліканскага камсамола будзе створаны Саюз Моладзі. (С. Возняк, дарэчы, такое становішча не даспадобы. Ён жыве надзеяй, што камсамол адродзіцца і стане «моладёжным крылом кампартии»). Адзін у полі не воіт!.. Не, гэты фразеалагізм афіцэр С. Возняк бярэ пад сумлеў і збіраецца даказаць, пэўна, што і адзін вайсковец на Беларусі можа змагацца за камунізм..

Юрась ДУБІНА.

І ХВАЛАСПЕВЫ, І ДАБРАЧЫННЕ

Як вядома, пастырское паслугаванне ў багатыцкіх царквах найбольш разнаволенае, набліжанае да свядомасці чалавека. У гэтым мінчане маглі пераканацца 15 кастрычніка ў кінатэатры «Масква», дзе была наладжана евангельская вечэрына, у якой прыняла ўдзел дэлегацыя пратэстанцкіх вернікаў з ЗША.

У складзе дэлегацыі — пра-

паведнікі Евангелля д-р В. Мюрэй і д-р К. Бюшэр, а таксама бізнесмен Д. Карнэ, які... мае хобі спяваць у царкве песні, прысвечаныя Хрысту. Мінчане маглі падзівіцца, слухаючы песні ў стылі «блюз», наколькі разнаволенае рэлігійнае жыццё ў царквах Злучаных Штатаў Амерыкі...

Дзеячы духоўныя прыехалі ў Беларусь не толькі дзеля прамоўніцкай практыкі: 1-й

клінічнай бальніцы г. Мінска амерыканская дэлегацыя падарвала лекаў і абсталяванне агульным коштам 250 тысяч долараў. Лічба, карыстаючыся стылем А. Райкіна, — «шалёная», асабліва калі долары пералічыць на рублі.

Цешыла, што зала была перапоўнена і сярод удзячных слухачоў (якія, дарэчы, атрымалі ў падарунак кнігі Бібліі) прысутнічала багата моладзі. Відаць, рок-дыскатэкі ўжо адыходзяць.

Навочны сведка.

ТРЫВОГА Ў ВАЕННЫМ ВУЧЫЛІШЧЫ

У нашай рэспубліцы сёння існуюць два вышэйшыя ваенныя вучылішчы. Адно з іх — мінскае ваенна-педагагічнае — Саўмін Беларусі нядаўна вырашыў ліквідаваць, перадаўшы будынак Белдзяжуніверсітэту. Рашэнне, канечне, радыкальнае, але, як выявілася, не да канца прадуманае. Днямі Саўмін сваё рашэнне прыпыніў...

Сітуацыя, якая зараз склалася, была прысвечана прэсканферэнцыя, арганізаваная кіраўніцтвам вучылішча. Начальнік Мінскага вышэйшага ваенна-педагагічнага вучылішча генерал-маёр В. Бамбураў расказаў, што з 80 года тут падрыхтавана келя тысячы спецыялістаў для краін — удзельніц Варшаўскага дагавору, краін Азіі і Афрыкі і 1500 афіцэраў савецкіх узброеных сіл. Мінабароны СССР выдзяляў штогод на іх падрыхтоўку звыш 4 мільянаў рублёў. Сёння спецыяльнасць афіцэр-выхавацель, сацыяльны педагог, псіхолог рыхтуюцца атрымаць 700 савецкіх курсантаў і 40 чалавек з Афганістана, Йемена, Манголіі, Эфіопіі. Сярод выкладчыкаў — 250 афіцэраў. Лёгка сабе ўявіць, як

афіцэры, курсанты і іх бацькі ўспрынялі навіну аб ліквідацыі вучылішча.

У чым вінаватыя маладыя людзі, якія выбралі прафесію вайскоўца? (Дарэчы, сярод першакурснікаў каля 80 працэнтаў — з Беларусі). А выкладчыкі і іх сем'і, многія з якіх не маюць кватэр і вымушаны жыць... у вучылішчы?

І самае галоўнае: калі Беларусь збіраецца мець уласнае войска, рэспубліканскую гвардыю — адкуль браць для яго афіцэраў? Купляць «наёмнікаў» за межамі рэспублікі? Ці усё ж рыхтаваць свае кадры, адданыя Беларусі і яе народу? Рыхтаваць на базе вучылішча? Дарэчы, усё абсталяванне класаў і лабараторыі тут разлічаны выключна на падрыхтоўку ваенных спецыялістаў.

Калі будзе рашэнне аб стварэнні рэспубліканскіх узброеных сіл, вучылішча можна будзе перапрафіляваць і з часам пераўтварыць у акадэмію ўзброеных сіл Беларусі. Так лічаць кіраўнікі вучылішча, загадчыкі кафедраў, выкладчыкі.

Але наколькі гатовы, скажам, у вучылішчы заўтра ж

перайсці на беларускую мову навучання, выхоўваць афіцэраў, якія б ведалі і шанавалі гісторыю і традыцыі Беларусі? На гэтае пытанне карэспандэнта «ЛіМа» ўзяліся адказаць адразу некалькі чалавек. З іх адказаў можна зрабіць такую выснову: важнасць і неабходнасць беларусізацыі тут добра разумеюць, сёе-тое дзеля гэтага нават ужо і робяць. Але ёсць цяжкасці. Не распрацавана сучасная вайсковая тэрміналогія. Трэба ўлічыць і той факт, што большая частка тэхнікі паступае да нас з Расіі.

Ёсць і глабальнае пытанне. Ці захаваюцца адзіныя ўзброеныя сілы на тэрыторыі былога Саюза? (Кіраўніцтва вучылішча, між іншым, у гэтым не сумняваюцца). Наколькі самастойным будзе Міністэрства абароны рэспублікі? І хто возьме на сябе фінансаванне таго ж вучылішча? Пакуль гэта паранейшаму робіць саюзнае міністэрства. А хто плаціць...

Ды гэта ўжо тэма асобнай размовы. Ясна адно — праблема вучылішча ёсць. І яе трэба вырашаць у рэспубліцы.

Віталій ТАРАС.

Хроніка адраджэння

Менчукі ўсё сур'ёзнай успрымаюць тэзу «Вільня — калыска нашай культуры». Аб гэтым перадусім сведчыць пільнае вывучэнне Вільні жыхарамі нашай сталіцы. У кастрычніку ў Вільні і ваколіцах пачыналі супрацоўнікі Інстытута праблем экалогіі АН Беларусі

і слухачы ўніверсітэта гісторыі і культуры Беларусі пры тэатральна-мастацкім інстытуце.

Сталы экскурсавод па Вільні — сп. Лявон Луцкевіч.

Адбылася ўстаноўчая канферэнцыя Беларускага дзіцячага фонду, які ўважае сябе пе-

раемнікам традыцый таварыства «Сябар дзяцей» (існавала ў 30-х гг.) і правапераемнікам рэспубліканскага аддзялення Савецкага дзіцячага фонду.

Удзельнікі канферэнцыі звярнуліся да Вярхоўнага Савета з прапановай разгледзець «квэсць комплекс пытанняў аб дзіцінстве». У звароце пералічаны канкрэтныя захады ў галіне дзіцячай палітыкі.

Жыхары г. п. Астрыно (па-старому — Астрэй) у Гродзенскай вобласці адсвяткавалі 540-я ўгодкі першага летапіснага ўспаміну аб гарадку. Выпадак у мясцовай гісторыі — беспрэцэдэнтны.

У Астрэю сабралася багата жыхароў з акругі, быў наладжаны кірмаш, спевы, гульбішча. Як паведамляе сведка падзеі, «у гэты дзень гучала шмат

прызнанняў у любові да роднага пасёлка», а студэнт-гісторык І. Піваварчык апавядаў пра мінуўшчыню Астрэй...

На зборы Сумскай абласной арганізацыі Суполкі пісьменнікаў Украіны заснавана таварыства шанавальнікаў беларускай культуры, якое будзе прапагандаваць беларускую культуру сярод мясцовых беларусаў (6,5 тысячы).

Пімен ПАНЧАНКА



ГРАХІ НАШЫ ПАДЛІЧАНЫ...

Раўнавага

Я не веру нікому
 І вы мне, прашу вас, не верце:
 Усё пераблытаў
 атрутны чарнобыльскі вецер.
 Не ведаю, з кім мне вітацца,
 каму мне руку падаваць!
 І з кім весяліцца за чаркай,
 і з кім у бядзе бедаваць!
 Звярзе душа ў нас
 ад дзікай бяздоннай самоты,
 Гавораць, палова ў нас членаў саюза —
 даносчыкі і сексоты...
 Ты помніш: зямля скаланулася ў нас,
 і сэрца трывожна заняла.
 Бабулі заплакалі ціха:
 канчаюцца дні ў нас зямныя.
 Загінулі хлопцы —
 рэактара выратавальнікі.
 Ды ўсміхаюцца весела
 баявыя нашы начальнікі.
 — І нічога ў нас страшнага,
 — гэтак гадамі манілі.
 Ляжаць ужо сотні і тысячы
 ў атамнай чорнай магіле.
 А нашы маўклівыя людзі,
 што зналі загад: «Нарыхтуйце!»,
 Сягоння зайшліся ад крыку:
 «Ратуйце, ратуйце, ратуйце!»
 І пачулі нас землі
 такія далёкія, дальнія:
 І Германія, і Амерыка,
 і са Швецыі людзі, і з Даніі.
 Прсылалі пасылкі для нас
 з лекамі, аднаразавымі шпрыцамі
 З дзіцячаю ежай...
 З'явіліся медыкі-рыцары.
 Утварыліся фонды шматлікія
 пад назвай «Дзецямі Чарнобыля».
 І кароў з малаком ядавітым
 ўсюды ў нас гробілі...
 І тут дайшло да правіцеляў,
 гэта не жарты, а горачка!
 Раўнадушным Слюньковым, Камаям,
 Сакаловым

не холадна і не гораца.
 Склалі планаў дзве сотні
 пра дапамогу, перасяленне.
 Нашы Гомель і Магілёў
 у ачмуэрэнні былі, асляпленні.
 Акадэмік Ільін —
 дзяцей паляшучыіх забойца.
 «Дзе жылі, там жывіце,
 Радзяці, друг мой, не бойся!
 У чатыры разы
 можна ў вас павялічваць дозы», —
 Ён — агент МАГАТЭ,
 не бачыць ніякай пагрозы.
 Тут начальства махнула рукой —
 і разбегліся медыкі ў момант...
 О, мая Беларусь шматпакутная,
 гэта ўсё нам знаёма, знаёма!
 І ўсё, што нам добрыя людзі
 ад сябе адарвалі, сабралі,
 Члены фондаў і камітэтаў
 усё расцягнулі, раскралі.
 А японскі прафесар
 Юкі Сато
 Глядзеў на дзяцей нашых
 ў скрусе.
 «Бяда ў вас вялікая,
 беларусы.
 А МАГАТЭ
 наша хлусіць».
 Паглядзіў ільняныя галоўкі,
 нібы развітаўся з усімі.
 «Мне шкада беларускіх дзяцей —
 гэта горш Хірасімы».
 Вось так паядналася
 гісторыя з геаграфіяй.
 Па ўсёй неабсяжнай зямлі арудуе
 атамная мафія.
 А тут з Генштаба арлы
 наш плач заглушылі клёкатам:
 «Вы народ гераічны,
 клаўся вораг тут покатам».
 «...Вось, кажучы, палова краіны,
 атрутным засыпана попелам,
 А вашы лясы партызанскія —
 спрадвеку смалістыя, цёплыя».
 І тут генштабісты
 знайшлі раўнавагу адразу.
 Паставілі ў лясах Беларусі —
 дваццаць тры ракетныя базы.
 І дзе вы, крыніцы крышталёвыя!
 І дзе вы, суніцы, чарніцы!
 Нас зноў абдурылі
 ваенныя чараўніцы.
 І веру я бабкам старэнькім,
 Што Богу пра лёс свой так жаляцца:
 Свету канец набліжаецца!
 Свету канец набліжаецца!
 Уся Беларусь ад Чарнобыля
 да сцежка і мінскіх, і брэсцкіх,
 Закладзена д'яблу і мафіі.
 Ніхто ў тым не разбярэцца.
 Скажыце мне, добрыя людзі,
 ці праўда, што свету канец!
 Я плачу над лёсам сваёй Беларусі,
 сівы і бязногі баец.

Наш час

«Не дай Бог свіні рог,
 А мужыку — панстава!
 Я хацеў бы нарадзіцца
 У часы паганства...»
 Тут парог,
 Тут і Бог
 І свяці, Ярыла,
 А той рог,

Свіны рог
Сістэма стварыла.

Што сістэма!
 То не тэма
 Для паззіі
 У наш час.
 Дарагая партсістэма
 Акалпачыла ўсіх нас.

Вось ідзе той апаратчык,
 Пралетарска-класавы,
 Ён слуга і ён падрадчык
 Мафіі фінансавай.

Ён саветы гнеўна лае,
 За багаццем гоніцца.
 Самадзержцу Мікалаю
 Ён яшчэ паклоніцца.

То лявее, то правее,
 Толькі ўверх ірвецца.
 Куды вецер вее,
 Туды голле гнецца.

Грахі нашы падлічаны,
 А цяпець абрыдла.
 Народ акаталічаны
 Крычыць на беларусаў —
 Быдла!

Што за строй!
 Чыя ўлада!
 Дзе чаканы
 Светлы дзень!
 Гультаям дае зарплату
 Мафіі галоўны пень.

Хто сягоння гоніць пёну,
 Страшыць плёткамі бабуль!
 Ставіць д'ябалчэўкаў цэны,
 А тавараў добрых — нуль.

«Усё грамадства рак спаліў», —
 Так напішучы класікі.
 Распаўзліся па зямлі
 Дзеці — метастазікі.

Іх бацькі заткнулі дзіры
 У міністэрствах, ВНУ.
 Цягне іх ў рэкеціры
 І не трэба тых навук.

Іх хвалююць не алені,
 Не бары і не гаі.
 То не наша пакаленне,
 Сённешнія бугаі.

На Радзіму ім пляваць,
 Пальцы душаць квалага.
 Грошы, грошы —
 Маць, прамаць!
 Ветэраны — ворагі.

Біце ў званы
 Са званіцы,
 Што настаў
 Збаўлення час.
 Усё змяніць!
 І ўсім змяніцца!
 І бяда пакіне нас.

Сем дзесяткаў год расцілі
 Ля дзяржаўнае дзяжы,
 Гадалі гэту сілу
 На хлусні і крадзяжы.

Ей імя наменклатура.
 Чуў ты іх камандны рык!
 З боку сэнсу і культуры
 Намі правіць хам прывык.

Дзе цяпер прамоўцы тыя,
 Што прывыклі нас пужаць!
 Іх сакрэты залатыя
 У Швейцарыі ляжаць.

Хоць і бедна, але проста
 Сустрэкацца нам і жыць...
 Але, ведайце, што помста
 Ліхвароў услед бяжыць.

Паводкі, землятрус, азвярэлыя вулканы,
 І сонца прагне ураджаі спаліць.
 А мы цяпер галоднымі ваўкамі
 Сядзім каля пустых паліц.

Праклён вам, наменклатурныя монстры! —

Самы паразітычны клас.
 Загубілі працу аратых і рамёствы,
 І зямля адцуралася ад нас.

Канец дваццатага крывавага веку.
 Яшчэ не выплакалі слёз удовы вайны.
 За тое, што давалі да жабрацтва чалавека,

І след камунізму — рэспубліканскія бітвы...

І толькі прапойца, замызганы бомж
 Шэпча ля царквы забытыя малітвы,
 Прабівае дарогу да Бога ілбом.

Над магілай маці

Пад высокімі ціхімі дрэвамі
 На ўшацкіх могілках у вячэрні час,
 Дарагая Куліна Андрэеўна,
 Паміналі мы Вас,
 Гаварылі пра Вас.

Ён працяў нас наскрозь,
 Той Рыгораў настрой.
 Пра такіх (не пазтаў — сыноў)
 Маці кожная марыць.
 Праспяваў ён пра сэрца
 І песні матулі сваёй,
 Партызанскі сыноч —
 Барадулінскі малец.

Мы гарэлку пілі,
 Паміналі душу,
 Пралілі на магілу
 Кроплю горкую тую.
 Я той помнік Куліны
 У сэрцы нашым.
 І сваю дарагую
 Успамінаю матулю.

А пазней быў і Полацк.
 Мы ў Полацк
 Завярнулі ўцішы.
 Тут Зямля Ефрасіні,
 Дзе стагоддзі гнялі нас цяжкія...
 А на ўзгорку высокім,
 Як помнік жаночай душы,
 Белы храм красаваўся
 Светаноснай Сафіі.

На апошняй вярсеце

Што расце на апошняй вярсеце!
 Сіні мох і палыні, і бильніг скрозь счарнелы.

І з пасечаным голлем
 Дуб забыты расце...
 Безнадзейныя людзі
 Тут крочаць нясмела...

Тут ляжаць заіржаўленыя караблі,
 Старажытныя чоўны,
 У якіх мы з бяды адплывалі.
 Людзі горкага лёсу
 Да вечнасці мёртвых граблі,
 І змывалі ў прорву
 Нас чорныя хвалі.

А спачатку жыцця —
 Столькі светлых ідэй!
 А цяпер не прысняцца
 Старыя ўспаміны.
 Ні жыцця, ні любові,
 Ні добрых надзей...
 Толькі Бог нам прашэпча:
 «Спіце ціха і мірна...»

Дзяржавы-равесніцы

28 кастрычніка — нацыянальнае свята Чэха-Славакіі

25 сакавіка 1918 года была абвешчана Беларуская Народная Рэспубліка, лёс якой аказаўся трагічным. Таксама ў неспрыяльных варунках нарадзілася дзяржаўнасць чэхаў і славакаў. Пасля першай сусветнай вайны на дружэ Аўстра-Венгерскай імперыі 28 кастрычніка 1918 года Нацыянальным камітэтам у Празе было абвешчана ўтварэнне незалежнай Чэхаславацкай рэспублікі. 30 кастрычніка таго ж года да чэшскага камітэта далучыўся Нацыянальны савет Славакіі. Так закончылася стогодоваая барацьба за самастойнасць Чэхі і славакі, раз'яднання на працягу стагоддзяў, пачалі ўзводзіць гмах сумеснай дзяржавы. Першым прэзідэнтам

краіны стаў філосаф і сацыёлаг Томаш Масарык, у 1935 годзе прэзідэнтам быў абраны Эдуард Бенеш. Неабходна адзначыць, што як першы, так і другі дзяржаўны дзеяч спрыялі культурна-нацыянальнаму адраджэнню сваіх паняволеных суседзяў — украінцаў і беларусаў: на стypендыі чэшскага ўрада ў Празе вучыліся нашы маладыя суайчыннікі з Латгалі, заходне-беларускіх абшараў. Беларуская эміграцыя, у тым ліку і дзеячы БНР, атрымалі ў Празе не толькі палітычны прытулак, але і субсідыі на культурную, навуковую, выдавецкую дзейнасць. Аб гэтым сёння можна прачытаць

у рамане «Роджаныя пад Сатурнам» дзвінскага настаўніка Віктара Вальтара (раман друкуецца ў газеце «Голас Радзімы»). У 1925 годзе ў Чэхаславакіі было створана Таварыства культурных і эканамічных сувязяў з СССР. У 1926 годзе Прагу наведалі з культурнай і палітычнай місіяй Янка Купала, Цішка Гартны, іншыя пісьменнікі з Менску... 28 кастрычніка — дваёнае свята. У 1968 годзе ў гэты дзень быў прыняты закон аб федэратыўным зладкаванні Чэхаславакіі. Як з Чэхіяй, так і са Славакіяй за апошні час, нягледзячы на неспрыяльныя «гусенічыны» ўмовы, наша Рэспубліка наладжвала эканамічныя і культурныя сувязі. Напрыклад, многія літаратары прайшлі вучобу ў Летніх школах славянскага ўстава ў Празе і Браціславе, пераклалі і выдалі нямала кніг... Як можна паспрыяць у новым дэідэалагізаваным часе ўсталяванню сапраўды шырых узаемавыгадных добрасуседскіх адносін, каб мацавалася нашае векавое пабрацімства, асветленае пасляўлаўскімі дзеямі, сумеснай перамогай на грундвальскім полі, асветніцкім подзвігам Ераніма Пражскага, Францішкі Скарыны? Беларуская Таварыства дружбы і культурнай сувязі з замежнымі краінамі аднавіла дзейнасць, абнавіўшы раду сяброў «Беларусь — Чэхаславакія».

У склад рады ўвайшлі пісьменнікі, мастакі, навукоўцы, выкладчыкі, прадстаўнікі бізнесу і розных галін вытворчасці. Рада сяброў «Беларусь — Чэхаславакія» запрашае ахвочых у панядзелак, 28 кастрычніка, а пятай гадзіне ў памяшканне Таварыства дружбы і культурнай сувязі з замежнымі краінамі (Менск, вул. Захарава, 28) — каб адзначыць нацыянальнае свята чэхаў і славакаў, выпрацаваць план работ на ніве міжнароднай супольнасці, акрэсленай на мапе Еўропы трыма сталіцамі: Браціслава — Менск — Прага.

Сяргей ПАНІЗНІК, старшыня рады сяброў «Беларусь — Чэхаславакія».

Гэты чалавек летась выступіў у апазіцыйным друку з «Запіскамі незалежніка», упершыню публічна прадставіўшы погляды той плыні сучаснага беларускага руху, якая святая даражыць гістарычнымі набыткамі дзеячаў Беларускай Сацыялістычнай Грамады і стваральнікаў БНР. Гэтая, незалежніцкая плынь доўгі час развівала нашу палітычна-інтэлектуальную думку, знаходзячыся ва «ўнутранай эміграцыі». І вось нарэшце ідзі незалежнікаў пачалі ажыццяўляцца, паказваючы, хто меў гістарычную рацыю і хто з'яўляецца праўдзівым творцам існа-беларускай палітыкі.

«Я ва ўсім незалежнік», — сказа пра сябе пры нашай сустрэчы Анатоль Сідарэвіч. Здаецца, духоўна ён назаўсёды прылучыўся да «нашаніўскай пары». Гэты 43-гадовы гісторык, літаратурны крытык, публіцыст — адзін з ідэолагаў Беларускай сацыял-дэмакратычнай Грамады.



Анатоль СІДАРЭВІЧ:

«КАБ СТАЦЬ НАЦЫЯЙ, НАЙПЕРШ ПАТРЭБНЫ ДУХОЎНЫЯ ВЫСІЛКІ»

— Анатоль Міхайлавіч, інтэрв'ю вы давалі не так і багата, і тыя заўсёды прысвечаны палітыцы. Хацелася б сёння пагаварыць, «гуманізаваць» кантэкст. І натуральна першая цікавасць — аб вас асабіста. Калі ж вы сталі сацыял-дэмакратам?

— Я, можна сказаць, сацыял-дэмакрат з таго часу, як пачаў крытыку меншавікоў. Мяне ўсё цікавіла, чаму гэта ў адной і той самай сацыял-дэмакратычнай партыі было дзве плыні, і чаму гэта адна з іх так топча другую. Мяне гэта зацікавіла, а потым дазнаўся, што былі сацыял-дэмакраты і ў Беларусі. І якія сацыял-дэмакраты! — Луцкевічы, Смоліч, Тарашкевіч, Рак-Міхайлоўскі, Лёсік! Яны для мяне ўзор, і магу вам сказаць па сакрэту, што яшчэ ў часе І з'езда БНФ яліся прыватныя размовы аб адраджэнні Беларускай сацыял-дэмакратыі.

— Ці пагаджаецца вы з параўнаннем гістарычнай долі (але не лёсу!) сучасных беларускіх адраджэнцаў з місіяй нашых «незалежнікаў» 1918 года, з той толькі розніцай, што зараз з'явілася перспектыва нечага дамагчыся?

— Вядома ж, сучасных адраджэнцаў можна параўнаць з «незалежнікамі» 1918 года. Трэба толькі сказаць, калі кіравацца вонкавымі прыкметамі, — што і тыя і гэтыя з'яўляюцца адначасова і адраджэнцамі, і незалежнікамі. Але ёсць, канешне, і розніца. Што такое 1918 год? Гэта эпоха імперыялізму, які яшчэ быў моцны. З сакавіка 1918 года: Нямеччына і Расія дзеляць Беларусь. 12 ліпеня 1920 года: Расія і Летува дзеляць Беларусь. 18 сакавіка 1921 года: Расія і Польшча дзеляць Беларусь. Яшчэ ў 1914 годзе А. Луцкевіч пісаў, што Беларусь зможа нечага дамагчыся толькі ў супольнасці з дэмакратыямі іншых краін. Дэмакратыя ж тады была маладая, і беларусам нельга было нечага дамагчыся.

Возьмем хоць бы такі прыклад: 1919 год, А. Луцкевіч на Парыжскай мірнай канферэнцыі, там жа — прадстаўнікі Летувы, Латвіі, Эстоніі, Украінскай Народнай Рэспублікі. Ані Брытанія, ані Францыя, ані ЗША нават вухам не павялі ў іх бок, аддалі перавагу Калчаку, яго прызналі суверэнам. Памяняліся трохі абставіны — зрабілі стаўку на Пілсудскага, потым — прызналі і Леніна. Паглядзім жа, як у наш час прызнаваліся краіны Балтыі. Заходнія краіны вельмі доўга не хацелі гэтага рабіць. І мне адразу ўспамінаецца, што ЗША прызналі Летува толькі ў 1922 годзе, калі Летуўскай Рэспубліцы было ўжо чатыры гады. Праз які ж час ЗША прызналі Летува цяпер?

Такой маруднасці не трэба дзівіцца: заходнія краіны не хацелі і не хочуць псаваць адносіны з імперыяй, з цэнтрам, бо з адным партнёрам ім мець справу спакэйней. Пра гэта сведчаць і нядаўнія публікацыі ў «Фігаро» і «Монд».

Але сёлета ў нас, у адрозненне ад 1918 года, ёсць адна перавага, хоць ты падзякуй Сталіну, — прадстаўніцтва ў ААН. Ніякія тэрытарыяльныя прэтэнзіі нашых суседзяў не могуць быць задаволены, што б там ні казалі Ельцын, польскія патрыёты, летувіскія звышпатрыёты і украінскія дзясны на Берасцейшчыне. Беларусь — правадзейны сябар ААН, і ў кожным разе яна можа звярнуцца па дапамому

да міжнароднай супольнасці. Дарэчы, зараз перад намі паўстае задача ўвайсці ў еўрапейскую супольнасць, як гэта ні дзіўна гучыць, бо сябрам сусветнай супольнасці мы ўжо з'яўляемся.

— Ці не будзе наша ўлучэнне ў еўрапейскую супольнасць толькі фармальным крокам, а не крокам праўдзівана незалежнай дзяржавы?

— Трэба спадзявацца, што ў Еўропу мы вернемся, але вернемся пры ўмове дэмакратызацыі, пераўтварэння нашай дзяржавы ў дэмакратычную, прававую, незалежную. Гэты працэс спакваля пасоўваецца. Днямі Вархоўны Савет даў прынцыповую згоду на прыватную ўласнасць на зямлю: гэта ўжо дасягненне.

Але асабіста ў мяне ёсць наступныя закіды: па-першае, чаму Беларусь як еўрапейская дзяржава не была прадстаўлена на Канферэнцыі па чалавечым вымярэнні? Чаму Летува, Латвія, Эстонія — там, а Беларусь — не? Далей, — чаму Беларусь як сябар ААН дагэтуль самастойна не падпісала дакументы Еўрапейскай нарады па бяспецы і супрацоўніцтве ў Еўропе? Праўда, на сесіі Генеральнай Асамблеі ААН П. Краўчанка заявіў, што на пачатку 1992 года Беларусь будзе ступаць у Еўропу на нарадзе міністраў замежных спраў еўрапейскіх краін. Канады і ЗША. Але, тым не менш, мы невыбачальна марудзім.

Па-другое, кепскую паслугу рэспубліцы аказаў Старшыня Вархоўнага Савета С. Шушкевіч у часе З'езда народных дэпутатаў Саюза. Калі народныя дэпутаты СССР А. Дабравольскі і С. Габрусеў настойвалі, каб у пастанове было запісана, што з'езд прызнае аб'яўлены суверэнітэт і незалежнасць рэспублікі, Шушкевіч згадзіўся са змененай за ноч фармулёўкай: «с уважэннем адносіцца» да суверэнітэту. Цяпер задача нашых дэпутатаў-прадстаўнікоў у Вархоўным Савете Саюза — дабівацца, каб ён прызнаў наш суверэнітэт. Думаю, што разам з дэмакратычнымі дэпутатамі Украіны, іншых незалежных дзяржаў яны здолеець гэтага дамагчыся, тым болей, што зараз і Расія зразумела, што трэба ісці па шляху незалежнасці — гэтаму паспрыяла адстаўка Сілаева і іншае.

Гарбачоў зараз спрабуе ўзяць рэванш — не трэба даваць яму такога шанцу: мы ведаем, хто такі Гарбачоў. І калі Еўропа яшчэ не вызвалілася ад «горбіманіі», дык мы ад яе даўно ўжо вызваліліся. Вядома, Еўропа баіцца ядзернай зброі, але мы і тут зможам паразумецца. Усю зброю, што знаходзіцца ў нас, можна знішчыць у рамках Дагавору аб стратэгічных узбраеннях і ў рамках будучага Дагавору аб тактычнай зброі.

БСДГ яшчэ ў заяве ад 11 мая выказалася супраць «цэнтра» з прэзідэнтам і кабінетам міністраў ды прапаноўвала мець Раду кіраўнікоў суверэнных дзяржаў і нараду кіраўнікоў урадаў. Апублікаваны нядаўна тэкст Дагавору аб эканамічным супольніцтве больш-менш адпавядае нашым уяўленням аб Садружнасці дзяржаў.

— Тым не менш, ці не лічыце вы, што цяперашнія крокі афіцыйнай улады Беларусі найбольш наблізілі да ідэалогіі незалежнікаў?

— Ну, ведаецца, калі гэтыя ўлады не хочуць, паводле праектаў Жырыноўскага і расейска-шавіністычнага падполля на Беларусі (пад вывескай

«Белая Россия», «Отечество» і іншых арганізацый), — калі гэтыя ўлады не хочуць быць уладамі беларускай губерні, дык яны вымушаны бараніць суверэнітэт Беларусі. І тут нашы інтарэсы — улады і незалежнікаў — супадаюць аб'ектыўна.

Але ёсць іншыя прадстаўнікі ўладаў — кіраўнікі прадпрыемстваў, былыя кампартфункцыянеры, якія добра схаўраваліся з інтэлігенцыяй, што не любіць беларускую мову, не хоча

ПУЦЯВІНЫ АДРАДЖЭННЯ

выкладаць па-беларуску. Я маю на ўвазе Сямёна Букчына як лідэра гэтай інтэлігенцыі. Прыкрываючыся размовамі аб дэмакратыі, ён і яго аднадумцы добра спеліся з некаторымі прадстаўнікамі камуністычнага й гаспадарчага інстэблішменту — з праціўнікамі нашага суверэнітэту.

Ведама, што з такімі дзеячамі ў нас будучы спрэчкі. Не выключаю, што і з нацыянал-камуністамі таксама.

— Чаму?

— Першыя хочуць, каб мы заставаліся эканамічным прыдаткам Расіі, яе культурнай калоніяй, другія — хацелі б бачыць Беларусь камуністычным запаведнікам.

Крайнасці сыходзяцца. Барацьбіт за дэмакратыю і роўнасць С. Букчын, які арыентуецца на «дэмакратычную» Расію, нібыта не бачыць, што вакол Ельцына сабраліся былыя апаратчыкі і ўжо маніпулююць ім. Ідэалізуючы Расію, ён зацікавіў сутнасць справы і аб'ектыўна штурхае нас у абдымкі да непракдзальнага рэжыму. Мы хочам жыць уласным розумам. Наш ідэал — незалежная, прававая, дэмакратычная дзяржава з эканамічным, палітычным і культурным плюралізмам. Зрэшты, гэты ідэал не новы. Мы вяртаемся да таго, што закладзена беларускімі сацыялістамі ва Устаўных граматах БНР.

— Бадай, ці не кожны «нацыяналіст» вывучаў праўдзівую гісторыю і паліталогію па-за межамі афіцыйных праграм універсітэтаў. Як жа вывучалі гэтыя навукі вы?

— Нават у часы брэжнеўшчыны чалавек, які не ленаваўся, мог дастаць і прачытаць тое, што было забаронена. Было шмат шляхоў. Каб прачытаць, напрыклад, Салжаніцына ці Сахарова — адзін канал. Калі вам хацелася чытаць Ластоўскага, Луцкевіча, Цвікевіча, Смоліча, Ігнатоеўскага — для гэтага існавалі каналы іншыя. Па-першае, старая беларуская інтэлігенцыя, якая, скажам так, знаходзілася тут у «духоўнай эміграцыі». Ды й маладая інтэлігенцыя таксама. У яе былі і ёсць патрэбныя кнігі. І «з-пад крыса» можна было ўсё прачытаць.

Не забудзем, што непадалёк ад Менска Вільня, там таксама ёсць старая інтэлігенцыя. Многае можна было прачытаць у Віленскіх акадэмічнай і ўніверсітэцкай бібліятэках. Не забудзьма, што сёе-тое можна было прачытаць нават і ў нашай дзяржаўнай рэспубліканскай бібліятэцы. Справа ў тым, што, нафта змагаючыся з «нацыяналістамі», нашы ідэалагічныя цэрыберы не ўцямілі, што гэтыя «нацыяналісты» многія ідзі ўзялі ў тых жа царскіх гісторыкаў — Галубоўскага, Салунова, Данілевіча (узяць да прыкладу гісторыю Полацкай і Смаленскай земляў). Выўляецца, што гэтыя буржуазна-дваранскія гісторыкі іншы раз былі большымі «нацыяналістамі», чым Ермаловіч. (У дужках зазначу: вельмі каб такі аб'ектыўны погляд на Беларусь ды Сямён Букчын выявіў!).

І, нарэшце, калі кнігі Ластоўскага, Ігнатоеўскага, Смоліча былі забаронены ў БССР, іх можна было свабодна прачытаць у Маскве і Ленінградзе: там яны не патрапілі ў спісы забароненых і свабодна чыталіся, гэтаксама, дарэчы, як і падшыўкі беларускіх газет.

— Дык жа і цяпер многае даводзіцца чытаць «з-пад крыса», вышукваць, траціць час...

— «З-пад крыса» то «з-пад крыса», але паглядзіце, колькі апошнім часам друкуюць гістарычных матэрыялаў і твораў беларускіх дзеячаў часопісы «Спадчына», «Крыніца», «Польмя», «Бярозка». «ЛіМ» таксама. Зроблена рэпрэнтнае выданне А. Цвікевіча, выйшла брашура пра В. Іваноўскага, зраз выйдзе работа А. Луцкевіча, і многае яшчэ выйдзе. Але праблема мне бачыцца не ў наяўнасці крыніц, бо, калі чалавек хоча нешта даведацца, ён заўсёды знойдзе, як яму гэтую «веду» здабыць.

Справа ў тым, што, паўтараючы словы Пушкіна (а ён так і пра беларусаў сказаў), — «мы ленывы і нелюбопытны». Вось калі разжаваць і ў рот пакласці... У чым бяда: школа наша адвучвала людзей самастойна шукаць веды і звесткі, інфармацыю, адвучвала ад акадэмічнай працавітасці. Сёння запяняюць нас, старэйшых, і пытаюцца: ці пішаце падручнік? А ў мяне сустрэчнае пытанне: а што ж вы, маладыя, робіце? Іх, нашых маладых патрыётаў, я мала бачу ў чытальных і аўдыторыях. І самая страшная, прыкрая рэч — што яны не хочуць працаваць у школах; скончыўшы ўніверсітэт, яны ўсім праўдамі і няпраўдамі пабягаюць школы. А мае вучні, нават у самыя застойныя часы ў школе (а я ёй аддаў каля 9 год), ведалі, што бел-чырвона-белы сцяг — гэта наш сцяг, а герб «Пагоня» — гэта наш герб...

— Дарэчы, адзін з вашых апанентаў называе Анатоля Сідарэвіча «перанаканым песымістам». Ці мае рацыю гэты адзнака вашага стаўлення да «нашага руху»?

— Мой «песымізм» у тым і заключаецца, што мала людзей-работнікаў. Многа «прастарэжвання».

— ?

— Гэта людзі, якія любяць пагаварыць, і падчас гавораць слухныя рэчы. Але калі скажаш: сядзь, напішы, — на такую працу ім бракуе то часу, то нечага іншага. А ў народ трэба не сці друкаванае слова. Зараз жа, здаецца, цэнзурны перашкоды знятыя, можна свабодна друкавацца, дзяліцца інтэлектуальнымі набыткамі, знаходкамі. Але працавітых, чынных людзей якраз і мала.

Мой «песымізм» звязаны таксама з працай Інстытута гісторыі, Інстытута філасофіі і права, Інстытута літаратуры. Іншы раз нават пытаюся, за што ім грошы плацяць. Кажуць, нібыта зараз гэтыя ўстановы пачалі працаваць у архівах, аднаўляць праўду. Але ж ужо 6 гадоў ідзе «праца»! І мне прыкра было, калі я, працуючы тыя гады ў віленскіх архівах (за свой кошт, бывала, па месяцу сядзеў заміж таго, каб адпачываць ля мора), — і за цэлы месяц не бачыў там ніводнага беларускага навукоўца. Вось ад чаго мой «песымізм».

Вядома, рынкавыя адносіны ўскладняюць матэрыяльныя праблемы. Але: хто будзе працаваць настаўнікам ў вёсцы? Толькі што ездзіў на радзіму А. Смоліча ў Клічэўскі раён — жалівава рэч: вісяць тыя ж старыя савецкія сцягі, дзеці ўсе як адзін ходзяць у піянерскіх гальштукках... Вёска — хто будзе ў ёй працаваць? Вось дзе той мацярык, тая Атлантыда, якую трэба падняць, асвеціць, бо вёска не адразу стане вёскай свабодных гаспадароў.

— Вашы артыкулы з аглядам і аналізам рэлігійных працэсаў на Беларусі добра вядома сваёй вастрэйшай, нават, даруйце, з'едлівасцю — у дачыненні, напрыклад, да дзейнасці польска-каталіцкага духавенства. Гэта — адкуль: ад да-сведчанасці аўтара ці асабістага атэізму?

— Адкажваючы на гэтае пытанне, я магу прадоўжыць тэму «песымізму», але перадусім мшу заявіць, што атэістам не з'яўляюся. Я — католік усходняга абраду, уніяц. І бываю на багаслужбах. І тое, што я сацыял-дэмакрат, анітрохі не прыярэць таму, што я католік. Сацыял-дэмакрат А. Смоліч пасля смерці М. Багдановіча пайшоў у царкву і паставіў свечку. Новы Запавет на беларускую мову таксама пераклаў сацыял-дэмакрат А. Луцкевіч разам з баптыстам Дзекуць-Малеєм. Так што адно не прыярэць другому.

Вы кажаце пра з'едлівасць у адносінах да рыма-каталіцкага клеру... У мяне аднолькавыя адносіны і да польска-каталіцкага духавенства, і да руска-праваслаўнай іерархіі, таму што на сённяшні дзень і рыма-каталіцы, і праваслаўны клер з'яўляюцца ў нас праваднікамі інтарэсаў чужых дзяржаў — Польшчы і Расіі. Яны, па сутнасці, знаходзяцца па-за беларускаю культураю, па-за працэсам станаўлення Беларускай дзяржаўнасці, што выклікае занепакоенасць і «песымізм». Тыя нешматлікія каталіцкія святары, якія адпраўляюць святую (Працяг на стар. 12).



ПАДАРОЖНАЯ КНИЖКА СКАРЫНЫ. Для сярэдняга і старэйшага школьнага ўзросту. Мінск. «Юнацтва», 1990.
У гэты зборнік, укладзены С. Панізнікам і В. Дышыневіч, увайшлі прадмовы, вершы Ф. Скарыны да кніг, выдадзеных ім, а таксама выказванні пра першадрукара і асветніка вучоных, творы, прысвечаныя яму. Даюцца асноўныя даты жыцця нашага знакамітага земляка.
Прадмову напісаў В. Чамярычні.



АПАВЯДАННІ БЕЛАРУСКІХ ПІСЬМЕННІКАУ. Зборнік. На кіргіскай мове. Фрунзе, «Адабіят», 1991.
У зборнік, складзены А. Кудраўцом, увайшлі лепшыя апавяданні, напісаныя прадстаўнікамі розных творчых пакаленняў — В. Быкавым, У. Караткевічам, Ф. Янкоўскім, Я. Брылем, А. Васілевіч, І. Пташнікам, Я. Скрыганам, В. Карамазавым, І. Шамякіным, В. Іпатавай, І. Навуменкам, В. Коўтуном, М. Стральцовым, В. Адамчыкам, І. Чыгрынавым, А. Жуком, Х. Лялюко, А. Кудраўцом, Я. Сіпаковым, Б. Сачанкам, Н. Маеўскай, В. Казько, В. Гігевічам, А. Дударавым, А. Масаранкам, Г. Далідовічам, У. Паўлавым, Я. Радкевічам, У. Ягоўдзінам, У. Рубанавым, М. Лыньковым, У. Арловым.



М. АРОЧКА. Памяць зярнітаў. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1991.
Змест кнігі сілалі лепшыя вершы аўтара, а таксама драматычныя пазмы «Крэва» і «Курганне». Прадмову «Вымярэнні майго свету» напісаў сам М. Арочка.



В. ГАЛАВАЧ. Арыядніна. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1991.
У вострадынамічным, з элементамі дэтэктыву, творы Віталія Галавача гаворна ідзе аб рабоце супрацоўнікаў міліцыі ў пасляваенныя гады. Старшы лейтэнант Кацярыніч выкрывае на млынзаводзе раскрадальніку народнага добра.

КАлі пачалася гэтак звалая перабудова, аднойчы мы спыталі сябе: а што б рабіў цяпер Караткевіч, як бы ён паводзіў сябе ва ўмовах адкрытасці інфармацыі, публічнасці выступленняў, якое б месца заняў у дэмакратычным руху?

Версіі сваіх адказаў давалі і тыя, хто ведаў асабіста Караткевіча і мог спраектаваць магчымыя варыянты яго рэакцыі на палітычныя падзеі. Шукалі адказу і тыя, хто не быў знаёмы з пісьменнікам, але для каго ён з самай першай кніжкі стаў сімвалам бунтарскага духу і незалежнасці асобы.

Можа быць, не такое ўжо і важнае гэтае пытанне пра аднаго-адзінага чалавека, калі кожны дзень нараджае ўсё новыя і новыя імёны перамогшых рабства. Магчыма, здаецца яно некаму праявай экзальтацыі ці няўменнем бачыць лес за асобным дрэвам. Але справа тут не проста ў Караткевічу. Справа ў тым — хто, прадстаўнікі якога пакалення, якога сацыяльнага зрэзу шукалі гэты адказ. І трэба пазначыць адназначна — ніхто з нас не ўгадаваў бы свой вольналюбівы дух без кніжак Караткевіча. Мы ўспрымалі яго не проста як таленавітага пісьменніка, не толькі як незалежную, творчую натуру — для многіх ён стаў каталізатарам нацыянальнай свядомасці. Вось чаму было важным змадэляваць адпаведнік ягоных паводзін у сітуацыі нацыянальнага абуджэння, якая і прывяла Беларусь да дэкларацыі аб незалежнасці. Гэта была своеасаблівае праверка на правільнасць дзе-

А. Мальдзіс. Жыццё і ўзнясенне Уладзіміра Караткевіча. Эса. Мінск. «Мастацкая літаратура», 1990.

ПАД ЧАС аднаго з наведванняў Дзяржаўнай бібліятэкі Беларускага імя У. І. Леніна, праглядаючы ў аддзеле беларускай літаратуры каталог выданняў, якія зусім нядаўна яшчэ захоўваліся ў так званым «спецхране», міжволі запыніў позірк на картцы, на якой значылася: «Жук Паўлюк. Яго жыццё і творчасць». Выданне групы аграномаў БССР. Менск. 1925 г.». Імя мне нічога не гаварыла, але цікаўнасць змусіла загадаць гэтую кнігу.

Праз некалькі мінут (час быў ранні, да таго ж суботні, у аддзеле — лічаныя чытачы) трымаў кнігу ў руках. Зрэшты, нават не кніжку, а любоўна сабраны зборнічак у памяць аб чалавеку, які, безумоўна, вельмі шмат мог зрабіць для беларускага Адраджэння дваццятых гадоў, калі б не яго заўчасная і такая недарэчная смерць.

«Гэты шчытак, — гаворыцца ў прадмове, — змяшчае толькі частку выступленняў у друку Паўлюка Жука, студэнта Ціміразеўскай с.г. Акадэміі без пары памершага 2-га снежня 1924 году ад наскоку трамваю. Тут згуртавана тое, што, здавалася, паказвала шырэй яго багатую натуру. Але і гэта ўжо выразна сведчыць аб глыбокім захапленні і жаданні П. Жука працаваць на карысць працоўных Беларусі». Далей паведамляецца, што 7 снежня 1924 года аграномы, былыя студэнты Ціміразеўкі, сабраўшыся разам, вырашылі ўстанавіць стыпендыю імя П. Жука ў памеры 240 рублёў і выплачваць яе «аднаму з выдатнейшых студэнтаў-беларусаў Ціміразеўскай с.г. Акадэміі». У фонд яе меркавалася пералічыць і сродкі ад продажу гэтага зборніка.

янняў, на справядлівасць ацэнак, на дакладнасць думак. Адкрыццё музея ў Оршы, знаёмства там са сваякамі, жаданне адчуць ягоны дух у рабочым кабінце, прагнае ўсплоўванне ва ўспаміны сяброў, нецярплівае чытанне кожнай новай, не друкаванай раней,

І аўтар стрымлівае слова, ведаючы, што памяць можа зрабіць дрэнную паслугу, таму ўся кніга трымаецца на строім грунце фіксаваных запісаў, лістоў, рэцэнзій, вынятак з дакументальных сведчанняў, агульных сяброў. Ён не дазваляе сабе нешта дадумваць, бу-

ганяных». А. Мальдзіс прыводзіць на старонках кнігі шматлікія прыклады адмаўлення афіцыйнымі асобамі Караткевіча як пісьменніка, рэзкага цкавання ягоных твораў «нюбэндаўцамі» ў друку, адкрытага здзеку чыноўнікаў над ягонай чалавечай асобай і — годных

А ШТО СКАЗАЎ БЫ КАРАТКЕВІЧ?

рэчы пісьменніка...

І вось тут з'явілася кніга Адама Мальдзіса «Жыццё і ўзнясенне Уладзіміра Караткевіча». З першых яе старонак, прачытаных спачатку ў часопісным варыянце, а пазней і ў асобным выданні, прыходзіць пачуццё задавальнення: гэта не белетрыстыка на тэмы жыцця і творчасці і не староннія выкладкі фактаў біяграфіі. Сам Мальдзіс вызначыў жанр свайго аповяду пра блізкага сябра як партрэт пісьменніка і чалавека. Ва ўступе ён перасцерагае чытача, што кніга, безумоўна, вельмі суб'ектыўная. «Я далёкі ад таго, каб прэтэндаваць на нейкія ісціны ў апошняй інстанцыі, бо абапіраючыся пераважна на тое, што асабіста бачыў і чуў, што было занатавана (прызнаюся ў гэтым) адразу ж, вечарам ці на наступны дзень, а то і непасрэдна ў час выступленняў Караткевіча ў самых розных аўдыторыях. Праўда, мушу пакаецца: на пачатку нашага знаёмства, у гады шасцідзятых, яшчэ не ўсведмляючы ўсёй значнасці таго, што адбывалася на маіх вачах, усёй адказнасці перад гісторыяй, такія занатоўкі я рабіў рэдка і бегла».

даваць гіпотэзы, а сумленна і шчыра распавядае пра бачанае, чутае, прачытанае, перажытае. Ведаючы Мальдзіса па ранейшых кніжках як уедлівага ў фактуру даследчыка, няпешнага да высноваў вучонага і памяркоўнага ў ацэнках чалавека, вершы, што ўсё сказанае ім на старонках кнігі пра такую складаную асобу, як Караткевіч, — не дзеля прыхарошвання таго, пра каго гаворка (як гэта часта бывае), і не дзеля аўтарскага самалюбавання (што таксама здараецца нярэдка) — маўляў, вось з якім чалавекам я сябраваў. Хоць гэтае апошняе Мальдзісу зусім і не трэба. Жывучы побач з «клясыкамі», ён не пакутаваў на хваробу, якая досыць распаўсюджана сярод літаратараў, таму і кніжка атрымалася шчырай і сумленнай.

Сёння, калі ўсё больш і больш эмагероў за нацыянальную ідэю выходзіць з застойнага падполля, «гнаннымі» называюць, бывае, сябе нават і тыя, хто тады быў сярод «па-

паводзін Уладзіміра Сымонавіча ў любой з гэтых сітуацый. Многія з прыведзеных эпізодаў і цэлых гісторый пра Караткевіча ўжо вядомыя з іншых крыніц, многія ходзяць у народзе, як паданні. Але шмат пра што чытаем упершыню.

Асабіста мяне ўразілі факты Караткевічавай рэакцыі на непрыманне беларускай мовы. Хоць А. Мальдзіс і падкрэслівае: «У стаўленні, вы, як мне ўяўляецца, Караткевіч быў справядным інтэрнацыяналістам. Ён часта, ахотно і без акцэнта (у тым ліку і дома, з маці) гаварыў па-руску». Але далей, праз колькі абзацаў, Адам Восіпавіч згадвае эпізод спрэчкі з драматургам Анатолям Галіевым, які даказаў Караткевічу, што калі б той стаў пісаць па-руску, то меў бы і славу, і ганарары. «Караткевіч злаваўся, абвясняючы апанента, чытаў вершы Багдановіча. Спрабаваў — Га-руна».

— Каму ўсё гэта трэба! — перапыняў яго Галіеў. — Можа, вось ім? — паказваў на майго сына і яго сваяка з вёскі.

«ЗАРГАНІЗАВАЦЬ УСЕ НАШЫ ІНТЭЛІГЕНТНЫЯ СІЛЫ...»

Хто ж ён такі, П. Жук, што сябры вырашылі падобным чынам увекавечыць яго памяць? (Дарэчы, зборнік выйшаў у друкарні брабурыйскай газеты «Камуніст» накладам адна тысяча адпаведнікаў).

З «кароткага жыццяпісу» даведваемся, што нарадзіўся П. Жук у лістападзе 1899 года ў вёсцы Падлішчы на Случчыне ў сям'і незаможнага селяніна. Вучыўся у Случкай камерцыйнай школе. У 1920 годзе «праслухаў Случкія курсы беларусазнаўства», дзе пазнаёміўся з маладой беларускай літаратурай. У пачатку ж 1921 года П. Жук кіруецца ў Маскву. Спачатку вучыўся на рабфаку пры Ціміразеўскай акадэміі, а стаўшы студэнтам, на працягу чатырох гадоў «з'яўляўся адным з упартых і выдатных працаўнікоў сярод беларускага студэнцтва».

Жук, акрамя літаратуры, цікавіўся экалагічнымі магчымасцямі Беларусі. Сярод сяброў крылатым стаў яго выраз: «Балоты наша нацыянальнае багацце; наш лес — гэта золата балот беларускіх». Рэгулярна друкаваўся ў часопісах «Беларускі гаспадар», «Полымя», «Маладая Беларусь», газетах «Беларуская вёска», «Савецкая Беларусь», а таксама ў выданнях Гомеля, Віцебска, Магілёва. Трапіў пад трамвай «у пяці

мінутах ходу» ад акадэміі і «праз дзве гадзіны памёр у Бутырскай бальніцы». Пахавалі П. Жука на могілках ля Галовінскага манастыра поруч з сястрой Максіма Гарэцкага (яе гэтакі ж лёс напаткаў, як вядома, у верасні 1922 года).

Біяграфія, як бачым, не надта адметная. У першыя паслярэвалюцыйныя гады яна мала знаходзілася сялянскіх дзяцей, што рваліся ў вялікія гарады, шукаючы свае пуцявіны да ведаў. Ды ўсё ж П. Жук варты нашай памяці, асабліва сёння, калі мы зноў ідзем сцяжынамі Адраджэння, праторанымі яшчэ ў дваццатых гадах, ды, на жаль, зараслі з-за нашага нацыянальнага нігілізму і з-за празмерна «інтэрнацыянальнай палітыкі» партыі. Нездарма прысвяціў П. Жук свой верш Уладзімір Дубоўка:

Належачы да людзей, якія разумелі, што ў час пабудовы новай Беларусі неабходна «зарганізаваць усе нашы інтэлігентныя сілы», П. Жук у гэтай важнай і няпростай справе вялікую ролю адводзіў нацыянальна свядомай моладзі. Прынамсі, такімі думкамі прасякнуты яго артыкул «Аб беларускім студэнцтве», што ў 1922 годзе быў апублікаваны на старонках газеты «Са-

вецкая Беларусь». Адзначыўшы нябачаную раней цягу юнакоў і дзяўчат да ведаў (толькі з аднаго тагачаснага Случкага павета разам з ім у Ціміразеўцы вучылася дванаццаць чалавек), П. Жук гаварыў: «Цяпер наш святы абавязак перад адраджэннем Беларусі і яе прагрэсам зрабіць так, каб усе гэтыя жывыя, маладыя, поўныя сілы і энергія творчыя сілы краю не выходзілі на бок, не лезлі туды, дзе жывецца вяселай і вальготней, чым у «справедку заплаканым краю», а працавалі дома. На гэта павінна звярнуць асаблівую ўвагу наша Савецкая Беларусь, як Рэспубліка, паставіўшая сваёй мэтай адраджэнне беларускай культуры і яе гаспадарчасці: павінны гэтым зацікавіцца нашы грамадзянскія і дзяржаўныя ўстановы, асабліва Народны Камісарыят Асветы, Народны Камісарыят Земляробства».

Хіба гэта не задача дня сённяшняга? Хіба не сугучны далейшыя развагі П. Жука таму, што непакоіць нас і цяпер і перад вырашэннем чаго мы стаім: «Беларусі патрэбны абавязкова сыны свае краіны, узброеныя шырокімі

Нечакана на бок больш да-
лёкага гасця стала і мая ня-
божчыца маці: так, беларус-
кая мова нейкая «некультур-
ная». ...І тут Велодзя першы
раз на маіх вачах заплакаў:

— Усе вы нават не ведаеце,
якую страшную рэч кажаце».

Абарона сваёй мовы распач-
нымі слязьмі, калі не хапае ар-
гументаў. І веданне, і пашена
мовы і нацыянальнай пачуц-
цяў сваіх суразмоўнікаў. Два
бакі аднаго медаля, і ўзаема-
выключэння, як спрабуюць да-
казваць некаторыя сённяшнія
актывісты ТБМ, у гэтых рэчах
не бывае. Інакш — аднабако-
васць, а значыць — беспер-
спектыўнасць.

Цікавыя прыклады знаходзім
і пра адносіны Караткевіча да
спедчыны, асабліва да помні-
каў старажытнага мастацтва.
Ён успрымаў іх як частку на-
цыянальнай гісторыі, часта
ездзіў у экспедыцыі, вандроў-
кі, ведаў не толькі з кніжак
пра кожны храм ці палац,
кожную знакамітую мясціну ці
апетэе ў паданнях возера аль-
бо беладны дуб. І глядзеў ён
на ўсё гэта далёка не так, як
многія шчырыя і адданыя
дзеве невукоўцы, музейшчы-
кі.

«...узнікла спрэчка, — свед-
чыць А. Мальдзіс. — Ці мелі
права супрацоўнікі Дзяржаў-
нага музея БССР вырываць з
памятнай табліцы ў жупран-
скім касцёле Ашмянскага раё-
на партрэт Багушэвіча. Карат-
кевіч гарача даказваў, што не
мелі, што гэта акт вандалізму.
Тут жа дамовіліся, што напі-
шам пратэст. Ліст такі (у Міні-
стэрства культуры БССР) быў
неўзабаве адпраўлены. Але
партрэт не вернуты і да сёння
(замест яго веруючыя ўстанаві-
лі прыблізны заменнік)».

Вырванымі аказаліся, на
жаль, шмат якія шклінікі з раз-

наколернага вітражу культур-
най спадчыны народа. Нату-
ральныя гістарычныя пейзаж
ёсць сматары і сёння замяніць
музейнымі экспазіцыямі. Такія
ультрапратрыёты гатовыя не
толькі партрэты, а нават і ко-
сці выдатных дзеячаў адрад-
жэння вырваць з месца спачы-
ну і выставіць у вітрынах,
шчырыя верачы ў тое, што такія
акты паддадуць жару ў нацыя-
нальны рух. Найчасцей у шэра-
гу такіх аказваюцца дзеячы,
хто да дарагіх магіл не надта
часты хадок, затое ахвочы збі-
раць усялякія подпісы пад за-
клікам разарыць святыя клад-
ы. А калі пабудзеш там, то
міжволі ўспомніш, што сказаў
Караткевіч у Ялце над магілаю
Багдановіча (падкрэслена мною.
— В. А.):

...Не сумуй, што далёка твой
край і зялёны і сіні,
Што пралётныя жоравы
граюць на весняй трубе:

Я хацеў бы і скону, і смерці
ў далёкай чужыне,
Толькі б вочы юнацтва
любілі мяне, як цябе...

(«На роднай магіле»).

Такія ж пачуцці апанавалі
Караткевіча і ў апошнім жытле
Максіма:

...Весняе неба не ведае,
плакаць надалей ці годзе.
Голлямі ўніз пацягнуўся
праз хмары сонечны куст,
У хатку, дзе згасла тваё
беднее дваццацігоддзе,
У хатку, дзе ўспыхнула
сонцам любові твая
Беларусь...

(«Домік Багдановіча»).

Мы па-ранейшаму захавалі
пагляд на свее святыні, як на
хатнюю маёмасць, якую мож-
на ваціць туды-сюды за сабой.

А між тым, ладзячы рэспублі-
канскі картэж у Ялту, не пару-
піліся нават указальнік да ма-
гілы зрабіць. Мы прыехалі ту-
ды праз месяц пасля юбілей-
нага эскорта і па-ранейшаму
заспелі поўную адсутнасць ін-
фармацыі пра нешага Пэта ў
галовах ялцінскіх экскурсаво-
даў. Але гэта так, да слова...

А. Мальдзіс паказвае, як ад-
прэчваў Уладзімір Сымонавіч
усялякія авантуры ў нацыя-
нальнай палітыцы. «І калі ў
прысутнасці Караткевіча заво-
дзілі рэзмовы, як бы «рыў-
ком» змяніць усё тое, што сёнь-
ня называецца зместом, Карат-
кевіч згваў, лічачы гэта пра-
вакацыйнай дэмагогіяй, што
толькі шкодзіць справе...

— У маім доме пра паліты-
ку, такую палітыку, не гаво-
раць. Зарубі гэта, хлопча, на
носе!

— Што ж рабіць? Цярпець?

— Дзела рабіць! Сілы збі-
раць! Розум назапашваць! Каб
вытрываць.

І Валодзя трываў, дапамагў
сваім словам і прыкладам вы-
трываць іншым.

Разам з тым «свайго непры-
няцця застою, свайго нянавісці
да яго носьбітаў не хаваў, вы-
казваў з трыбун, у рэпліках з
залы. І яму, зразумела, плаці-
лі тым жэ. Побач з Васілём
Быкавым Уладзімір Караткевіч
успрымаўся тады ў Беларусі як
галоўная асоба ў супраць-
стаянні кансерватыўным колам,
як найбольш небяспечны «па-
рушалінік спакою».

«Перушалінік спакою» рабіў
справу, шмат спраў, будучы
эпіцэнтрам канцэнтрацыі высо-
кіх ідэалаў, свабоды руху. Аб-
вясчэнне незалежнасці, на
жаль, не азначае аўтаматычна-
га ўсталявання гэтых ідэалаў.
І мы ўдзячныя Адаму Маль-
дзісу за тое, што ён, узнёў-
ляючы, уваскрашаючы для нас
партрэт Уладзіміра Караткеві-
ча, даў гэта зразумець.
Валіяціна АКСАК.

пазнаннямі па ўсіх напрам-
ках, ва ўсіх галінах навукі.
Нашым дэвізам павінна быць
высунутая жыццём і пацвер-
джаная гісторыя ісціна: «Па-
знай самога сябе — пазнай
свой край?»

Як умеў гэты юнак адчу-
ваць перспектыву, наколькі
ўрастаў ён ва ўсе нацыяналь-
ныя праблемы?! «Шмат ба-
гаццяў ёсць у нас; ніхто пра
іх не ведае і не хоча ведаць.
Трэба толькі ўмець і знаць,
які скарыстаць гэтыя багаці,
а ці страшна работа такому
працавітаму народу, як бела-
рускі; і мы зробім з забытае
і забітае Беларусі эканамічна
багатую і культурна разві-
тую Данію, а з пагарджана-
га век. сляпога, глухога», па-
корнага ўсякаму начальству
беларуса — добрага гаспада-
ра, свядомага грамадзяніна».

Беларусь жыла ў душы гэ-
тага хлапца. Не толькі тая,
сучаснікам якой ён з'яўляўся
і на адраджэнне якой часам,
магчыма, глядзеў празмерна
рамантычным позіркам, выда-
ючы жаданне за рэальнае.
П. Жук задумваўся і аб дні
наступным. Ён верыў, што ў
Беларусі незалежнай, сапраўд-
най суверэнай дзяржа-
ве яму жыць. Значыць, ужо
цяпер трэба рабіць усё дзеля
таго, каб паўсюдна гучала
свая, родная мова, паспяхова
развівалася нацыянальная
культура, літаратура.

Клопатам аб нацыяналь-
ным адраджэнні прасякнуты
і артыкул «Аб беларускай
тэрміналогіі». Рашуча ад-
стойваў аўтар права народа
на сваё нацыянальнае жыц-
цё: «Аб беларускай мове, як
такой, не можа быць ніякай
спрэчкі. Яна атрымала поў-

нае грамадзянскае раўна-
праўе паміж усімі іншымі
культурнымі мовамі... Праца
па ўзбагачэнню мовы, збран-
ню народных слоў, сказаў ды
зваротаў яшчэ непацата. Па-
трэба пэўна ўстаноўленай,
зразумелай нашаму народу
тэрміналогіі ўсім відавочна і
не патрабуе тлумачэння. За
падмогаю ў гэтай справе мы
павінны звярнуцца да тварца
мовы — к беларускаму наро-
ду. Толькі там, у тварца мо-
вы павінны чэрпаць усе сло-
вы і ўсе тыя, хто піша свае
творы, выдае газеты і кніжкі
на беларускай мове».

Ужо тады, у 1922 годзе,
П. Жук даў аб тым, пра што
рупіліся вядомыя навукоўцы:
«Ды пара... паставіць да па-
радку дня выданне беларус-
кай энцыклапедыі».

У нататках «Аб беларускіх
бібліятэках і кнігарнях»
зноў жа канкрэтныя прапановы:
«У кожным беларускім
горадзе, у кожным мястэчку,
у кожнай ваколіцы, пры кожнай
хаце-чытальні трэба мець
беларускую бібліятэку... Трэ-
ба таксама адчыніць, дзе ёсць
магчымасць, беларускія кні-
гарні, або распачаць продаж
беларускіх кніг пры існую-
чых кнігарнях. Грошай на
стварэнне беларускіх біблія-
тэк шкадаваць не трэба, іх з
працэнтам верне культурная
і свядомага грамада».

У бланках П. Жука за-
сталася нямаля запісаў, якія,
калі б не смерць, знайшлі б
сваё ўвасабленне ў артыку-
лах, выступленнях. Тым не
менш, яны таксама ўяўляюць
цікавасць скандэсаванасцю
думкі, важнасцю ўзнятых пы-
таній. Вось, напрыклад, раз-
вагі «Аб дзіцячых гульнях»:
«...настаўніку варта заняцца
вывучэннем мясцовых гуль-

няў дзяцей, запісаць іх, ад-
меціць, што ў іх кепскага,
што добрага, што развівае ў
дзяцей лоўкасць, што карыс-
на для арыфметыкі, што па-
трэбна для гімнастыкі памяці
і г. д.» Ці, скажам, такая за-
надаўка: «Заданне — як най-
лепей і паўней скарыстаць
агранамічныя сілы — будзе
вырашана толькі тады, калі
агранамічныя веды пацякуць
у вёску не толькі шляхам
прапаганды словам і справай,
але і шляхам жывога пісана-
га слова — праз вясковую га-
зету і сельскагаспадарчы ча-
сопіс, папулярную агранамі-
чную літаратуру».

У тых самых бланках —
перапісаныя ад рукі любімыя
вершы Я. Купалы, М. Багда-
новіча, Ц. Гартнага... «Што-
тыднёвік П. Жука» захаваў і
выказванні знакамітых лю-
дзеў, што імпанавалі Паўлю-
ку. Сярод вышсак — і свед-
чанне І. Зографа: «Я чую ся-
бе адплатчыкам доўгу перад
краінай, якая бачыла дзве
культурныя народнасці —
польскую і расейскую і аб
даследаванні якой не пакла-
паціліся ні польскія, ні рускія
прадстаўнікі навукі».

Такім быў П. Жук. Такім
паўстае ён са старонак збор-
ніка, што так доўга праляжаў
у сховішчах, далёкіх ад вока
дапытлівага чытача. Шкада!
Кніжачка была б карысна
сённяшнім юнакам і дзяўча-
там — старшакласнікам, на-
вучэнцам, студэнтам. Цяпе-
рашыяе абуджэнне нацыя-
нальнай свядомасці, зноў на-
гадаю, — працяг пуцявінаў,
пракладзеных П. Жуком і
яго аднадумцамі. Каб жа ў іх,
наступнікаў, лёс быў іншы!
Каб жа мы зноў не спыніліся
на паўдарозе!

Алесь МАРЦІНОВІЧ.

НАШ КАЛЯНДАР

Напісанае засталася...

У гэтыя восеньскія, кастрыч-
ніцкія дні знекамітаму нашаму
празаіку і вядомаму мовазнаў-
цу, заслужанаму работніку
культуры Беларусі Міколу Ло-
бану магло б споўніцца 80 га-
доў. Магло б, ды ўжо колькі
гадоў няма Міколы Паўлавіча з
намі. Паменела ў літаратурным
асяроддзі дабрні і шчодрасці,
а сам ён не дачакаўся таго
дня, калі справа, за якую ру-
піўся, нарэшце, зрушылася з
месца. Беларуская мова стала
мовай дзяржаўнай, яе пачы-
наюць вывучаць многія жыха-
ры Рэспублікі Беларусь. І тут
ім на дапамогу прыходзіць
«Арфаграфічны слоўнік», што
быў складзены М. Лобанам раз-
сам з М. Суднікам (вытрымаў
шмат выданняў). Ёсць яшчэ ў
набытках нашага мовазнаўства
«Правілы беларускай арфагра-
фіі і пунктуацыі» (1959) —
плён і ягонай працы. Ёсць і ін-
шыя выданні, у тым ліку і
«Тлумачальны слоўнік беларус-
кай мовы» ў пяці тамах, пад-
рыхтоўкай якога непасрэдна
кіраваў Мікола Паўлавіч, рэда-
гаваў першы том.

Аднак перадусім М. Лобан
быў празаікам. Хаця — чаму
бы? Ён ім і застаўся. У гэтым
пераконваеся, калі перачыт-
ваеш трылогію «Шэметы». Тры
рамані — «На парозе будучы-
ні», «Гарадок Устроень» і «Шэ-
меты» — гэта шырокая пана-

ля кніжнай паліцы

«Беларуская эміграцыя»

Многія чытачы, бадай, знаё-
мы са зместам чарговай кніж-
кі бібліятэчкі, што выпускае рэ-
дакцыя газеты «Голас Радзі-
мы». Кніжка гэтая — даследа-
ванне Барыса Сечанкі «Бела-
руская эміграцыя». Пад назвай
«Беларуская эміграцыя: факты
і меркаванні» яно некалькі га-
доў назад друкавалася ў часо-
пісе «Маладосць», пасля ўвай-
шло ў яго кнігу «Сняцца сны
аб Беларусі...» Але гэта — чы-
тачы, што жывуць у Беларусі.
Цяпер жа ці не ўвесь тыраж
адпраўляецца за межы дзяр-
жавы. Кніжка ж з бібліятэчкі
«Голесу Радзімы» адрасуецца
нешым замежным суайчынні-
кам. Выдана яна дзеля таго,
каб і самі эмігранты змаглі да-
ведацца, як ацэньваецца і ў-
спрымаецца іх творчасць на
Радзіме.

Тое ж, што яны возьмуць ін-
фармацыю, так сказаць, з пер-
шых рук, — немагчыма. Спра-
ва ў тым (пра гэта гаворыць і
сам Б. Сечанка) некаторыя з
суайчыннікаў тэндэнцыйна па-
ставіліся да публікацыі. Асаб-
ліва пастараўся на старонках
газеты «Беларусь» (1989,
№ 355) Янка Запруднік: «Нічо-
га новага, тыя самыя, што і ў
радыёперадачах, напрокі і га-
ласлоўныя збіванаванні, зу-
сім беспадстаўныя намёкі... Ні-
якага плуралізму думак і по-
глядаў ён не дэпскае, хоча,
каб усе на ўсё глядзелі толькі
яго вачыма, думалі так, як ду-
мае ён, словам, яго погляд —
гэта ісціна ў апошняй інстан-
цыі, яна канчатковая, неаб-
вержная».

Пярокі Я. Запрудніка наў-
рад ці маюць падставу. Б. Се-
чанка, пішучы пра нашу эміг-



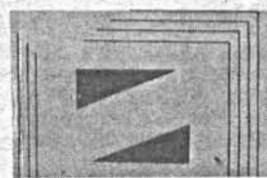
рама жыцця беларускага на-
рода на працягу не аднаго
дзесяцігоддзя. Праз лёс га-
лоўных герояў Шэметаў пісь-
меннік праўдзіва паказаў, як
складана і супярэчліва ўсталёў-
валася новае жыццё на род-
най яму Случчыне.

А тое, што ў друк часам пай-
шло не тое, што напачатку ён
пісаў, а прыгляданае, пад-
глядаванае, каб адпавядала
ідэалагічным устаноўкам часу
(асабліва гэта тычыцца заклуч-
нага твора трылогіі), не віна
аўтара. Няма ў гэтым віны і
супрацоўніка часопіса «Поль-
мя», якія рыхтавалі раманы да
друку. Яны таксама павінны
былі ісці на пэўныя кампрамі-
сы, каб хаця б там, «наверсе»,
дазволілі раман надрукаваць.
Адміністратары ж ад літарату-
ры невыпадкова праяўлялі
звышпільнасць. М. Лобан, як
сумленны творца і чалавек, па-
казаў у сваіх творах жыццё
такім, якім яго бачыў. Не баяў-
ся гаварыць усю (прынамсі,
яму вядомую) праўду і пра
калектывізацыю, і пра гады
вайны.

Напісанае Майстрам — заста-
лося. Цяпер ужо задача да-
следчыкаў нашай літаратуры
парупіцца аб тым, каб праз
пэўны час чытачы змаглі па-
знаёміцца з аўтарскім варыян-
там трылогіі.

Барыс СЕЧАНКА

БЕЛАРУСКАЯ ЭМИГРАЦИЯ



рацыю, імкнецца заставацца як
мага больш аб'ектыўным. Ён,
зразумела, асноўную ўвагу скі-
роўвае на мастацкую вартасць
тых ці іншых твораў, але гаво-
рыць і пра тое, што рабілі пэў-
ныя аўтары ў гады вайны, не
спрабуе схавачыцца за развага-
мі тыпу — «працаваў на на-
цыянальную культуру», калі
было звычайнае супрацоўні-
цтва з немцамі...

Даследаванне «Беларуская
эміграцыя» на сённяшні дзень
— свайго роду энцыклапедыч-
ны даведнік. Упершыню сабра-
ны пад адной вокладкай звест-
кі больш як пра 50 пісьменні-
каў, перакладчыкаў, крытыкаў,
кампазітараў, мастакоў, вучо-
ных...

Іншая справа, што ў адных
выпадках гэта разгорнутыя на-
рысы-эсе (напрыклад, пра
В. Адаважана, М. Забэйду-Су-
міцкага, Л. Геніюш, У. Жылку),
ці штрыхі да творчых партрэ-
таў Н. Арсенневай, М. Сяднёва,
А. Салаўя, У. Ілішэвіча. У ін-
шых выпадках — аўтар абмяжоў-
ваецца канстатацыяй толькі ас-
ноўных біяграфічных звестак.
Скажам, у раздзеле «Мастакі»,
дзе дае гэтаму і тлумачэнне:
«На жаль, іх творы, і то не ўсе,
мне давялося бачыць толькі ў
рэпрадукцыях. А як рэпрадук-
цыя адрозніваецца ад самой
карціны — ведае кожны. Тым
не менш нават у рэпрадукцы-
ях адчуваецца ў некаторых
прафесіяналізм, умненне пера-
даваць настрой, а галоўнае —
у іх ёсць душа, адухоўле-
насць».

Думаецца, што кніжка Б. Се-
чанкі дэпамога ўдакладніць
асобныя моманты з біяграфій
аўтараў нашага замежжа, лік-
відаваць іншыя прабелы, па-
служыць умацаванню сувязей з
суайчыннікамі, што па тых ці
іншых прычынах аказаліся за
межамі Бацькаўшчыны.
С. ВІРЗОУСКИ.



Жалейка

Я зноў заснуўшу было жалейку
Бяру і пробую ў ёй галасоў:
Ці хоць светлых, звонкіх думак-слоў,
Ці гладка пойдзе песня-дабрадзеяка?
Яна КУПАЛА.

Спрабую зноў крануць маю жалейку
пасля няплодных столькіх год...
У час выгнанніці яна была мне лекам
і вызначала думак маіх ход.

Я з ёй ішоў сібірскімі шляхамі,
туліў за пазухай ад сцюж на Калыме.

Дзяліўся з ёю згадкамі і снамі
І з ёю было цёпла мне.

І нат, калі да скону было мала,
калі здавалася, што не сцяргну пакут,
што не загінуў я, ты думы высылала
у родны мой, бацькоўскі кут.

Прайшлі гады... Не знаю, як ішлі вы.
Ды толькі доўга, у чужой мне старане,
не дакранаўся струн тваіх чулівых —
і ты пакінула мяне.

...Баюся зноў крануць сваю жалейку,
як быццам перад ёй у нечым вінават.
У сполаху й трывозе нейкай
настройваю душу я на ранейшы лад.

То ўскрэсне, то запаліцца, то згасне,
то заімжыць...
Гляджу цяпер незад і бачу ясна —
не ўмеў я жыць.

Ад часу, калі пугай яшчэ ляскаў
і ў полі рос,
глядзеў я з незямною ласкай
у глыбіню нябёс.

І там тануў мой зрок і сам я.
І я, і статак — як плылі.
Здавалася — нябёсы ёсць таксама
і на зямлі.

Ды на зямлі было усё зямное
і не было нябёс.

Сцярог мяне, стаяў за мною
зямны мой лёс.

Ён так падбаў і ўсё так з'ісціў,
зямны мой лёс,
што і пабачыць, як калісьці,
я не магу нябёс.

Баюся тых дарог,
што я прайшоў аднойчы:
яны з напрамкаў трох —
ад сцюж, ад зор, ад ночы.

Пад'юджавалі ісці
паіць вадой гнявай.
Я ж не прыпомню, ці
было хоць што наяве.

І славачы камлі
хваіні і пух гусіны,
ішоў я па зямлі,
нібы у небе сінім.

І цвіў на градах мак,
і піў вадку я з лосем,
аж покуль цела ўсмак
муроў не напілос.

Таго ўсяго няма —
лёс нахлусціў паганым...
Кудзь у глухамань
качу зямлю нагамі.

Усцешаныя геніі

Бамбілі ноч усю Берлін.
Ад дыму душна было ў скверы.

Мы згінулі б, напэўна, як адзін,
каб у забуленне не было ў нас веры.

Багі нас бераглі, калі,
не дачакаўшыся адбою,
мы выпузалі з-пад зямлі,
каб не памерці пад зямлёю.

А там, праз вуліцу, дамы
рассыпаліся грудай цэгля.
Якая праўда! Радваліся мы,
што не мы палеглі.

...Ды раніцай зноў сонца і цяпло.
Лічылі мы, каго не стала.
І толькі геніі, схіляючы чало,
нам кланяліся з п'едэсталяў.

Прыглядаюся, каб не разбіцца,
вобмацкам хаджу я, спакваля:
некуды ўніз, не па арбіце,
падае з-пад ног маіх зямля.

Страшна і не можна пагадзіцца —
на заходзе, як настане цішыня,
у крывавай, вогненнай мядніцы
плавіць Бог увесь здабытак дня.

На зямлі не людзі — чалавекі —
тупаем і б'ёмся век-вяком:
тонкім, нібы шкло, навікі
неба нас накрыла каўпаком.

РАЗВІТАННЕ

Сёння быў звычайны дзень: сонца,
як заўсёды, падала на зямлю жоўтым
цяплом; дрэвы старанна, нібы ўлаго-
джваючы вецер, шапацелі лісцём;
людзі бязмётна і бяздумна — так
здавалася ад спякоты — блукалі,
па вялікім, няўтульным горадзе.

Увечары я ад'язджаў адсюль. Да
адыходу цягніка заставалася нека-
лькі гадзін. І я разгублена хадзіў па
горадзе, натыкаючыся на знаёмыя
мясціны. Я развітваўся з горадам. Ка-
лі паветра пачало насычацца сне-
чаю, я пайшоў на вакзал.

У вагоне, ад раптоўнай моцнай
стомы і самоты, я залез на верхнюю
паліцу і заснуў...

Прыехалі мы надзіва хутка. Калі
я прачнуўся, белая пляма акна кіда-
ла такое ж белае святло на твары па-
сажыраў. За акном насустрач цягні-
ку беглі дамы чужога горада. Потым
яны спыніліся. У тамбуры правадні-
ца пахіснулася і глуха ўдарылася аб
сцяну вагона. На момант яна сцяла-
ся, нібы пастарэла ад болю, а затым
з лёгкім рыпеннем, якое халадзіла
цела, адчыніла дзверы. Я сышоў на
залаты дажджом да лужынаў перон.

Мяне, вядома, ніхто не сустрэў.
Родны дом быў яшчэ далёка, недзе
там, у лёгкім тумане памяці. Такім
лёгкім, што ад першага подыху вет-
рыку — іншага ўспаміну — ён мог
растаць, знікнуць... Дадому трэба
было яшчэ вельмі доўга — цэлыя
тры гадзіны — ехаць. Ехаць у аб-
шарпаным, чырвоным «дзызелі», які
адным сваім знешнім выглядам вы-
клікаў непрыемныя, нат агідныя па-
чуцці.

Я пайшоў па білет. У вялікім,
амаль пустым, памяшканні прыгарад-
ных касаў, падкрэсліваючы яго ўбо-
ства, цьмяна блішчэла лямпачка.
Адзінокія пасажыры маркоціліся ка-
ля сценаў. Білетныя аўтаматы блішчэ-
лі зялёнымі вачыма лямпачка і вы-
давалі больш жывымі. Вакенцы ка-
саў побач з ім сумавалі па вялікіх
чэргах.

Праз хвіліну, з білетам у руках, я
накіраваўся да выхаду. І тут убачыў
адзінага чалавека, які яшчэ вару-
шыўся ў гэтай зале. Гэта была бабу-
лька, згорбленая да таго, што плечы,
здавалася, уздымаліся вышэй за га-
лаву. Яна абыходзіла пасажыраў і
нешта гаварыла ім бяззубым шэптам.
Часам адтуль, дзе яна спынялася,
чуўся звон манет. «Падайце, Бога
раді!» — пачуў я зусім побач. Па-
чуў і заспяшаўся да выхаду ад нейка-
га незразумелага жадання сысці
адсюль як далей. Толькі, не — зра-
зумелага: у мяне раптам хвіліна
праплыла перад вачыма, нібы ўрыва-
к нямога фільма, тое, як бабулька па-
дышла да мяне, паўтарыла свае сло-
вы, і я, сарамліва і збянтэжана, нер-
вова і спешна, стаў шукаць у кішэ-
нях, а потым даваць ёй капейкі. Па-
чуццё чакання, якое чыталася б та-
ды ва ўсёй постаці бабулькі, мне па-
далося невыносным. Яно абражала б
мяне...

І толькі на вуліцы я ачуўся. Ха-
ладнаваты вечар прасвятліў галаву.

«Які ж я дурань!» — балюча падума-
лася.

Я вярнуўся ў залу і стаў на самым
бачным месцы. Проста нада мною ві-
села ўніз галавою лямпачка —
цьмяная, заседжаная мухамі да мата-
васці. Правай рукой я сціскаў у кі-
шэні напалатовае жменю манетак. Жа-
данне, каб бабулька нарэшце пады-
шла да мяне, паступова ператвары-
лася ва ўмольнае падрыганне. Але
бабулька, падмятаючы падлогу кры-
сом старога, дзіравага, месцамі пра-
цёртага да змены колеру халата, ужо
колькі разоў прайшла міма. Кеды яе
бязгучна прыліпалі да слізкіх плі-
таў, халат прыкрываў ногі, і, здавала-



М Р О І

Два спавяданні

ся, бабулька ціха плавала вакол мя-
не ў нейкім танцы. Вочы бабулькі,
незвычайна пільныя і рухавыя, не
спыняліся толькі на мне. Калі яна
зноў прайшла-праплыла паўз мяне,
занятая сваёй справай — я не вы-
трымаў, падышоў да яе.

— Дзень добры, — сказаў я і па-
чырванеў ад недарэчнасці сказанага.

Але бабулька не заўважыла гэта-
га. Яна збянтэжылася яшчэ больш за
мяне. Ёй, пэўна, даўно так ніхто не
гаварыў, і яна не ведала, што адка-
заць.

— Я хачу даць вам грошай, — ад-
нымі непаслухмянымі губамі пра-
мовіў я.

Бабулька яшчэ больш разгубілася.
І я прачытаў у яе вачах жаданне пай-
сці прэч. Я і сам ледзь не адышоў,
але, відаць, менавіта гэты позірк і
ўтрымаў мяне зараз. Я хуценька вы-
цягнуў руку з кішэні і выслаў гро-
шы ў механічна працягнутыя бабуль-
кай маленькія, дрыготкія далоні.

Бабулька раптам ажыла, загавары-
ла тое, што я ўжо чуў пасля «Падай-
це, Бога радзі!», а потым пра каго-
сьці, можа, пра сябе, няшчасную, хво-
рую, потым яшчэ нешта... Мне стала
проста і лёгка. Я прыслухаўся.

...Раніцай падышла да такіх
вось, як ты, маладых, папрасіла ка-
пеечку, дык яны засмяяліся, казалі
пачакаць, а потым адварнуліся, і я
бачыла, як у іх руках блішчэла не-
шта, а потым павярнуліся да мяне і
кінулі ў руку капеечку — гарачую,
пякучую, як вугельчык, я ажно
ўскрыкнула — так забалела, а яны зноў
засмяяліся... і зараз, глядзі, вось...

Бабулька спачатку сухенькай руч-
кай выцерла нябачныя слёзы, а по-
тым разняла кулачок і паказала да-
лонь. Пасярод яе — нібы маленькае
ружовае сонейка — быў апёк. Ён

растапіў зморшчынкі і скура ў тым
месцы стала далікатнай і адчуваль-
най, як у дзіцяці.

Мне захацелася доўга-доўга гаварыць з бабулькай.

— Я проста думаў, што вам трэба
далёка ехаць, а грошы прапалі. І вы
зараз збіраеце на білет. Таму і па-
дышоў... — стаў тлумачыць я.

— Не, я тут жыў, блізка зусім,
— бабулька сказала гэта і замоўкла.
Аднак, зразумеўшы, што такога ад-
казу мала, дадала: — Пенсію я не
атрымліваю — не зарабіла. На ра-
боту цяпер воль не бяруць — старая.
А жыць неяк трэба... Хоць і абрыд-
ла, ой як абрыдла...

паміж кедам і штанамі. Яе апратку
— кеды, спартыўныя штаны і халат
прыбіральшчыцы — дапаўняла яшчэ
вылінялая, невызначнага колеру ху-
стка.

— А вам не холадна так хадзіць?
— Не, дзе там, я раней нават босая
хадзіла да самай зімы, як некалі ў
вёсцы. Але мліцыянеры чапляліся
часта. Тады і абулася, — бабулька
тэпнула нагой па падлозе, каб я звяр-
нуў увагу на яе кеды.

— Пойдзем, пакажу, дзе я жыў.
Тут блізка, — прапанавала раптам
яна.

Прапанова была настолькі нечакан-
наю, што я згадзіўся. На вуліцы ве

Барыс Пятровіч

Толькі цяпер я заўважыў, што мы
ўжо сядзім на нейкай лаўцы, выгну-
тай з фанеры. Сядзім у самым кары-
чневым ад святла і цемры куце
залы.

— Як гэта вы пенсію не зарабілі?
— спытаў я. І гэтае маё «вы» неяк
не вязалася да размовы, прасілася
«ты»...

— Ой, доўга, унучак, доўга раска-
зваць... Ой доўга... Усё вайна рас-
праклятая нарабіла. Маладая я тады
была. І дурная-дуренькая: палюбі-
ла паліцаю. У першы раз ён мяне сі-
лай узяў — прыгожая я была. Узяў
ён мяне, і пакахаў я яго. Ну, можа,
й не пакахаў, але — жыла з ім. Пе-
рад самым вызваленнем партызаны
яго забілі. А мяне, як толькі нашыя
прышлі, у турму забралі. Доўга я
там была. Далёка, ажно ў Сібіры.

Потым дамоў вярнулася. Стала ў кал-
гасе кароў даць. Аднойчы ішла да-
моў з фермы позна ўвечары, і накі-
нуліся на мяне сваякі забітага маім
Сашкам хлопца і так збілі мяне, што
ледзь я дахаты дапаўзла, крывёю
харкаючы... Калі трохі агойдалася,
яны зноў мяне падлавілі і да паў-
смерці збілі. А на трэці раз я выха-
піла кол з рук у таго, хто біў, — ду-
жая ж была — і на яго... А ён назаў-
тра ў бальніцу. І пабоі зняў... Мясце
зноў у турму, і зноў далёка, і зноў
надоўга... У вёску я больш не вярну-
лася. Ды і каму я там трэба, старая.
Радні няма, маці памерла. Так і жы-
ву тут адна...

Пакуль бабка гаварыла, я паспеў
разгледзець яе. Усю. Ад сівых вала-
соў, якія тонкімі ніткамі ляжалі на
галаве, рэдкіх, такіх, што відзён быў
кожны валасок асобна, ад глыбокіх
стомленых вачэй з чырвонымі ад слёз
куточкамі — да белай палоскі сухой
скуры, якая відзелася на правай назе

чар абхапіў мае плечы сваімі халод-
нымі рукамі. Я адчуў, як яго доўгія,
сцюдзёныя пальцы залазяць за каў-
нер. Стала холадна, і я задрыжэў.

— Не бойся, унучак, не бойся, —
сказала бабулька, і мне пацяплела.

Ісці і сапраўды было недалёка. За
адным з бліжэйшых дзевяціпавярхо-
вікаў паказаліся асветленыя вокны
вёскі. Мы падышлі яшчэ трохі і
спыніліся. Цяпер вёска ляжала ля
нашых ног і мы разглядалі яе з вы-
шыні, нібы з нейкай гары, і яна мне
падалася маленькай, цацачнай.

— Вунь там мая хата, — паказала
наперад бабка.

А я і так ужо ведаў, дзе яна жыўе.
Я ведаў, што яна пакажа на хату, кры-
тую чырвонай дахоўкай, падобную да
хаты, у якой прайшло маё дзяцінства.
Я глядзеў на вёску, і мяне ахоплівала
пачуццё знаёмасці, блізкасці ўсяго. І
я заўсміхаўся...

— Пойдзем туды, — сказала бабу-
лька.

Мы кулём пакаціліся з гары ўніз
— да вёскі. У самым нізе я балюча
ўдарыўся аб востры камень, закры-
чаў ад болю і... прачнуўся...

Грудзі мае былі ў крыві. Прыго-
жы шведар быў спаганены круглай
чырвонай плямай. Унізе, на лаўцы
насупраць, я ўбачыў трох мужчынаў.
Двое трымалі трэцяга, які сядзеў па-
сярод, за рукі. На стале ляжаў акры-
ваўлены, быццам іржавы нож. У мяне
зноў забалелі грудзі... Трохі ўбаку,
на лаўцы пад маёй паліцай, сядзеў
яшчэ адзін мужчына. Скрозь ягоныя
пальцы сачылася ярка-чырвоная су-
кравіца.

— Ага, прачнуўся, нарэшце... А
цябе тут забіць хацелі... — пачаў ка-
заць адзін з мужчын.

Другі спешна дадаў:

— Твае смяшкі ў сне не спадаба-

Грэшныя ў непаслушманстве душы,
не хацелі б мы зямлёю тлець:
падаем, рукамі узмахнуўшы,
каб усё-ткі ў неба узляцець.

Акіян

Аб табе я меў думку не тую,
калі сніў пра цябе здаля.
Дзень і ноч ты ад злосці лютуеш,
праклинаеш сябе, што ты не зямля.

І ўсё пляжыць цябе адчай зняверы,
зеланее ад роспачы ты.
Хвалі дыбятца і, як пантэры,
з пенай кідаюцца на барты.

Паслянца зямлі — карабель — не
раструшчыш
і на дне прыспаць не змагчы.
Паднімаешся к небу — зялёны
грузчык —
аднаму табе страшна сярод начы.

Ты жывеш, як і мы, падманам:
так прывабна усё, што не ўзяць рукой.
Бунтавацца не хочаш ты акіянам,
мы ж не хочам кружыцца — зямлёй.

Надзея

Захоплены, я кожны дзень
сябе радкамі выкладаю.
Хачу уваскрасіць, што ў самаце
мяне трывожыла гадамі.

Сяджу, гібею, каб радком
натхненне пераліць у форму.
Калісьці, можа, радаком
ён цеплынёй душу агорне.

І, можа, ўведаюць яны,
чым жыў паэта іх названы,
пра ўзнёсласць дум, пра сны,
пра ўсе яго заганы.

Ды толькі ён хацеў ва ўсім
быць колькі можна дасканалым.
Няспех у жыцці сваім
прымаў з вялікім жалем.

Хвалююся, сумую і пішу,
натхненне пераводжу ў форму.
А мо калісь чыюсь душу
кране мой верш нерукатворны.

Снегапад

Развітаўся з табой назаўсёды як быццам
я — горда і смела.
У завулках завеямі злосна круціла зіма.
Да цябе не ішоў, хоць і сэрца хацела —
я чакаў, покуль ты не паклічаш сама.

Цэлы тыдзень у хату маю ветры
лютыя білі.
Кожны дзень я ішоў да цябе
і вяртаўся назад.
Але раптам спакой лёг на цэлыя мілі,

і уночы пачаўся лагодны, як пух,
снегапад.

Раніцою было невымоўна ўсё бела.
Як размочаны цукар, сінявата-халодная
гасла імгла.

Чысціні дакрануцца нага нічыя
не пасмела,
толькі сцэжка адна да парогу твайго
пралягла.

Лампадка

Гарыць лампадка тут і дзень і ноч,
і кожны раз я, пасля працы,
завітаю сюды, апроч
калі сюды я не магу дабрацца.

Такая ціхасць тут і лагада
у гэтай чуйнай і малой каплічыцы!
Хачу тут вечнасці паклон аддаць
і суму на часінку хоць пазбыцца.

Успомніць тых, якіх ужо няма,
пра самых блізкіх, пра сябе самога.
Слязіну пусціш ціхама
без крыўды на нікога.

Глядзіш лампадка свеціць як —
дрыготка, таямніча,
бы нейкі хоча выдаць табе знак,
шапоча табе нешта, кліча.

І ты стаіш, і свеціцца яна,
як краска жоўтая у ліпні.
Баішся толькі, што яна —
адзін мамэнт і — можа хліпнуць.

Распяты Хрыстос

Трывогай адазвалася сягоння:
як можа чалавек вякамі
глядзець на распасцёртыя далоні,
прабітыя наскрозь цаікамі!

Праходзіць міма з лёгкім сэрцам!
А ён, як быццам нейкі найміт,
распяты на крыжы, праз цэлыя сталеці
усё крывавацца прад намі.

Зірнеце толькі на пакуты
і на цяргенні ў твары Божым:
цаікамі да крыжа прыкуты,
ні рук, ні ног ён вызваліць не можа.

Як самы вінаваты з вінаватых,
пакут не можа збыцца ён нязмерных,
ён, што лячыў сляпых і дзіўнаватых,
ён, што ускрос із мертвых.

...Прышоў я да Цябе сягоння
не дакранацца ран Тваіх рукамі,
а ціха цалаваць Твае далоні,
прабітыя наскрозь цаікамі.

ліся вась яму, — і ён паказаў на та-
го, каго трымалі. — А вась гэты іды-
ёт — руку падставіў, каб цябе ўрата-
ваць. Яшчэ б імгненне — і не пра-
нуўся б ты больш ніколі... Ну, уста-
вай, сведкам будэш. Зараз міліцыя
прыйдзе.

— Якім сведкам?.. Я дадому еду!
Я ўжо прыехаў!.. — закрычаў я. — Мне
ісці трэба! — і кінуўся да выхаду.
Мяне паспрабавалі схвапіць, але я
вырваўся, яшчэ раз тузануўся і ледзь
не зваліўся з паліцы — ачуўся.

За акном была густая цемра. Ні
агеньчыка, ні зоркі. Быццам нехта
проста заклеў акно чорнай фотапа-
перай. Цягнік стаў. Стаў, пэўна,
ужо даўно і яшчэ доўга збіраўся ста-
ць. У вагоне не чуваць было ўжо ні
гаманы пасажыраў, якія збірліся
выходзіць, ні тых, што зайшлі.

— Дзе мы стаім? — спытаў я ў
пасажыра, які ўважліва паглядаў на
мяне.

— Гомель... — схамянуўся той.
Я саслізнуў з паліцы. Усунуў ногі
ў халодныя чаравікі, узяў сакваж,
накіраваўся да выхаду. Пачаргова
апускаячыся з прыступкі на прыступ-
ку, я сышоў на заліты дажджом да
лужынаў перон...
1983 г.

Я БЫЎ...

Я не памятаю, калі ўпершыню ўба-
чыў гэтае паселішча. Больш даклад-
на — тое, што засталася ад яго, што
пакінулі пасля сябе ворагі: абпале-
ныя камяні на папалішчах, абгарэ-
лыя бэрны зрубаў... Я гляджу звер-
ху, мне добра відно ўсё папалішча,
абгароджанае невысокім земляным
валам, на якім чарнеюць рэшткі кра-
пасных сценаў. Вал не круглы, а яй-
кападобны. Сто дзевяноста крокаў
ушыркі, дзевеце пяцьдзесят шасць —
удоўжкі. Тупым канцом прыціснула-
ся яйка да невялікае рачулі, якая
паўкрутам абдымае гарадзішча.

Сонца ўжо высока. Прыпякае. Ад-
нак вясна, бачна, сёлета не спяшаец-
ца ў гэты край. І ўсё ж жыццё бярэ
сваё, зямля патроху абуджаецца, пра-
растае першаю кволаю травой — пагор-
кі ўжо лёгку зеленаць. Рачулка зі-
хіць пад сонцам, весела і шумна го-
ніць сваю ваду паўз гарадзішча. І
толькі тут, на гэтым выгаралым лап-
ку зямлі, ціха.

Ціха, ды не мёртва. Заварушыўся
грудок абсмыслелых барвенняў, і ад-
некуль з-пад яго вылез сухенькі дзя-
док з доўгаю сіваю барадою і ўскуд-
лачанымі валасамі. А за ім — хлап-
чук, амаль такога ж росту, як дзед,
у доўгай, падперазанай вяроўкаю, ка-
шулі, без нагавіцаў, босы. Дзед пад-
слепавата аглядзеўся наўкола, пры-
плюшчыў вочы і падставіў твар со-
нейку — вусны ягоныя заторгаліся ў
лёгкай усмешцы. Потым дзед вярнуў-
ся да барвенняў, пад якімі, пэўна, бы-
ла зямлянка, і вынес адтуль нейкі
скрутак. Хлапчук тым часам адбегся
да бліжэйшага ззеленалага ўзгорка,
шчыпаў там і еў нейкія травінкі.

— Гэй, Янусю! — паклікаў дзед.
— Ідзіма нератладзіць. Адному ня
справіцца мне.

— Зараз, дзеду, зараз...

Хлапчук падбег да дзеда і падаў
яму на далоні некалькі каліў нашчы-
паных парасткаў.

— Сам еш. — запярэчыў дзед. —
мне й жаваць іх няма чым.

Удвох яны раскінулі нерат на чы-
стым месцы. Быў нерат увесь у дзір-
ках, увесь у прапалешынах. Згніў, ці
мышы паласаваліся...

Працы тут было на цэлы дзень.
Дзед апусціўся на калені, пачаў моў-
чкі засучваць нітку. Побач прыладзіў-
ся Янусь.

— Шпакі прыляцелі, — сказаў
дзед, зірнуўшы на недалёкі абрубак
грушы-дзічкі, — выжывем цяперака,
унучак, выжывем...

Калі гэта было? Колькі разоў гэта
было на маёй зямлі? Хто гэтыя хлап-
чык і дзед? Чаму я зноў і зноў вяртаю-
ся ў гэты спалены горад? Аглядаю яго
і, ведаючы, што будзе далей, назіраю,
як дзед і хлапчук ловяць рыбу. Янусь
стаіць ля берага, па калені ў вадзе,
сярод жоўтае леташняе асакі, а дзед
заводзіць нераток па рацэ да затокі.
Цяжка яму, глыбока. Ён і плыць
спрабуе, падграбае адною рукою і
боўтае нагамі. І вось, урэшце, дабі-
раецца да берага. А нерат — ходы-
рам ходзіць ад рыбы. Гойсае па вадзе
ад сеткі да берага вялізны шчупак, а
потым пераскоквае праз нераток. Але
здабыча ўсё ж немалая: чатыры пу-
затыя язі, тры шчупакі, некалькі пло-
так і акунёў.

— Ну яшчэ разэчак і вернемся да-
дому, — кажа дзед і спіною наперад
заходзіць у ваду.

— Дзеду, дзеду, стой! — кры-
чыць Янусь.

Але позна. Дзед не бачыў, як вып-
лыла з-за павароту ракі бярвяно. І
калі зайшоў ён амаль па шыю ў ва-
ду, бярвяно ўдарыла яго проста па
галаве, збіла з ног, адкінула на глы-
біну. Дзед выпусціў нерат, грабануў
колькі разоў рукамі і схваўся пад
вадою. Паплыла ўслед за дрэвам яго-
ная аблавука...

Гэтым шляхам я шмат разоў пры-
язджаў сюды. Убываючы ў райцэнтр,
ён ператвараецца ў вуліцу імя права-
ды і вядзе да плошчы імя правады-
ра з помнікам правадыру. Насупраць
яго трохпавярховаю цаглянаю глы-
баю ўзвышаецца над звычайнымі
драўлянымі хацінкамі райвыканком.
За паўсотні крокаў ад яго, у засені
дрэў і лазовых кустоў — гнілая ра-
чулка абгінае пагорак дугою. У ёй
даўно не водаціца ніякая рыба. Ля-
жаць у рэштках стаячай вады, да
вясёлкавых пламаў змяшанай з сая-
ркай і бензінам, кінутыя шыны, вела-
сіпедныя рамы, рознае ламачча, якое
й не пералічыць...

Праз пяць метраў дзед вынырнуў і
заплёхаў рукамі па вадзе. Але цяжэн-
не было моцнае і адносіла яго далей
і далей. «Што рабіць?» — Янусь па-
цягнуў да сябе нерат, — мокры і ця-
жкі ён, з ім не пабяжыш. Янусь вы-
хапіў нож, які заўсёды насіў з сабою,
некалькімі спрытнымі рухамі адрэзаў
ад нерата палку-дзяржанне, а з ёю —
колькі метраў вяроўкі, і рвануўся бе-
рагам за дзедам. Забег трохі напе-

рад, злаўчыўся і кінуў дзеду палку.
Дзед ухапіўся за яе і Янусь выцягнуў
яго з ракі.

— Дзякуй, унучак, дзякуй, але да-
рэмна... — прашаптаў дзед скрозь
кашаль і страціў прытомнасць.

Ён пражыў яшчэ тры дні. А потым
на могілках, што побач з гарадзі-
шчам, з'явілася яшчэ адна свежая
магіла. Ранейшыя хлопчык капаў ра-
зам з дзедам, а гэтую — адзін.

Пытанне, чым заняць час тут, у
гэтым райцэнтры, ад пачатку не паў-
ставала перада мною. Звычайна пры-
ходжу я ў райвыканком, выбіраю
крэсла перад адным з кабінетаў, ся-
даю, нібы чакаючы выкліку. І... за-
сынаю. Кожны раз мне сніцца сон. Не
новы, а як працяг папярэдняга. Сон
— не сон, ява — не ява, бо бачу я
ўсё да драбніц, і расцягваюцца падзеі
ў часе — як у жыцці. На калідоры
заўсёды паўзмок, цішыня. Ніколі не
бачу я, каб на ім нехта хадзіў, ніколі
не чуў на ім гаманы. Толькі тэлефон-
ныя званкі зрэдка брынкаюць за сце-
намі, клічуць не дакладчыца гаспада-
роў кабінетаў. І думаю я, што людзі
ў пакоях за гэтымі дзвярыма таксама
спяць днямі і бачаць свае сны. А мо-
жа, і мой. Можа, усе мы зараз там...

Хлопчык застаўся на папалішчы не
адзін. Тут, у зямлянцы, жылі ягоная
хворая маці і дзве малодшыя сястры-
чкі. Калі пацяплела, калі апрануліся
дрэвы, выйшла і маці з дачкамі да
святла. Жоўтыя твары іх моршчыліся
ад яркага сонца, брудныя анучы на
плячах — апратка — курыліся парай
і смярдзелі. Хлопчык бацькоўскім по-
зіркам аглядзеў сваю сям'ю і сказаў:

— Нічога, цяперака выжывем. Са-
мае страшнае перажылі...

Маці моўчкі плакала. Без слёз.
Мне хацелася крыкнуць ім, гэтым
пакалечаным, прыбітым горам, зму-
чаным хваробамі людзям: «Не хва-
луйцеся, не трывожцеся за будучы-
ню! Вы будзеце жыць — бо жывы я!
Горад зноў абудзецца!» Але дзе я?
Чаму мае вочы бачаць гэтых людзей
так, быццам я сярод іх, і не бачаць
сябе? Чаму я крычу — але не чую
свайго голасу? Затое добра чую, што
ціха-ціха гаворыць зараз хлапчук
маці:

— Вось акрыяецца трохі — пойдзем
у Жылаў лес. Будан там зробім. І
будзем жыць. Там і пракарміцца ля-
чэй, і схвацца.

З некаторага часу я пачаў заўва-
жаць, што ўвечары, пад канец рабо-
чага дня, выходжу з райвыканкома не
адзін. Нехта паспявае выйсці з крыху
раней за мяне і я толькі бачу, як па-
гойдаюцца на расцягнутых спружы-
нах уваходныя дзверы. Не, гэта не
райвыканкомаўцы. Яны яшчэ доўга,
аж да асветленых вокнаў, працуюць.
Аднойчы, працуючыся, я крыху хут-
чэй выскачыў на пляц і ўбачыў, як
ад райвыканкома аддалаецца невысо-
кая старэчая постаць. Ці не той гэ-
та дзядок, якога я сустрэў у самы пер-
шы свой прыезд сюды? Мы разам
чкалі прыёму да старшыні Рады і я
тады, седзячы побач з дзядком, не-
спадзявана для сябе заснуў і прысніў

свой першы сон.

У паселішча над адхілай ужо ра-
чулкай вярнуліся людзі, пачалі ад-
будоваць яго. Цяпер у мяне было
дзе кропкі для назірання: горад і
лясны будан Янусёвай сям'і. Несумя-
шчальныя ў прасторы, раздзеленыя
добрым дзесяткам кіламетраў, яны
збліжались ўва мне, нібы я адначасна
глядзеў два тэлевізары. Я хацеў бы
прыспешыць падзеі, бо ведаў, што ў
рэшце рэшт мужчыны паедуць у лес
па дубовыя ступы для краснасных сце-
наў, сустрэнуць там Януся, і ён з
сям'ёй вернецца ў родны горад. Але
жыццё ішло сваёю павольнаю хадою
і нельга было яго падагнаць да шчас-
ця ці спыніць перад небяспекаю і скі-
раваць іншым шляхам. Усё будзе для
Януса так, як будзе, бо яно недзе
там, наперадзе, ужо адбылося і толь-
кі чакае яго. Зразумеўшы гэта і пра-
бегшы імклівым позіркам жыццё Яну-
ся аж да нараджэння дваццатага яго-
нага ўнука, а потым і трэцяга праў-
нука, якога таксама назвалі Янусем, я
вырашыў кінуць хадзіць у райвыкан-
ком. Вырашыў — і не пайшоў. І ні-
колькі не здзіўляўся гэтаму. Як не здзіў-
ляўся (і не задумваўся нават) раней,
а чаму я, уласна кажучы, прыязджаю
ў гэты райцэнтр, чаму хаджу ў рай-
выканком.

Назаўтра мне захацелася паблукіць
крыху па ваколіцах райцэнтра. На
шчасце, надвор'е стаяла пудоўнае.
Была сярэдзіна лета, сонца пякло
неймаверна старанна, і я, адпыхнуўшы
кіламетры два ад горада, прылёг пад
лазовым кустом пры дарозе, каб ад-
пачыць трошкі ў цяньку. І тут мяне
нехта паклікаў — ласкава гэтак, як
гуляюцца з дзіцем:

— Янусь, Янусік, го-го-го! Сто
Янусік хоца? Естацік!... — і мне ў рот
упіхнулася цячка.

Я расплюшчыў вочы. Галава мая
была павернута так, што я не мог ба-
чыць, што робіцца наўкола, дзе я зна-
ходжуся. Бачыў я толькі твар незнаё-
май жанчыны, што схіллалася нада
мною, і піў, піў малако з яе грудзей.

Напіўшыся, я злаўчыўся і выпх-
нуў цячку з роту. Жанчына затуліла
яе апраткай і пачала гушкаць мяне
на руках, прыпяваючы: «А-а-а-а-а,
а-а-а-а-а-а...» Мільгалі голяя драўля-
ныя сцены, з якіх тырчэў руды мох,
закурэлая столь са старых негавля-
ваных дошак, павудінене па кутох, ка-
валкі шэрай тканіны... Я падумаў, што
ўсё маё мінулае жыццё, пэўна, было
якраз падрыхтоўкай да жыцця гэтага,
і заснуў на руках у маці, заснуў, каб
працнуцца зноў Янусікам, унучкам
Януса...

Сонца абышло куст і свяціла мне
проста ў вочы. Я падняў руку — ценё
ад яе закалываўся на траве. «Я тут,
— зразумеў я, — пакуль сплю там...
Але што мне цяпер рабіць? Я ж так-
сама хачу жыць!.. Хто зойме маё ме-
сца тут, у гэтым жыцці, калі я зноў
прачнуся там? У мяне ж тут ёсць
абавязкі перад людзьмі, ёсць родныя

(Працяг на стар. 10—11).

«Хто хоча паказаць слых...»

31 кастрычніка ў Мінску адкрываецца I Міжнародны фестываль сучаснай камернай музыкі, які ладзіць Саюз кампазітараў Беларусі. Кансультант СК кампазітар Віктар ВОЙЦІК адказвае на пытанні карэспандэнта «ЛіМа».

— Віктар Антонавіч, падобнай падзеі ў жыцці беларускага Саюза кампазітараў, дый увогуле ў нашым музычным жыцці, не было. Чым растлумачыць гэтае шчаслівае здарэнне?

— Сапраўды, I Міжнародны музычны фестываль у Мінску, ды яшчэ наладжаны сваімі сіламі, сведчыць пра пашырэнне нашых кантактаў з замежжам, пра іх новую якасць. Раней СК СССР трымаў манополію на замежныя сувязі, і музыка Беларусі пачувалася нелюбімай падчаркай, загнаная ў кут, нікому не вядомай. Сёння многае змянілася і працягвае мяняцца, мы набываем самастойнасць і ў сувязях з музычным замежжам. Вяртаючыся з вандровак на міжнародныя фестывалі, мы пачалі марыць пра тое, каб прапачыць сваіх новых знаёмых, калег у Мінск. Але для запрашэння мае быць грунтоўная нагода. Узнікла ідэя: сабраць нашых сяброў па творчасці на фестывалі камернай музыкі, бо менавіта з камерных твораў лягчэй скласці разнастайныя мабільныя праграмы, прасцей арганізаваць выканаўцаў для іх падрыхтоўкі. Тым больш, што ёсць музыканты, якія самі шукаюць новыя ноты, маюць кантакты з кампазітарамі. Спачатку ў СК, асабліва старэйшых таварыш, з недаверам успрынялі намер правесці фестываль менавіта сучаснай, пераважна мадэрнісцкай, музыкі. Але цяпер і скептыкі з цікавасцю чакаюць, а што ж гэта будзе.

— І што ж гэта будзе?
— 31 кастрычніка па 3 лістапада адбудзецца 9 канцэртаў у абедзвюх залах філармоніі, у

Музычным ліцэі, кансерваторыі, ДOME работнікаў, мастацтваў. Плануецца і дыскусія. Праграмы настолькі незвычайныя, што я з цікавасцю буду слухаць кожны канцэрт і сам, спадзеючыся на нейкія эстэтычныя ці прафесійныя адкрыцці. Тут і «класічныя» авангардысты: англічанін П. Дэйвіс («Міса супер»), масквічка С. Губайдуліна («Канкарданца»), амерыканец Э. Варэз («Актандр»), італьянец Л. Нона («Паліфонія, мелодыка, рытміка»), венгр Д. Лігеці. Тут і зусім арыяльны талент А. Шнітке («Серэнада»). Тут і невядомыя большасці нашых музыкантаў — а што казаць пра публіку! — немец Ф. Херферт, балгарка Н. Хрысцева, аўстрыйец Х. Эдэр. Усіх і не назавеш. І ўсё нязвычайнае, размаітае: імёны аўтараў, назвы твораў, формы, жанры, выканаўчыя склады...

— Як прадстаўлена ў праграмах творчасць гаспадароў фестывалю?

— У кожным канцэрце абавязкова прагучаць творы беларускіх кампазітараў. І фестываль непазбежна зробіцца гэтакім далікатным спаборніцтвам паміж творцамі нашымі і замежнымі, мастакамі прыкладна аднаго пакалення. Разуменне адказнасці за тое ўражанне, якое можа зрабіць беларуская музыка на гасцей, слухачоў, мы падбіралі творы паводле досыць строгіх крытэрыяў, адмаўляючыся нават ад добрай музыкі, якая хоць бы толькі стылістыкай выбівалася з фестывальнай панарамы. Будучы гучаць ужо знаёмыя нашай

публіцы «Партыта» У. Дамарацка для квінтэта медных духавых, «Стронцый-90» С. Бельцюкова ды «Краявід» А. Залётнева для ансамбля, «Званы» У. Кур'яна для цымбалаў, творы Д. Смольскага, Р. Суруса, Я. Паплаўскага, Г. Гарэлавай. Будучы і прэм'еры: «Стужка Мёбіуса» В. Кузняцова для групы выканаўцаў, «Вір» А. Літвіноўскага для квінтэта валторнаў. Адбудзецца знаёмства з работамі студэнтаў аддзялення кампазіцыі БДК...

— Ад выканаўцаў такі аб'ём разнастайнай і нялёгкай для ўвасаблення музыкі вымагае вялікай творчай ды прафесійнай самаададанасці. У кулуарах гэты фестываль называюць фестывалем ансамбля «Класік-Авангард». Ансамбль нястомны ў пошуку нот, прагны да новай музыкі. Фактычна дзякуючы яму і адбудуцца асноўныя канцэрты. Вы згодні, Віктар Антонавіч, з такім азначэннем?

— Так, дзякуючы ініцыятыве кіраўніка ансамбля салістаў «Класік-Авангард» У. Байдава мы атрымалі ладную частку фестывальнага рэпертуару. Радзе, што такі таленавіты, але беспрытульны да нядаўняга часу калектыў, які ўлетку апынуўся ўжо на мяжы распаду, набыў, нарэшце, стабільны статус, матэрыяльную базу, працуе цяпер пры тэатры оперы і балета. Прыемна, што яго першым выходам да публікі ў новай якасці — у якасці дзяржаўнага мастацкага калектыву, стала такая сур'ёзная акцыя — падрыхтоўка найскладаных фестывальных праграм. Побач з «Класік-Авангардам» удзельнічаюць іншыя беларускія інструменталісты і гасці. Прынамсі,

ужо вядомая партнёрка ансамбля, літоўская вакалістка Ю. Лейтайтэ, а таксама яе зямляк скрыпач П. Кунца, спецыяльна для якога напісала саунату наша Г. Гарэлава...

— Хто яшчэ прыедзе на фестываль і як вы мярнуеце прымаць гасцей?

— Чакаем кампазітараў: Ф. Херферта (Германія), М. Эдлунда, С. Г. Шонберга, А. Гацкосіка (усе — Швецыя), А. Пенхэрскага (Польшча), А. Калагераса (ЗША), Н. Хрысцеву (Балгарыя), Р. Хальмуліна (Татарстан), Р. Бівейніса (Літва). Даслаці запрашэнні ў кампазітарскія арганізацыі Масквы, Пецярбурга... Фестывальны графік вельмі шчыльны — 9 канцэртаў за 4 дні, так што пра нейкую культурную праграму ў вольны час гаварыць недарэчна. А вось каб нашым гасцям добра пачувалася на беларускай зямлі, мы дамовіліся з Саюзам пісьменнікаў — і жыццё яны будуць у ДOME творчасці «Слэч». Усе выдаткі — за кошт Саюза кампазітараў.

— Віктар Антонавіч, а якія надзеі звязвае СК з гэтым фестывалем?

— Для чаго ён нам патрэбны, хочаце сказаць? Вядома, сёння, калі паўсюль гаворыцца пра нацыянальнае адраджэнне, хацелася б, каб і мы больш займаліся беларускаю ў музыцы. Але адно другому не прырэчыць, і, выходзячы на сусветныя кантакты, мы павінны ведаць, чым жа свет жыве. Гэта датычыць усіх сфер. І кампазітарам таксама трэба ведаць, што робяць калегі-замежнікі, вучыцца, параўноўваць, асвойваць, каб дарэмна не паўтараць тое, што ўсё роўна, але са спазненнем, даходзіць і да нас.

Я не надта спадзяюся на ажыятаж публікі вакол канцэртаў, але веру, што інтэлігенцыя, асабліва маладая, зацікавіцца імі. Хацелася б убачыць у зале не толькі музыкантаў, але і мастакоў, і паэтаў, і навукова-тэхнічную інтэлігенцыю. Хто захоча паказаць свой слых незвычайнай, часам, так бы моўіць, эпатажнай музыкой, пашырыць свае ўяўленні пра музычны авангард (па шчырасці: ну хто яго ў нас ведае?), раскачураць кансерватыўны эстэтычны густ, — той не пашкадуе.

СК Беларусі пайшоў на значныя выдаткі. Але мы спадзяемся, што дзякуючы фестывалю, ягоным гасцям, пра беларускую музыку будуць хоць крышку больш ведаць у свеце, што мы зможам разлічваць і на падтрымку міжнароднага супольніцтва сучаснай музыкі — а гэта значыць, замежныя выканаўцы будуць прыязджаць за ўласны кошт на нашы наступныя фестывалі... Вядома, для гэтага трэба на добрым узроўні правесці наш першы міжнародны.

— Дзякуй, Віктар Антонавіч, за інтэрв'ю.

С. БЕРАСЦЕНЬ.

«Пані Ядвіга» інтрыгуе...

Мы дасюль пад уражаннем новага музычнага твора, які даў надзею, што жанр вяртаецца. Я гавару пра оперу У. Солтана «Дзікае паляванне караля Стаха». Хто слухаў яе, можа са мной пагадзіцца ці, наадварот, запырачыць, ды мне здаецца, першая спроба кампазітара ўдалася. І вось — наступная спроба. З-пад пяра У. Солтана з'явіўся новы твор у гэтым жанры — «Пані Ядвіга».

Другая опера таксама на гістарычную тэму, і з абывацельскага пункту гледжання сюжэт інтрыгуе: князі, паненачкі, каханне, звадкі... «Дзікае паляванне караля Стаха», як вядома, пісалася паводле аднайменнага твора У. Караткевіча, а «Пані Ядвіга» — паводле еповесці К. Тарасова «Чорны шлях».

XV стагоддзе. Вялікае княства Літоўскае. Суддзя Ваньковіч. Знаёмае прывішча: міччане і сёння могуць пабываць на цудам ацалелым месцы, дзе быў дом Ваньковічаў. Хаваючая любоўная драма на фоне гістарычных падзей, ды пры сённяшнім усплеху цікаўнасці да таго, што было да 17-га года, ды з тымі, хто так падобны да нас! Хіба не актуальныя сёння такія паняцці, як годнасць і ганьба, вернасць і здрада, праўда і мана, высакароднасць і кланавая, класавая, партыйная залежнасць... Так, многа ўсяго, што стагоддзямі не губляе надзеяннасці. У тым, што У. Солтан услед за «Стахам» не паленаўся ўзяцца за партытуру другой оперы, вялікая заслуга лібрэтыста С. Клімавіча. Думаю, аўтараў не толькі ўсхвалявалі сюжэты даўно мінулых дзён, але ўразіла іх актуальнасць. Ёсць, канешне, небяспека, што другі, падобны па тэме твор, можа расчароваць, але многае залежыць ад намаганняў творчага калектыву, калі опера будзе прынята да пастаноўкі...

Кампазітар прызнаўся, што музыкі ён напісаў калі не на дзве, дык яшчэ на паўтары оперы, і хто ведае, ці не возьмецца У. Солтан неўзабаве і за трэцюю — колькі яшчэ невядомых гістарычных тэм, час адкрываць!

Н. ЗАХАРАВА.



«Класік-Авангард» у чаканні фестывалю...

Мроі

(Пачатак на стар. 8—9).

І блізкія, якім я патрэбен, якія чакаюць мяне з камандзіроўкі... Ну добра, пакуль Янусік маленькі, можна падманваць яго і сябе, але што будзе далей?.. І я паспяшаўся ў райвыканком, да свайго крэсла, з надзеяй, што змагу там хоць нешта высветліць...

Я прачнуўся ў той самай хаце, пад той самай закурэлай ад лучыны столі і заплакаў. Дзіўна было мне чуць гэты пісклявы галасок, дзіўна было адчуваць непаслухмяныя пакуль, кволяныя ручкі і ножкі... Адно было знаёмым: жаданне есці. Я павярнуў галаву і убачыў, што да мяне падыходзіць маладая жанчына (лепш сказаць проста: дзяўчына). Маці — зразумеў я. Яна была невысокая, танкая, на плячы лаяла тоўстая русая каса. Заклапочаны твар здаваўся не па гадах сур'ёзным, але разам — прыго-

жым. «У такую можна захацацца...» — падумаў я, зручна ўладкоўваючыся ў маці на руках і лоячы губамі знаёмых грудзі.

Я моцна спяшаўся, аднак не паспеў: райвыканком ужо зачынаўся. Цяжка дыхаючы, увесь узмакравы, часам ледзь не страчваючы прытомнасць ад бяссілля, бо даўно так доўга і шпарка не бегаў, я выскачыў на пляц правадыра і ад помніка правадыра ўбачыў, як выходзіць з будынка дзядок, пра якога я ўжо згадваў, і за ім вартаўнік зачыняе знутры дзверы. Я спыніўся, адышоў пад дрэва, прысеў на лаўку. Трохі аддыхаўся і, калі падыходзіла да мяне дзядок, я спытаў у яго гучна, як мог:

— Не скажаце, як дайсці да гатэлю?

Дзядок павярнуўся да мяне і вельмі знаёмым-запомненым, неаднойчы бачаным, падаўся мне ягоны твар...

Ніколі не думаў, што немаўлятам сняцца сны. Прытым сны зусім дарослых людзей. Вось і я, папіўшы малачка, зноў супакоіўся і заснуў. І прысніўся мне горад. Не так, каб вялікі, але з усімі адзнакамі горада: з

пляцам і помнікам на ім, з прыгожым трохпавярховым будынкам, на якім развіваецца вышвілы, амаль белы, сцяг. Вечар, на пляцы нікога няма. Толькі на адной з лавак сяджу я і размаўляю з нейкім дзядулем:

— Ветэран я, унучак — кажа дзядок, — усіх войнаў. З японцам, праўда, не паваяваў: малым быў яшчэ, затое ў германскай — крыжом георгіеўскім узнагародзілі, а ў грамадзянскай я і з белымі быў, і ў партызанскай, і з чырвонымі потым Урангеля біў. А калі немцы зноў прыйшлі — ого! — пяцьдзесят гадоў было мне, камандзірам атрада стаў. Тут, недалёка, у лесе ваявалі. Усе мяне ведаюць, і павяжаюць. Заўтра будзе мне сто гадоў. Ага. А што табе трэба?

— Як да гатэлю прайсці?

— Гавары грамчэй, а то я ня чую. У апошнюю вайну мяне кантузіла. Як цяпер памятаю: сядзім мы ў засадах пры дарозе, немцаў цікуем, а тут, адкуль ні вазьміся, «рама» іхняя. Убачыла нас і бомбу кінула. Блізка ўпа-ла. Цэлы тыдзень потым у мяне з вухэй кроў цякла. А што ты хацеў?

Нас было двое: адзін сніў, другі размаўляў. І тое, чаго не бачыў адзін, адчуваў другі. І ведаў ужо маленькі

Янусь, што дзядок зусім не той, кім прыкідаецца, і не глухі ён, і не стары, і цікуе за мною даўно...

Дзядок быў глухі, гаманіў бесперапынна, распавядаў пра свае ветэранскія заслугі і льготы, быццам час адцягваў. Я разумеў, што не дакрычаць мне да яго, а быць проста ўдзячным слухачом не хацелася, дый часу не ставала: трэба было дзейнічаць. Аднак нешта не адпускала мяне, прымушала пабыць з дзядком. «Пасяджу трохі яшчэ, а потым пайду на аўтавакзал: з'еду адсюль на апошнім аўтобусе і ніколі больш сюды не вярнуся», — падумаў я.

— Што, што... — перапытаў раптам дзядок, — куды з'едзеш? Не дурны, хлопце, пойдзем да мяне — пераначуеш, а там пабачым...

— Што пабачым?

— Пабачым і пабачым... Дарогаю раскажу, пайшлі! — і прагучала гэта як загад.

Але мне трэба было ўжо быць там, у той хаце, дзе я зараз прачынаўся ў калысцы...

— Пастой, пастой, хлопца, ты куды? — толькі й пачуў я крык дзядка ўслед.

ЛЮБОУ—ЗА ЛЮБОУ

Наўздагон юбілею Аляксандры КЛІМАВАЙ

Калі Аляксандра Клімава ўпершыню выйшла на сцэну Рускага тэатра, толькі вузкі круг пражыянаў у Мінску ведаў ёй сапраўдную цану. Дый разумючы, што маюць справу з сапраўдным талентам, непадробнай каштоўнасцю, усё роўна не маглі прадбачыць, што «затрымаецца» яна ў Мінску на ўсё жыццё, а яе існаванне ў спектаклях тэатра імя Горкага стане залатой старонкай гісторыі рускага тэатра на Беларусі і фактам духоўнай біяграфіі многіх гледачоў.

Яе з'яўленне было заўважна адразу і ўсім: нашая душа здольная адгукнуцца на чысты і моцны покліч. Вельмі хутка мы пачалі хадзіць «на Клімаву», а рэжысёры — фарміраваць рэпертуар з улікам таго, што ў тэатры ёсць яна, актрыса рэдкага — трагедыйнага — дару.

Было б толькі справядліва, каб для яе ставіліся спектаклі, пісалі п'есы, як гэта спрадзёвае вялося ў колішнім, старым тэатры. Але Клімава трапіла якраз у тую мяжу «паміж былым і будучым», калі «вархі», якія разгуляліся, прыдумалі для «ніжэйшага звяна» маральны кодэкс, паводле якога ад занадта разумных, занадта вучоных (прыгожых, таленавітых і г. д.) патрабавалася сціп-

ласць і толькі. Не вытыркацца, не супрацьпастаўляць сябе калектыву: арыфметычная большасць разумнейшая за адзінку, а індывідуалізм — смяротны грэх. Так што рэжысёры выбіралі «Антонія і Клеопатру», «Беспасажніцу», «Мілага лгуна» толькі на свой страх і рызыку. У выніку спектакль мог быць нават паблажліва падтрыманым ўзнагародай, але толькі яго стваральнікі ведалі, якія апаратыны гульні, з аднаго боку, і якія сапраўдныя пакуты — з другога — суправаджалі з'яўленне на сцэне новай работы.

Ці бывала інакш? Бывала, было. Але нагляд, мудрае вока, што бачыць далей і лепш за нас, грэшных, кіруючая рука — гэта было заўсёды... І, зразумела, адбілася на творчасці, лёсе, жыцці. Не адной Клімавай. Хаця па спісе роляў, іх важкасці, іх сцэнічным уважэнням, поспеху, любові гледачоў — Клімаву не назавеш нешчаслівай. Аматыры мастацтва пералічваюць яе ролі, і сёння, калі іх крыўдна меней, шукаюць у афішы «Нявесту з Імерэтыі», бо там — Клімава... Успамінаюць...

Што ж тут зробіш, жыццё — кароткае, мастацтва — вечнае, маладосць прабягае — але ж і

артысту, і ўважліваму гледачу застаецца — не толькі ўспамінаць, не, але вопыт душы, вопыт перажытага ў тэатры. Уражэнні, якія доўгія гады жывяць душу чалавека... А гледачоў жа ў тэатры нават у адзіны вечар — сотні.

Для мяне, напрыклад, найбольшым узрушэннем была Гэля. Не Клеопатра, не Ларыса, не Марыя Сцюарт, не лэдзі Макбет, нават, не Гітэль Моска, не Патрык Кэмпбел, не прынцэса Касманопаліс (назваваю ролі, якія найбольш люблю), — а менавіта Гэлена Мадлеўска, геранія «Варшаўскай мелодыі». Нельга было не падацца прывабнасці, шчырасці, вокамгненным зменам настрою, нельга было не захапіцца яе элігантнасцю, выхаванасцю, вонкавай і душэўнай зграбнасцю, духоўнасцю. Маладзенькая «варшавячка» з сапраўдным варшаўскім акцэнтам, мелодыкай і рытмам мовы быццам зацягнула ў вір свайго характа, а потым мы ўжо адчувалі яе боль, яе зламанае жыццё, як сваё... Гэта і было — наша. Кроў, попел, гора Варшавы, кроў, попел Мінска аднолькава кідалі барвовы трывожны водбліск на жыццё; адчуванне няпэўнасці быцця, часовасці шчасця, прыгнёт чужой нядобрай волі. Дзяржаўнае самаўладст-

ва, абрынутае на лёгкую чароўную дзяўчыну, — о, як мы разумелі гэта, як адчулі гэта на сабе... Цяжка было размежаваць, што ідзе ад тэатра, што — ад уласнага вопыту актрысы, што — ад нашага горкага вопыту. Але пачыналася ўсё — ад тэатра, ад таленту Клімавай.

...Звыкла вымаўленыя словы пра жыццё, аддадзенае людзям, страцілі свой першародны — высокі — змест. Іншых слоў пра актрысу не знаходжу. Кім была б, каб не стала актрысай? — Толькі актрысай. Якія захапленні? — Тэатр. Заняткі ў вольны ад тэатра час? — Раней вольнага часу не было. Зараз гэты вольны час падаецца няшчасцем, бо заўсёды сэнс жыцця — усё той самы тэатр...

Лёс, які так шчодро адарыў рэдкім талентам, узаемнай любоўю да тэатра, прывабнасцю, — спаганяў за свае дары ўтрая. Кволая жанчына «прымала» яго ўдары з мужнасцю трывалага байца, пераплаўляючы горкі вопыт выпрабаванняў — у ролі. Лэдзі Макбет у трызненні пакутліва стане здзіраць з сябе заплямленае крывёю адзенне, потым аб гэтым скажучы: «Пасля гэтакага ў жыццё не застаюцца...» Спакутаная, абрабаваная Ларыса, паміраючы, светла ўсміхнецца: «Дзякую, дзякую» — за стрэл, за смерць... Клеопатра, уявіўшы сабе ганебны спектакль, у якім яе прымусяць браць удзел пераможца, зрэжысуе свой апошні выхад, — памрэ як ца-

рыца... Неўтайманая Марыя Сцюарт, у апошні момант абраўшы шчасце кінуць словы праўды ў твар сваёй крыўдзіцелькі, выбера замест жыцця — смерць, але ўжо па сваёй волі...

Колькі ж іх было — яе жанчын, нават не пералічыць: Камісар — белую дзявочую блузачку сцягнула суровай скуранкай; Гітэль Моска — у сваёй закінутасці і адзіноце самахварна дапамагала таму, каго лічыла слабейшым; актрыса Аляксандра дэль Лага раскрывала сваю спустошаную душу, свае раны, страх, пагарду, уяўную свабоду — і рабскую залежнасць, адкрывала аголены твар трагедыі...

Эленэ — роля, якую Клімава іграе сёння, ужо махнула на сябе рукою: цяжкая работа, знявагі, боязь адзіноты сагнулі яе, пагасілі вочы. І раптам мы ўбачылі, як расцвітае жанчына, адчуўшы ўвагу, дабрыню: прыгожая жанчына ў поўнай сіле і спеласці, ззяне ў вачах, плашотны голас, плаўныя рухі, велічная постаць... Жанчыне так мала трэба — пачуць, што яна жанчына... І так многа трэба — адчуць, што яна жанчына...

Аляксандра Клімава застаецца верна сабе: да свайго юбілею яна здолела зрабіць гэты падарунак — нам. Дзякуем Вам, Аляксандра Іванаўна, за Вашы шчодрыя дары.

Лілія БРАНДБОУСКАЯ.

3 «ДЗЕДАМ І ЖОРАВАМ» ПА ЕЎРОПЕ

Хіба думалі мы з Валянцінай Вялаш, што атрымаўшы ролі ў п'есе Вітала Вольскага «Дзед і Жораў», выправімся ў падарожжа разам са спектаклем ледзь не па ўсёй Еўропе? А пачалося з фестывалю тэатраў лялек Прыбалтыкі і Беларусі, які адбыўся ў Рызе ў 1986 годзе: наш спектакль прыцягнуў увагу знаўцаў гэтай галіны тэатральнага мастацтва і быў запрошаны на міжнародны фестываль у ФРГ.

1987 год. Мы ў Бохуме. Перад выходам на сцэну страшэнна хвалюемся, не ведаем, як успрыме нас глядач, незнаёмы са славянскімі мовамі, сінхронна перакладу няма. Адрозна пасля першай сцэны, якая заканчваецца песенькай, у зале пачуліся воплескі. Гэтага мы зусім не чакалі і ў першае імгненне разгубіліся. Аднак прыхільны прыём надаў бадзёрас-

ці, і далей мы ігралі з незвычайным натхненнем...

Увечары нас запрасілі ў клуб, дзе сабраліся ўдзельнікі фестывалю. Яны абменьваліся думкамі, дзяліліся ўражаннямі, паказвалі невялікія канцэртныя эцюды. З вялікай увагай ставіліся да нас. Шмат каго здзіўляла, што ў нашай краіне шмат прафесійных тэатраў лялек — на Захадзе пераважаюць аматырскія тэатры з трупай у 2—3 чалавекі. Асабліва прыемна было нам чуць, што многія, хто ўпершыню сутыкнуўся з беларускай мовай, палічылі яе надзвычай прыгожай і мілагучнай, а таксама, што ў нашым выкананні і без ведання мовы ўсё было зразумела.

На Бохумскім фестывалі звязаліся творчыя знаёмыя, узніклі дзелавыя кантакты. І вось на наступны год нас ужо запрашаюць на гастролі ў Ні-

дэрланды. Гэта, як высветлілася, быў першы прыезд у Галандыю тэатральнага калектыву з Савецкага Саюза.

На працягу дваццаці дзён мы ігралі спектакль для дарослых гледачоў (цікава, да нас была надзвычай вялікая) — спектакль прымаўся выдатна. Пасля паказу людзі не разыходзіліся. Ім хацелася пагутарыць з намі, даведацца, што гэта за край — Беларусь, чым ён слаўны. Некаторыя разглядалі лялек. Мы выходзілі ў залу, і нашы гутаркі з гледачамі ператвараліся ў пэўны сэнс ў творчыя сустрэчы. Але не ў такіх афіцыйных, як гэта бывае ў нас, а ў нейкіх асабліва, поўных дабрыні і цеплыні.

На нашы спектаклі часта прыходзілі былыя землякі, якія даўно ўжо абжыліся ў Галандыі. Іх цікавіла ўсё, што робіцца ў Саюзе. І нярэдка ў іх ва-

чах мне бачыўся прытоены сум...

Гастролі былі паспяховыя. У далейшым мы яшчэ некалькі разоў наведаліся ў Галандыю, пабывалі ў Бельгіі. Асабліва краналі сустрэчы з дзецьмі. Аднаго разу нам паказалі малючкі маленькіх гледачоў, зробленыя неўзабаве пасля прагляду спектакля. І што цікава, нават дзіўна: мяркуючы па тых найўнейшых малюнках, дзеці выдатна разумелі ўсё, што адбывалася на сцэне. Без перакладу! А мы часам у сябе дома баімся, што нашы юныя гледачы не зразумеюць спектакляў на роднай мове...

Летась мы разам з «Дзедам і Жоравам» бралі ўдзел у міжнародным фестывалі, які адбыўся на поўдні Францыі ў Марсэлі. Новыя сустрэчы. Новыя знаёмствы. Новыя кантакты. І — новы поспех. Гледачы чакалі нас на вуліцы. Дзякавалі...

Вось і мне хочацца сказаць вялікі дзякуй «Дзеду і Жораву». Куды яшчэ паклічуць яны?..

Аляксандр КАЗАКОУ,
артыст Дзяржаўнага тэатра лялек.

ПРЫЗ—БЕЛАРУСКАМУ РАДЫЁ

Завяршыўся 25-ты, юбілейны конкурс еўрапейскіх радыёстанцый «Прыз Брно». Прайшоў ён пад знакам 200-х угоднаў з дня смерці Моцарта, што і паўплывала на ўмовы для ўдзельнікаў конкурсу, распрацаваныя яго арганізатарамі. Беларусіе радыё прывітаў на гэтым спаборніцтве кампазіцыю «Сумнае прынашэнне Моцарту». Тэкст — мінімум, сама за сябе гаворыць музыка А. Залётнева, С. Бельцюкова, Ю. Красавіна. І — Моцарт.

Аўтар гэтай своеасаблівай перадачы — супрацоўнік музычнай рэдакцыі Беларускага радыё Таццяна Песнякевіч — вярнулася з конкурсу з прызам: радыёкампазіцыя «Сумнае прынашэнне Моцарту» заняла 3-е месца. На першым — работа радыёстанцыі Брно, другое падзялілі налегі з Польшчы ды з Браціславы. Сярод удзельнікаў ад колішняга Савецкага Саюза былі прадстаўлены, апроч Беларусі, Украіна ды Масква. Прыбалтыйскія рэспублікі на гэты раз не прysłалі сваіх праграм.

Магчыма, у хуткім часе «Сумнае прынашэнне Моцарту» (дарэчы, над запісам праграмы працавалі гукарэжысёр В. Лешчанок, гукааператар Л. Сцёпачкіна, рэжысёр Я. Шарашэўскі ды акцёр А. Лабуш) прагучыць у эфіры, па Беларускаму радыё.

ПА СТАРОНКАХ ДРУКУ

ПРА ДРУГУЮ СУСВЕТНУЮ...

Чарговы нумар часопіса «Родина» (заснавальнікам яго цяпер, як вядома, з'яўляецца Вярхоўны Савет РСФСР) — здвоены, шосты і сёмы. Адначасова і тэматичны. Дэвізам яго сталі словы: «Другая сусветная вайна: 1939—1945 (невядомыя старонкі)». Змешчаны шэраг матэрыялаў, якія дэталююць па-новаму глянуць на шмат якіх падзеі барацьбы савецкага народа з нямецка-фашысцкімі захопнікамі. У тым ліку і тыя, што адбываліся на тэрыторыі Беларусі. Прадстаўлены на старонках «Родины» і беларускія аўтары.

В. Быкаў (ён з'яўляецца і членам рэдкалегіі «Родны») пад рубрыкай «Свабод-

ная трыбуна» выступае з артыкулам «Партыя ваявала. З кім?» Ён сведчыць, што і ў гады вайны партыя не змагла адмовіцца ад бюракратычна-дыктатарскіх указанняў: «Як заўсёды, немалаважным абавязкам была работа з масамі: мітынгі і даклады, гутаркі і паліграфічныя фармы — усё тое, што на салдацкай мове называлася «штурхачь мараль»... Вось, відаць, і ўсё, калі не лічыць руціннага партыйнага абавязку — сэрчасва афармляць і як зрэчку зок берагчы партыянаў, якіх замяла для магутнай таталітарнай партыі ў войсках? Прымітывныя, імпрывізаваныя па ходу палітгутаркі і палітінфармацыя прэтычна дэзінфармавалі і нікога ні ў чым не пера-

конвалі, таму што будаваліся па тыпу агітацыі напалову пісьменнай чырвонаармейскай масы часоў грамадзянскай вайны».

«Бялыя пункт» — матэрыял М. Чаркашына пра амаль што невядомыя падзеі з абароны Брэсцкай крэпасці. Сам пачатак публікацыі заінтрыгоўвае: «У майскія дні ў скаверыху перад Вялікім тэатрам збіраюцца ветэраны Вялікай Айчыннай вайны, і галіткі яблынь схіляюцца амаль да сямей зямлі пад цяжарам плекацікаў з назвамі штурмавых батальёнаў і медсанбетаў, палкоў прарыву і брыгад рэзерву Галоўнага камандавання, дывізіі, корпусу, арміі і пражэктарных ротаў, аэрастатных каманд, эскадрылляў сувязі...

Але няма сярод гэтых назваў 16-га, 17-га і 18-га асобных кулямётна-артылерыйскіх батальёнаў. Усе яны паляглі ў бетонных каробках брэсцкіх дотаў. Яны завялі нядоўга — усяго толькі першы тыдзень вайны».

Навуковыя супрацоўнікі Цэнтральнага дзяржаўнага архіва Кастрычніцкай рэвалюцыі СССР І. Лосеў і В. Габаянц прапачавалі для публікацыі сведчання ахвяр фашызму сярод мірнага насельніцтва: «Лагер смерці — «Азэрычы». Жудасныя звесткі!

А. Дракехруст расказаў пра свайго франтавога сябра па 11-ым Асобным будаўнічым батальёне Ігара Гудзоўскага, які памёр у 1987 годзе. Змешчаны старонкі з яго дзённіка, што часова ахопліваюць 1941—1942 год. У ім — праўда вайны, узятая непасрэдна з пярэдняга краю.

Мяне клікала новае жыццё. Яно вабіла мяне, яно было мне цікавым... Аднак я адчуў, што ўсё канчаецца, што прыйшоў час выбіраць: дзе мне застацца, кім быць?

І я спыніўся на паўдарозе. І гэтага імгнення хапіла, каб адначасна перасталі біцца сэрцы і ў адным і ў другім целах... Ізноў кружляў я над пляцам і па хаце, і бачыў, як б'е мяне па шчоках дзядок, каб ачуныў, і як у роспачы заходзіцца ў плачы нада мною маці...

— Навошта ты гэта зрабіў? — спытаў у мяне нехта невядомы.

Я маўчаў. Што я мог адказаць, як я мог растлумачыць тое, чаго і сам не разумелі?

— Навошта ты гэта зрабіў? — паўтарыў той самы голас. І не чулася ў ім ні дакору, ні спагады.

— Я толькі вучуся жыць. — адказаў я. — Я не думаю, што так здарыцца... Я не паспеў нават анічога падумаць...

— Ты не скарыстаў свой шанец. Вяртайся.

І стала цёмна.
1991 г.

НЯЎЦЯМНАЯ ЗАКАНАМЕРНАСЦЬ

У адным з апошніх нумароў штотыднёвіка «Наша слова» (2—8 кастрычніка 1991 года) увагу чытачоў напэўна ж запяніла рэпліка А. Карлюкевіча «Калі адгуляем акадэмічную «свадзьбу». Аўтар выказаў зразумелае здзіўленне, чаму гэта кніга Т. Варфаламеевай («Паўночна-беларуская вяселле: абрад, песенна-меладыйныя тыпы», выпушчаныя выдавецтвам «Навука і тэхніка», выйшла на рускай мове. А. Карлюкевіч у дадатак здзіўляўся і таму, што газета «Навіны Беларускай акадэміі» друкуецца таксама не па-беларуску, а на моднай зараз траянцы — частка матэрыялаў па-руску, частка — па-беларуску. Якая частка пераважае, сведчыць тое, што нават нататка «Возраджаецца нацыянальны язык» надрукавана на мове «старэйшага брата».

Правільна ставіць пытанне спадар Карлюкевіч. Толькі ў адным, думаецца, ён

памыляецца. Выпадак з «белорусской свадьбой» не выпадковасць, а, на жаль, заканамернасць. Выдавецтва «Навука і тэхніка» шмат якія кнігі па пытаннях тэатра, мастацтва, музыкі выпускае на рускай мове.

Пра жаданні можна прывесці не адзін прыклад такіх выданняў за апошнія гады. Нічога, бадай, не мяняецца і цяпер, пасля прыняцця Закона аб мовах у Рэспубліцы Беларусь.

Зазірнем у план выпуску літаратуры на 1992 год, раздзел «Мастацтва, мастацтвазнаўства». Першая ж кніга, што значыцца ў ім, выйдзе па-руску — «Тэатральная культура Беларусі XVIII стагоддзя».

Праз дзве пазіцыі стаіць кніга аднаго з кіраўнікоў культурнага працэсу суверэннай беларускай дзяржавы Р. Бузук — «Сучасны беларускі тэатр. Стан, праблемы, перспектывы». Пазначана, што яна таксама

выйдзе на рускай мове. Не ведаю дакладна зместу выдання, але адно можна пэўна сказаць: стан нашага тэатра не з лепшых, калі нават родную мову забываем.

Рускамоўная і кніга В. Дадзімавай. Чаму? Відаць, таму, што кніга называецца «Музычная культура гарадоў Беларусі ў XVIII стагоддзі». Пра горад ну аніяк нельга гаварыць па-беларуску! Пэўна, па гэтай прычыне і калектыўная манаграфія «Музычны тэатр Беларусі: 1917 — 1959» таксама выдаецца на рускай мове (першая частка выдання, у якой разглядаўся дакастрычніцкі перыяд, ужо выйшла).

І ў раздзеле «Навукова-папулярная літаратура» знаходзім аўтара, якому, па ўсім бачна, не хочацца пераходзіць на беларускую мову, — гэта Л. Лявонава. Яе брашура, калі верыць анатацыі, вельмі патрэбная — «упершыню ў беларускім

тэатразнаўстве разглядаецца актуальная для сучаснага драматычнага тэатра праблема актыўнага пранікнення музыкі ў сцэнічны сітэз». Няўжо ж беларусы нічога не зразумеюць, калі пра ўсё гэта будзе сказана па-беларуску?! Дзіўна, але ў выдавецтве «Навука і тэхніка» прытрымліваюцца, пэўна, якраз такой думкі.

Вядома, цяжкасці з выпускам беларускамоўных кніг ёсць. Рукпісы, што паступаюць у выдавецтва, пераважна рускамоўныя. Але хто забараняе таму ж выдзецца прапенаваць аўтару перакласці рукпіс на беларускую мову? У рэшце рэшт, у «Навуцы і тэхніцы», як прывіла, выпускаюцца планавыя работы навуковых супрацоўнікаў, што працуюць у акадэмічных інстытутах. У інстытутах Акадэміі навук Беларусі Прафесійны абавязак навукоўцаў — ведаць мову суверэннай дзяржавы. Не паспее вывучыць, што ж — карыстайся да пэўнага часу дапамогай перакладчыкаў.

Будзем выконваць Закон аб мовах!

ЛІМАВЕЦ.

З ПАЭТЫЧНАЙ ПОШТЫ

Алесь Шпыркоў — чалавек ужо ста-лага веку. Не адну і не дзве дарогі прайшоў і праехаў ён за сваё журналісцкае жыццё. Шмат убачана, шмат перажыта, прапушчана праз сэрца, як той казаў. Шмат і вершаў напісана. Алесь — адзін з аўтараў калектыўнага зборніка «Сцяжына», друкаваўся ў «Маладосці», рэспубліканскіх і мясцовых газетах. А вось «ЛіМ» неяк абмінуў майго земляка, вершы якога — ад жыцця і ў імя жыцця.

Разам з іншымі яны складуць ужо сваю асобную паэтычную кніжку пад умоўнай назвай «Карабель мой блакітна-зялёны», здадзенаму ў выдавецтва «Мастацтва літаратура».

Алег САЛТУК, сакратар Віцебскага абласнога аддзялення СП Беларусі.

Алесь ШПЫРКОЎ



«Каб стаць нацыяй, найперш патрэбны духоўныя высілки»

(Пачаток на стар. 5).

Імшу ў беларускай мове (іх, здаецца, ужо дванаццаць), варты ўсякай маральнай падтрымкі.

Мне ўжо даводзілася выказвацца ў «ЛіМе» наконт будаўніцтва Беларускай Каталіцкай Царквы і Беларускай Праваслаўнай Царквы. Дзеля апошняга бачацца большыя перашкоды. Рыма-Каталіцкая Царква — больш гнуткая, калі можна так сказаць, — больш радцыянальная царква, бо навучылася жыць самастойна і ўвесь час жыла самастойна. Праваслаўная Царква, якая ўвесь час знаходзілася пад пятой вялікіх князёў маскоўскіх, цароў, імператараў, — не магла выпрацаваць і зараз аніяк не можа весці самастойнай палітыкі. І мяне сёння непакоіць, што Руская Праваслаўная Царква з аднаго боку хаўрусіцца з вялікадзяржаўна-імперскімі, падпольна-шавінісцкімі, антысеміцкімі элементамі («Отечество», «Белая Россия»), адпраўляючы паніхіды па цару і Сталыніну. Для мяне, беларуса, гэта абразліва. (Хоць я і ведаю, што цар быў забіты несправядліва, мне адначасова добра вядома, кім быў цар для Беларусі). З другога боку — хаўрус з камуністамі. Што такое праваслаўная царква, наглядна паказаў пуч, калі чатыры іерархі РПЦ адмовіліся падпісаць Заяву разам з Патрыярхам. Як жа вызначыцца ў тыя дні мітрапаліт Мінскі і Гарадзенскі — вось пытанне.

І таму, пакуль палітыка і Рыма-Каталіцкай, і Рускай Праваслаўнай Царквы будзе ігнараваць законныя інтарэсы беларускай дзяржавы, беларускага народа, нашай культуры, мовы — да гэтага часу я буду змагацца з іерархіяй. Але, змагаючыся з іерархіяй, я не змагаюся з Богам. Я, паўтараю, — не атэіст.

— Вы — за незалежную, дэмакратычную і прававую дзяржаву, за росквіт нашай культуры, за беларускі Праваслаўны і Каталіцкія Царквы, за плюралізм у палітыцы і эканоміцы. У адным з інтэрв'ю (здаецца, газеце «Свабода») вы зазначаеце, што такі — сацыял-дэмакратычны — шлях для нас найбольш прыдатны гістарычна. Наколькі рэальныя перспектывы гэтага шляху сёння?

— У гэтым прыгаданым інтэрв'ю былі недакладнасці. Што такое сацыял-дэмакратычны шлях? Такого шляху няма. Ёсць шлях сацыяльнай дэмакратыі. Дэмакратыя ў свеце ішла пакручастымі сцэнкамі. Вы помніце афінскую рабаўладальніцкую дэмакратыю, полацкую дэмакратыю, якая таксама была абмежаваная. Нарэшце, — пралетарска-бальшавіцкая дэмакратыя — дэмакратыя для меншасці і дыктатура для большасці. А сацыял-дэмакратыя ў той час, калі бальшавікі змагаліся за дэмакратыю для меншасці і дыктатуру для большасці, высунулі лозунг сацыяльнай дэмакратыі. Гэта

— дэмакратыя для сацыялу, для ўсяго грамадства, на прынцыпах свабоды, роўнасці і салідарнасці. І калі б не змаганне сацыял-дэмакратыі, хіба ж было б у свеце ўсеагульнае, роўнае, прамое выбарчае права? Сацыял-дэмакратыя і рабочы рух гэтага дамагліся, выключваючы гвалтоўныя метады барацьбы, уласцівыя бальшавікам і іншым левым экстрэмістам.

Такая ж «цывілізаваная» тактыка была і ў нашых беларускіх незалежніках пачатку стагоддзя. Менавіта за сацыяльную дэмакратыю змагаліся і айцы Беларускай Народнай Рэспублікі ў 1918 годзе.

— Але, відаць, ім не хапіла моцы давесці свае намаганні да канчатковай мэты?

— Я вам скажу, што яны ў пэўнай ступені апырэдзілі свой час. Гэтаксам і расійскія сацыял-дэмакраты, якія ішлі за Пляханавым, Мартавым, Данам, Цэрэтэлі. Мне ўжо даводзілася казаць, што стваральнікі БНР былі вельмі цывілізаванымі людзьмі для свайго часу.

— А ці не вельмі цывілізаваныя для нашага часу айцы БСДГ?

— Якраз цяпер мы, мусіць, упісваемся ў кантэкст. Хоць і цяпер у нас ёсць звышдэмакраты, якія, напрыклад, гавораць аб прыяртытэце прыватнай уласнасці, прыніжаючы ролю ўласнасці калектыўнай. Гэта ўжо іерархія, а не раўнапраўе.

Ёсць і прыхільнікі абсалютна свабоднага рынку. Выбачайце, але гэта няпраўда. Рынак рэгулюецца нават і ў ЗША: паспрабуйце вы завезці туды нейкі тавар, які можа загалупіць пэўную галіну амерыканскай прамысловасці? Так што не трэба хваласпеваў абсалютна свабоднаму рынку.

Мы, сацыял-дэмакраты, ведаем, што пры любым ладзе — і камуністычным, і капіталістычным — ёсць аматары пажывіцца за чужы кошт, і, значыць, мы павінны пільна стаяць на варце і бараніць інтарэсы тых, хто слабейшы, каго, даруйце, могуць «задзіўбаць». Бараніць эканамічную і грамадзянскую роўнасць і свабоду, каб свабода аднаго грамадзяніна не абмяжоўвала свабоды іншых. Мы стайм за сацыяльную дэмакратыю.

— Можа, не маю рацыі, але здаецца, што Грамада (у сэнсе партыі) не спора стане рэальна і адчувальна ўплываць на беларускую палітыку. Ці не будзе вам, Анатоль Міхайлавіч, шкода згубленага для літаратурнай творчасці часу?

— Грамада рэальна ўплывае на палітыку ўжо цяпер. Тут адбыўся нейкі цікавы збег акалічнасцей. Давайце не забудзем, што «апазіцыя БНФ» — гэта парламенцкі «псеўданім» і сацыял-дэмакратыяў. І многія законапраекты, распрацаваныя сацыял-дэмакратамі, чамусьці станавіліся дакументамі толь-

кі БНФ. Мы нічога не маем супраць гэтага, але, думаецца, наперад дэпутатам нашай фракцыі трэба будзе называцца «апазіцыя Беларускай сацыял-дэмакратычнай Грамады».

Сам я быў у ліку тых, хто ствараў БНФ. У Сойме БНФ засядаюць мае таварышы па партыі. На першым з'ездзе БНФ я выступаў з рэфератам «Суверэннітэт», на канферэнцыі — з прамовай аб незалежнасці. І многія выказаныя ідэі цяпер рэалізуюцца. Тое, што ёсць у дакументах БНФ, у значнай ступені выпрацавана сацыял-дэмакратамі. Яны, дарэчы, былі найбольшай партыйнай групай на апошнім з'ездзе БНФ.

Мы не думаем, што станем масавай партыяй, ды і не ставім такой мэты. Мы думаем, што будзем уплываць на грамадскія працэсы дзякуючы інтэлектуальнаму патэнцыялу. Да нас ідуць эканамісты, юрысты, лекар, настаўнікі, навукова-тэхнічная інтэлігенцыя, высокакваліфікаваныя рабочыя і нават сяляне. Мы думаем, што парламенцкая партыя бярэ не колькасцю, а перш за ўсё — інтэлектам.

Што тычыцца мяне асабіста, дык я даражу спадчынай нашых папярэднікаў пачатку стагоддзя, і не шкадую, што трычу час на партыйную работу.

— Закончыць нашу гутарку хацелася б пытаннем, якое дало назву аднаму з вядомых вашых артыкулаў у «ЛіМе» — ці становіцца мы нацыяй і чаго бракуе для такога стаўлення?

— Вось я якраз і хацеў бы, каб партыйная работа, пра якую казаў, вяла да стварэння беларускай нацыі. У адным лісце Уладзімір Жылка вельмі цікава напісаў, што, маўляў, вось там, у Менску, хваляцца, што ў нас на Беларусі няма ніякай буржуазіі. Яно было б добра, кажа далей Жылка, калі б буржуазіі ўвогуле не было, а раз яна ёсць, дык трэба, каб была і беларуская буржуазія. Бо буржуазія — гэта адзнака сталасці нацыі. Усе нацыі з'явіліся толькі тады, калі з'явілася буржуазія. Гэтак было ў Францыі, Нямеччыне, гэтак рабілася і на Беларусі, і толькі бальшавіцкія эксперыменты спынілі гэты натуральны працэс. І як ні дзіўна гучыць, але я, сацыял-дэмакрат, хачу, каб у нас на Беларусі была свая буржуазія.

— Бел-чырвоная-белая?

— Нармальна. Багатая, але не скнарная, якая б фундавала грамадства на галерэі і будаўніцтва тэатраў, на выпуск газет і часопісаў, на ўтрыманне актёрскіх труп. Я хачу такой буржуазіі, як Траццяковы і Марозавы ды іншыя расійскія прамыслоўцы. Алі, рышча сацыяльнай дэмакратыі — моцны сярэдні клас, які сімвалізуе сабой заможнасць грамадства і неадступна пільнуецца свабоды.

Але хачу паўтараць: для таго, каб мы сталі нацыяй, — трэба працаваць. Да міжнароднай супольнасці мы належым, у еўрапейскую рана ці позна ўступім, войска займеем і г. д., але найперш патрэбны духоўныя, інтэлектуальныя высілки. І тут мы зноў вяртаемся да пытання аб культурнай рабоце ў вёсцы, аб станаўленні беларускай навуцы, беларускай школы, беларускай царквы, аб штодзённай працы на ніве асветы.

Гутарыў Юрась ЗАЛОСКА.

Вяртанне блуднага сына

Мы блукалі зусім не ў пустыні,
І не сорок, а семдзесят год.
Былі грэшнікі, былі святые,
І з выгодамі, і без выгод.
І не ўсе мы ад славы аслеплі,
І ад гора не ўсе адышлі.
Ды ці стала ад гэтага лепей!
Усё роўна мы раі не знайсці.
Ну а дроў напамалі мы столькі,
Не пакінуўшы цэлых лясіні..
І вяртаемся зноў да вытокаў,
Як да бацькі аблудны той сын.

Самая грэшная Зямлю
Мы зрабілі ў Сусвеце.
Замест зямлі ў раллю
Шпарка кідаем смецце.
А што ўздыдзе пасля,
Нас чамусь не турбуе.
Сатанінская тля -
Нашы душы рабуе.
І як стогне без сіл
Маці ледзьве жывая,
Мы не чуюм зусім —
Хай сабе памірае.
Глухнем мы пакрысе
І душою і целам,
Лёс у пекла нясе,
Хоць мы раю хацелі.
Ужо космас дрыжыць
За наш лёс чалавечы,
І ратунка бжыцьці
Па дрыготкай сінечы.
Ды не чуе наш слых,
Невідучыя вочы:
Не анёлы, аслы
Трубяць нам днём і ноччу.
Бог у нашай душы
Спакава памірае.
Мы так доўга вісім,
Паміж пеклам і раем.

Агонь і попел

Ступіўшы ў храм былога,
Не тым анёлам кленчым.
Без веры і без Бога
Патух святая агенчык.
Гісторыя, як фенікс,
Каторы раз згарае.
І, стаўшы на калені,
Мы попел той збіраем.
А замест храма — ляда.
І ні адной агніцы.
Хацелі б мы і рады,
Ды некаму маліцца.
Дакуль жа на каленях
Стаяць і адмаўляцца!
Гісторыя, як фенікс:
З агню ёй аднаўляцца.

ТЭАТР

Гутаркі пры свечках

18 кастрычніка ў Акадэмічным тэатры імя Якуба Коласа адбылася прэм'ера спектакля «Жыды горада Піцера» братаў Стругацкіх. Камедыю рэжысёр Барыс Эрын ператварыў у «невясёлыя гутаркі»... Ператворыў разам з мастаком А. Андрышкіным, кампазітарам А. Рэнанскім і перакладчыкам В. Нікіфаровічам. Пад час падрыхтоўкі спектакля прыйшла журботная вестка: памёр

Аркадзь Стругацкі, адзін з драматургаў... Напярэдадні прэм'еры ў кабінце дырэктара тэатра Геральда Асцяцінскага раздаваліся тэлефонныя званкі з просьбамі і патрабаваннямі зняць з афішы слова «жыды»: Геральд Бяляслававіч мусіў бараніцца аўтарскім правам, Беларускай традыцыяй, спылкамі на драматургаў ды запрашаць на прэм'еру ўсіх незадаволеных.

Пра шчасце злашчаснага

Мастацкі кіраўнік Альтэрнатыўнага тэатра Вітаўтас Грыгалюнас рэдка памыляецца, абіраючы творы для репертуару; чарговым пацярджаннем ягонага мастацкага густу зрабілася ўключэнне ў афішу спектакля «Камедыя» паводле Д. Аляхновіча і К. Марашэўскага, дзе воляю рэжысёраў У. Рудава і А. Андрэсіка паяднаны драматургічныя пласты розных эпох, стагоддзяў і кірункаў. Спектакль пра злашчаснага селяніна Дзёмку, ягоную жонку Маланку, арандара Давыда і Чорта, які згубіў

сэнс існавання, рыхтаваўся сёлетнім выпускным акцёрскім курсам БДТМІ; бліскучая філасофская камедыя, разыграная студэнтамі А. Голубам, Я. Жураўкіным, Я. Кульбачнай, Ю. Паплькам, А. Шуляком і Г. Фаміным, шчасліва працягвае сваё сцэнічнае жыццё, праўда, істотна змяніўшы склад выканаўцаў. Аднак ролі Жыда і Дзёмкі засталіся, так бы мовіць, у першапачатковай трактоўцы, якую ажыццяўляюць адпаведна Я. Жураўкін і А. Шуляк.

Чартаўня...

На «чортаву» лічбу — 13 кастрычніка — прыпала шуканне чортавага скарбу групай акцёраў Гродзенскага лялечнага тэатра ў складзе В. Корнева, Ю. Мянко, Л. Паўлоўскай, В. Шалкевіча; на ролю сапраўднага Мядзведзя (яго водзіць на ланцугу Мужык) давалося прызначыць акцёра — Ю. Буракова. Аднайменнай кампазіцыя («Чортаў

скарб») рэжысёра М. Андрэва па матывах беларускіх народных казак і У. Караткевіча крыху стылізавана пад прадстаўленне старасвецкіх калелі-гаў Гродзенскага лялечнікаў, а таксама аздоблена ды ўпрыгожана мастаком Ю. Давыдзюком, лялечным майстрам В. Акунёвым і кампазітарам Л. Мурашкай.

На 13 кастрычніка прыпала адкрыццё тэатральнага сезона ў Бабруйску: тэатр імя В. Дуніна-Марцінкевіча запрасіў гледачоў на спэнтань «Зойчына кватэра» М. Булганова.

Паставіў спектакль рэжысёр Р. Несцер, які з сёлетняй вясны пасля перапынку зноў узначаліў мастацкае кіраўніцтва тэатра ў Бабруйску. Дарэчы, «Зойчына кватэра» ў ягонай інтэрпрэтацыі тры гады назад у Мінску паказваў Ашхабадскі драматычны тэатр.

«Роспач» у Румыніі

Тэатр-студыя «Дзе-я» на чале з Міколам Труханам выпраўляецца на трохтыднёвыя гастролі ў Румынію (з 27 кастрычніка па 13 лістапада). Не выключана, што вандрунка працягнецца па Германіі ды Італіі. У

рэпертуары студыяцаў Трухана — «Кватэра Каламбіны» і «Андантэ» Л. Петрушэўскай, «Рагнеда» («Выганне ў рай») В. Тарнаўскай і В. Амромінай, «Роспач» паводле У. Караткевіча.

МУЗЫКА

У Сморгонь, да... Агінскага

2—3 лістапада ў Сморгоні адбудзецца фестываль-конкурс юных музыкантаў. Сморгоншчына, прынамсі, маёнтка Залесе, была калыскай лепшых твораў Міхала Клеафаса Агінскага, і арганізатары фестывалю надалі яму імя свайго вядомага земляка. Фестываль-конкурс паспрыяе папулярнасці твораў Агінскага, абуджэнню цікавасці жыхароў горада да нашай спадчыны і павышэнню іх культурнага ўзроўню, дапаможа выявіць таленавітых выканаў-

цаў сярод навучэнцаў музычных школ і школ мастацтваў. Гэтую ініцыятыву гарадскога аддзела культуры падтрымалі выканаўчы камітэт Сморгонскага гарадскога Савета народных дэпутатаў і ўпраўленне культуры Гродзенскага аблвыканкома, вылучыўшы сродкі на правядзенне фестывалю — конкурс. А ўдзельнічаць у ім запрошаны музычныя школы Гродзеншчыны ды гарадоў Вілейкі, Мядзела, Валожына, Маладзечна.

«Ці заспявае Беларусь?»

Паўнага адназу на гэтае пытанне (яно сталася назвай перадачы з дыскусійнай залы БТ) гледачы не атрымалі, Яны атрымалі спажыву для роздуму. Прафесар В. Роўда, вядучы гутаркі ў студыі, нагадаў, як 5—6 гадоў таму таксама ў «жывым» эфіры адбылася размова пра стварэнне ў рэспубліцы Пейчага поля. Харавікі Беларусі пачалі рыхтавацца тады да першага свята песні, «куратары» ж культуры не парупіліся, і Пейчага поля дагэтуль няма... Маэстра В. Роўда ды ягоныя калегі маладзілі неўзабаве 1-е свята дзіцячых хораў. Потым яшчэ і яшчэ. А далей, як заўсёды, — праблемы. На іх і засяродзіліся ўдзельнікі тэлегутаркі, пераважна харавыя дырыжоры.

Распавядалася пра музычнае невуцтва кіраўніцтва абсалютнай большасці агульнаадукацыйных школ і адпаведнае стаўленне там да ўрокаў музыкі ды спеваў; пра адсутнасць сеткі канцэртных залаў у рэспубліцы і нявыкаванасць аўдыторыі, няўменне і школьнікаў, і многіх настаўнікаў належным чынам паводзіць сябе ў зале; пра распаўсюд нават добрых самадзейных хораў — абкладзены падаткамі палачы культуры вымушаны пераводзіць заняткі самадзейных калектываў ды гурткоў на платную аснову, пазбаўляюцца стратных, прафсаюзы ж абараняюць выключна матэрыяльныя, а не духоўныя інтарэсы.

Юбіляр і госці



Чэйз перамагае...

«...Царыца ўсіх жанраў (праз музыку яна спалучае ў сабе драматургію, паэтычнае слова, вакал, акцёрскую ігру, майстэрства аркестра, выяўленчае мастацтва) перажывае ў нас крызіс, хоць у свеце опера імкліва адраджаецца. Відэакасеты з лепшымі опернымі спектаклямі вокангенна разыходзяцца сярод шматлікіх аматараў. У оперу здавен хадзілі ды ходзяць сем'ямі. У нас жа гэтая завяздэнка перарвалася...» — паведамліў з тэлеэкрана дырэктар ДАВТА Беларусі, мастацкі кіраўнік оперы С. Картэс. Ягонае выступленне пад рубрыкай «Свабоднае слова» прасяквала трывога не толькі за лёс опернага жанру, але і за фарміраванне духоўнага свету чалавека. Опера, самы бага-

ты і мо самы цяжкі для ўспрымання жанр, прывабляе ўжо зусім вузкая кола прыхільнікаў. Затое вялікай папулярнасцю карыстаюцца сёння раманы Чэйза, Крысці, гісторыі пра Тарзана, — людзі не шкадуюць выкладваць за іх па 25—40 руб. У свеце ж з такімі кніжкамі бавяць час у дарозе, гэта выданні дугарадныя, аднаразова карыстання, і кошт іх «бросавы». А опера ў прыстойным грамадстве мае высокі прэстыж і адпаведную цану на білеты... Для нас вельмі важна, падкрэсліў С. Картэс, намаганні ўсіх творчых, мастацкіх сіл рэспублікі скіраваць на тое, каб духоўны вакуум у грамадстве запаўняўся сапраўдным мастацтвам. Усе намаганні — на выхаванне чалавека!

3 лістапада — адметная падзея ў ДАВТЕ Беларусі: галоўную партыю ў спэнтань «Тоска» мае выконваць салістка Лодзінскай оперы Ірэна Главаты; з Санкт-Пецярбурга запрошаны тэнор Аляксандр Дэдзік (Кавародзі). А партнёрам нашых гасцей будзе адзін з вядучых артыстаў беларускай опернай сцэны Мікалай Майсеенка (на здымку), чый 50-гадовы юбілей адзначаецца днём. Дырыжыруе спектаклем маэстра з Саратава Ю. Кочнеў. Госця з Польшчы затрымаецца ў Мінску на некалькі дзён: 9 лістапада яна паяднана ў оперы «Яўгеній Анегін».

Літкуп'ер «Люблю цюбе, жыццё, люблюю кроўнай» — пад такой назвай прайшоў творчы вечар народнага паэта Беларусі Ніла Гілевіча ў Палацы культуры Мінскага вытворчага аб'яднання імя Ц. Я. Кісліва. На сустрэчы панавала паэзія, Ніл Сымонавіч чытаў свае новыя творы, прасякнутыя пацучым патрыятызмам, любові да роднай зямлі. Адбыўся канцэрт, падрыхтаваны дзецьмі Фрунзенскага раёна. Жадаючыя ўзялі ў паэта аўтаграфы.

ЛІТКУР'ЕР

Навукова-практычная канферэнцыя, прысвечаная 100-годдзю з дня нараджэння Максіма Багдановіча, праведзена ў Магілёўскім абласным інстытуце ўдасканалення настаўнікаў. Адырыў ё наменскі дырэктар Я. Лінок. Розныя аспекты творчасці класіка нацыянальнай літаратуры, ушанавання яго памяці закрэплены ў сваіх выступленнях сакратар абласнога аддзлення Саюза пісьменнікаў Беларусі І. Аношкін, выкладчык кафедры беларускай літаратуры педінстытута С. Украінка, настаўніца Вязеўскай школы Асіповіцкага раёна В. Ярымоленка, настаўніца Магілёўскага ліцэя К. Сазонава, выкладчыца беларускай мовы і літаратуры Хонаўскай СШ Магілёўскага раёна Г. Сырамалотава.

У. ШУРХАВЕЦКІ.

І. ГАЛІНОУСКІ.

Адзін з апошніх вечароў у Доме літаратара падаваў прысутным радасць сустрэчы з заслужанымі работнікамі культуры Беларусі, аўтарам і вядучым перадачы «Жывое слова» пісьменнікам Уладзімірам Юрэвічам. Паколькі назва сустрэчы «Уладзімір Юрэвіч расказвае» — асноўнае слова было за ім самім. Але на вечары выступілі таксама С. Трахоўскі, Р. Баравікова, І. Чыгрынаў.

15 кастрычніка ў Доме літаратара прымала гасцей «Гасцёўня двух Алегаў». «Два Алегі» — філолаг, паэт А. Лойка і спявак А. Атаманаў. Гасцёўня — гэта «сплыванне даўгоў», як сказаў Лойка, — песнямі, вершамі, эсэ — тром зоркам, якія блішчаць на небасхіле беларускай культуры — М. Вагдановічу, А. Смолічу, Зосычы Верас. Аўтары вечара далі яшчэ адну назву свайму дзецішчу: «Апошняя гасцёўня Лёсечні» — спрабуючы, пэўна, адрадыць дух гасцёўняў «Беларускай хаткі», «наігасціннейшай хаткі Лёсікаў». Калі праз першую гадзіну вечара чырвонай ніткай праходзіла тэма трагізму, настальгія па згубленым, нечым страчаным, няўлоўным, калі і пучкі, і Курапаты, і Чарнобыль былі спамяненыя Алегамі, то другая гадзіна сустрэчы была куды веселішая. У зале лунаў дух непасрэднасці, адрытасці, жарты, усмешкі. Алег Лойка, калі Алег Атаманаў паяў блок песень «Беларускае танга», нат умудрыўся даць урок танца. Цікава было, калі Алег Атаманаў узяў новы верш А. Лойкі і тут жа, на хаду прыдумаў музыку, і два Алегі паялі новую песню. А дзет атрымаўся даволі-такі неблагі.

КІНО, ТБ

Угодкі з цэнямі

«Мона Ліза» прэм'ерна наведана экран кінатэатра «Кастрычнік»: 20 кастрычніка яе прадставіў публіцы аўтар (сцэнарыст і рэжысёр) Мікалай Студнёў, заўсёды завядатар тутэйшых гумарынаў і начных навагодніх канцэртаў. Рыхтыкі па логіцы гумарынаў — капусніка з'явіліся-сышліся ў фільме Полацкая

Сафіяна, купальская ночка, грэчаскія багі, Сталін, Сальвадор Далі, Пётр I, фалічны культ, дзіця з Бібліяй, а таксама мастакі, барды, паэты, што разам з акцёрамі — прафесіянікамі павойнай адзначылі ўгодкі (народзін і смерці) Марыны Цвяткавай, выключнае ейнае дарагія цені... — як і іншыя дарагія цені...

Суверэнныя тэлезабавы.

Утворана, зарэгістравана і п'яна распачала сваю дзейнасць незалежная тэлестудыя «Марс-ТВ» (яна брала ўдзел у стварэнні вядомага восьмага канала рэспубліканскага тэлебачання) на чале з дырэктарам Юрыем Ігрусам, камерцыйным дырэктарам Валерыем Серкуцэвым і рэжысёрам Іванам Пінігіным. Незалежныя тэлетворцы не маюць пастаяннага эфіру і пакуль займаюцца здымкамі рэкламы ды тэлепраграм, накітавалі знятых у Гданьску конкурсаў прыгасці «Міс Еўропа» і «Міс Польшча» з правамі распаўсюджвання на ўсе

краіны свету (ёсць пэўнасць, што другую з гэтых праграм беларускія гледачы убачаць у першай дэкадзе лістапада па БТ). «Марс-ТВ» робіць таксама эксперыментальныя відэапраграмы, некаторыя з якіх яшчэ да ўтварэння студыі зрабілі лаўрэатамі адпаведных фестывалю (напрыклад, «Альтэрнатывы-3» ці форуму «Арсенал» у Рызе). У перспектыве мяркуюцца выпусціць рэгулярную забавальную праграму для БТ. Тыл, наго зацікавіць гэтая ідэя, могуць патэлефанаваць на «Марс-ТВ» па нумары 34-05-15.

ДРУК

«Культура» нумар першы

Да чытача прыйшоў першы нумар штотыднёвай грамадска-асветніцкай газеты «Культура», заснавальнікам якой з'яўляецца Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь. Як гаворыцца ў зверце супрацоўнікаў штотыднёвіка да чытачоў, «выданне гэтае з ясна акрэсленай мэтай — запойніць «белыя плямы» ў гісторыі нашай культуры, дапамагчы ў пошуку напрамкаў, якія яна зараз выпрабуе, даць магчымасць усім, хто цікавіцца здабыткамі сусветнай культуры, пазнаёміцца з імі».

Наклад нумара — 10 тысяч экзэмпляраў.

Што піша Францішак Эн

У Вільні выйшаў чарговы, трэці нумар «Нашай Нівы», выпуск якой адноўлены ў маі г. г. С. Дубаўцом і К. Цешчыц, што з кожным нумарам «НН» робіцца ўсё цікавейшым. Здаецца рэдакцыя знаходзіць свой стыль, які заснаваны перш за ўсё на аўтарскай арыгінальнасці. Так, напрыклад, як і ў мінулым нумары, прыцягвае ўвагу публістычны артыкул С. Паўлоўскага «Народ і палітыка», у якім аўтар разважае над палітыкамі нашай незалежнасці. Але безумоўнае «золата» нумара — цэлы шэраг літаратурна-крытычных артыкулаў. Па-першае, змешчаны тэкст хрэстаматыйнай працы А. Луцкевіча «Праблемы красы і мастацтва ў творах Максіма Багдановіча» (гэтае Багдановіча, дарэчы, прысвечаны і вясёлы, па-вільніцка напісаны эспронт У. Арлова «Старыя Лівадзіўскія могілкі»). Па-другое, па ўсім відаць, што рэдакцыя «НН» прыдбала здольнага крытыка пад найменнем Францішак Эн... У мінулым нумары ён ці не распчаў у бела-

рускай перыёдыцы тэму Борхеса, а зараз «НН» пачынае друкаваць ягоныя «Лісты пра сучасную літаратуру». Ліст нумар 0 прысвечаны феномену творчасці ўвогуле і доследу Л. Корань «Агрэсіўныя формы» ў прыватнасці. Шмат чым Францішак Эн цешыцца... Зрэшты, вельмі падобна, што яго настойліва кансультаваў сп. С. Дубаўца. І, нарэшце, пад ініцыяламі С. Д. змешчаны роздум «Дэдзед Федзя з'еў мядзведзя», прысвечаны тэме «Дастаеўскі і Беларусь». Думкі зноў-тані свежыя, новыя, інтрыгуючыя і, галоўнае, што будзе працяг.

Ю. З.

Смаленшчына... Што мы ведаем пра яе сёння? «Щит России» — вось, напэўна, самая распаўсюджаная асацыяцыя «сярэдне-статыстычнага» абыяцеля, у тым ліку беларускага. Такія беспяпелыя сцяжарджэнні — у падручніках, навуковых манаграфіях, на старонках часопісаў і газет... Прыкладам можа быць хоць бы цытата з часопіса «Край Смаленскій», дзе публіцыст-краязнавец піша: «Смаленщина — исконно русская земля... Это бесспорно». Быццам не было навуковых прац выбітных навукоўцаў Я. Карскага, У. Дабравольскага, С. Максімава, П. Сямёнава ды іншых, якія лічылі Смаленшчыну беларуска-рускім культурным сумежжам і бачылі ў гэтым ейную унікальнасць. Быццам бы амаль да канца 20-х гадоў заходняя частка сённяшняе тэрыторыі Смаленскай вобласці не называлася навукоўцамі БССР і Смаленскай «Беларускай», тым самым падкрэсліваючы яе нацыянальны характар і культуру.

Але факт застаецца фактам. Дзесяці гадоў нельга было пісаць і гаварыць пра Смаленшчыну Беларускаю, і таму вельмі мала хто ведае пра яе і на Беларусі, і ў Смаленску. Адміністрацыйная мяжа пераадолела культурную, а культура нацыянальная была зменена на класавую. Сумежжа культур было зменена на «щит».

Аднак у беларускай нацыянальнай памяці сёе-тое пра Смаленшчыну засталася. Пра гэты край апавядалі беларускія летапісы, кнігі згаданых навуковых аўтарытэтаў, гэтую зямлю апяваў на эміграцыі ўраджэнец Веліжа (сёння раённы цэнтр Смаленскай вобласці) беларускі пісьменнік Юрка Віцьбіч, тут жылі Янка Купала, Максім Гарэцкі ды іншыя, на гэтай зямлі яшчэ ў 20—30-я гады існавалі дзесяці беларускіх школ, урэшце ў Смаленску была абвешчана БССР.

Сённяшні час беларусам адносна спрыяльны, і таму, не чакаючы прац беларускіх даследчыкаў, сябры маладзёжнай суполкі «Выбранецкія Шыхты» вырашылі наведваць Смаленшчыну, каб пабачыць на ўласныя вочы зямлю, якая калісьці звалася «Беларускай», ды супаставіць свае абстрактныя ўяўленні з рэчаіснасцю. Падарожжыя ўражанні «Выбранецкія Шыхты» паспрабавалі занатаваць.

Падарожжа адбылося сёлета 1—4 мая. Сябры суполкі наведвалі Веліжскі і Руднянскі раёны і горад Смаленск.

1 мая

Віцебскім аўтобусам па добрай шашы даязджаем да першага ад Беларусі па-



Касцёл у Смаленску.

селішча. Гэта вёска Бяляева Веліжскага раёна Смаленскай вобласці. БССРаўскую мяжу прамінулі нека зусім незаўважна ў перапоўненым аўтобусе. Па дарозе наслухаліся размоў пра Гарбачова і Ельцына, пра падвышку цэн. У некаторых «прамоўцаў» адчуваецца беларуска-віцебская фанетыка. На нашу літаратурную мову рэзююць з цікавасцю, але моўчкі. Высвятляем, што маршрут Віцебск—Веліж заўсёды напружаны. Веліжскі павят спрадвечна ўваходзіў у Віцебскую губерню і канчаткова ўвайшоў у склад Смаленшчыны толькі ў 1929 годзе. Але эканамічнае цягаченне да Віцебска захоўваецца і дагэтуль (у 20-х гадах мелі месца адміністрацыйныя забароны веліжскім гандлярам і рамеснікам асноўныя сувязі трымаць з Віцебскам), і сёння веліжане едуць у крамы ў суседні абласны цэнтр БССР, а не ў свой — Смаленск. Бо так бліжэй. Сёння звязвае шаша, як калісьці Дзвіна. У аўтобусе нават пачулі меркаванне нейкага пасажыра, што найлепш было б адміністрацыйна падпарадкаваць Веліж Віцебску.

Бяляева. Ад суседніх, беларускіх вёсак вонкава не адрозніваецца. Навокал

цудоўныя лясы. Пераважаюць яліны. Недалёка ад вёскі цячэ Дзвіна. На ўскраіне бачым помнік савецкаму салдату. Людзей не відаць. Ідзем па шашы праз вёску. На ўзбочыне шашы магіла. Фотаздымак маладога чалавека. Надпіс паведамляе, што тут пахаваны камісар-бальшавік, які загінуў у 1919 годзе ў Бяляева ад рук бандытаў.

Сустрэкаем першага жыхара вёскі. Пытаемся пра вёску, пра жыхароў. Нічога дакладна не можа сказаць. Пра беларусаў не ведае нічога. Паводле ягоных слоў, у Бяляева жывуць і армяне, і малдаване, і азербайджанцы. Прыгадваецца, што Адам Міцкевіч у сваіх парыжскіх лекцыях называў Веліжскі павят месцам рассялення самага чыстага славянскага племя...

Сустрэкаем іншых людзей, але ўсе яны не тутэйшыя. Яшчэ ў 20-х гадах значная частка жыхароў Веліжскага павята прызнавала сябе беларусамі, але цяпер, бачым, аўтахтонных беларусаў знайсці даволі цяжка.

СМАЛЕНСКІЯ СЦЕЖКІ «ВЫБРАНЕЦКІХ ШЫХТОЎ»

Нарэшце напаткалі тутэйшых. Людзі з ахвотай распавядаюць пра сябе і пра сваё жыццё. Прыслухоўваемся да мовы, якая, безумоўна, належыць да паўночна-ўсходніх, віцебскіх гаворак. Наша суразмоўца Марыя Іванаўна Емялянава, 1915 г. н. расказвае пра вайну: «Парцізаны каля бальшака... Тутай ня былі, а былі ўбаку... Пры немцах нічога дужа ня было...» Пытаемся пра тое, ці былі паўстанні. «Змітрок Пецяўбурцаў быў, Марка і Архіп былі...» На пытанне: «Ці быў такі атаман — Нілэнак?», пра якога пісаў Віцьбіч, чуем адказ: «Мільёнак раней быў за Марку. Я яшчэ невялікая была, чуць помню. Упэўніваемся, што Віцьбіч пісаў праўду!»

Запісваем цікавыя словы Марыі Іванаўны, а таксама выразы. Вось некаторыя з іх: «Робім на трудадні... Спанднік свой выткеш... Нада ж міне ідзіць... Пральнікам малацілі... Летась була, мілэк... Рабёнак адзіно... Сёлета... Руццынікі... Пыццываць... Крыў Бог... Усяго было... Драўляныя...» У назоўным склоне блытаюцца «ч» і «ц» — парныя; «р», як і ў іншых віцебскіх гаворках, мяккае; «ч» — зацвярдзелая. Пра Беларусь і беларусаў Марыя Іванаўна не ведала нічога. На наша пытанне пра нацыянальнасць адказала: «Руськіі мы». Пра беларускія школы таксама нічога не ведае.

Расказвала нам яшчэ пра «бандытаў». Даведаліся, што народ «прастэй» яны не крыўдзілі. Толькі бальшавікоў і камісараў. Расказалі нам і пра забойства камісара Паўлава, магіла якога ля шашы. Быў нейкі мітынг, дзе ён выступаў. Яго паклікалі два невядомыя чалавекі пагаварыць у бок. Ён і адышоў пагутарыць. Яны ж яго забілі ды ўцяклі ў лес. Вось такая гісторыя.

Сустрэлі Ульяну Карпаўну Дзяменцэву, 1914 г. н. Запісалі ад яе на магнітафон «дужа многа свадзёбных песняў». Мова — тая ж віцебская гаворка. Наша «спявачка» сказала, што магла б наспяваць песень 100, але блага сабе адчувае. Чуем, што сярод песень шмат вельмі цікавых, аўтэнтчных. Сказала, што зараз ужо амаль ніхто тых песень не спявае. Прыязджалі да яе з Ленінграда і шмат запісалі на магнітафон. Пра Беларусь нічога не ведае. Пачулі знаёмца: «руськіі». Былі ў нас і іншыя сустрэчы ў Бяляева. Але мы мусілі трымацца свайго раскладу, і таму апоўдні рушылі па шашы ў кірунку Веліжа.

2 мая

Раніца. Наш намет на беразе Дзвіны на ўскраіку Веліжа. Вельмі хуткая плынь магутнай ракі. Час ад часу праходзяць невялікія катэры, у тым ліку пад сцягам БССР. Дзвіна ўпэўнена, як і ў часы Віцьбіча, «нясе свае воды». Вельмі прыгожая рака і маляўнічы берагі. Збіраем рэчы і ідзем у Веліж.

Вось крочым ужо па горадзе. Вуліца цягнецца за далагляды. Паабалпал хаты. Тыповая віцебская форма забудовы. Паміж хатамі мільгануў завод па апрацоўцы лёну. Па берагах Дзвіны шмат падрыхтаванага да сплаву дрэва — Веліж здаўна быў цэнтрам лесасплаву.

Сустрэкаем першых жыхароў. Відно, што большасць іх яшчэ не «адышла» ад святкавання 1 Мая. Малады, п'яны хлопец у куртцы, аздобленай металам, зацікавіў нас. Папрасіўшы ў нас гварыць ды даведваюшыся, адкуль мы, сказаў, што беларусаў яны, веліжане, не паважаюць... Праўда, паведаміў, што канкрэтна да нас прэтэнзій няма.

Спакойна рушым далей па Веліжу, які раскінуўся па ўзгорках паабалпал Дзвіны. На адным з гэтых узгоркаў ба-

чым помнік палеглым пад час Айчынай вайны, шмат магіл часу 20-х гадоў забітых на Веліжчыне камісараў, міліцыянтаў, селькораў і г. д. Відавочна, што на гэтай зямлі савецкая ўлада ўсталывалася зусім не бяскрыўна. З гэтага ўзгорка адкрываецца від на іншы бераг Дзвіны, дзе таксама раскінуўся Веліж. Бачым купал праваслаўнай царквы.

Ніжэй — рэшткі каталіцкіх могілак канца XIX — пачатку XX стагоддзя. На помніках яшчэ не сцерліся надпісы польскаму. Тут, побач з могілкамі, яшчэ ў 20-х гадах стаяў каталіцкі касцёл. Недаўно ў 1936 годзе ён быў разбураны.

Выйшлі ў цэнтр Веліжа. Відно, што калісьці гэта быў сапраўды культурны гарадок. Засталася да нашага часу нават тыповая калісьці для беларускіх мястэчак вулачка з двух- і аднапавярховымі камяніцамі. Вулачка забудавана галоўным чынам ў канцы XIX — пачатку XX ст., такую можна яшчэ сустрэць дзе-нідзе ў Заходняй Беларусі. Але,

на жаль, маналітнасць гістарычная вулачкі ўжо ў некаторых месцах парушана сучаснымі безгустоўнымі блокамі-дамамі, якія аднолькава ад Бярэсця да Камчаткі. У канцы вуліцы будынак кінатэатра, у якім, як мы даведаліся трохі паазней, у канцы 20-х, судзілі аднаго з апошніх веліжскіх атаманаў Нілэнка.

Праз мост выйшлі на другі бок Веліжа, дзе стаіць царква. Знаёмімся з бацюшкам-настаяцелем мясцовай царквы. Ён не шмат ведае сам, бо зусім нядаўна прыехаў у Веліж з Заходняй Украіны. Расказваем яму пра мэту свайго пазездкі, пра мінулае Веліжа, пра Юрку Віцьбіча. Ён сустрэкае нас вельмі прыхільна і вядзе да старажылаў, якія сёе-тое могуць успомніць. Па дарозе распавядае нам, як жыве горад сёння.

Калісьці 30-тысячны Веліж быў багатым горадам. Сведчылі пра гэта, між іншым, і 12 праваслаўных царкваў, каталіцкі касцёл, яўрэйская синагога і нямецкая кірха. Зараз аднаўляецца адзінаццаць праваслаўных храмаў. Жыхароў у горадзе цяпер толькі каля 9 тысяч. Святар апавядае нам пра бязвер'і і п'янства.

Той жа свяшчэннік сказаў нам, што сярод прыхаджан і ўвогуле жыхароў Веліжа шмат беларусаў. Але ад людзей мы чамусьці толькі і чуем «руськія». Увогуле, пра Беларусь уяўленні самыя цьмяныя, хоць цэнтрам і дасюль лічаць Віцебск, а не Смаленск.

Гаворым з прыхаджанамі. Нам апавядаюць пра 20-я, 30-я гады. Пра рэпрэсіі, арышты сваякоў, блізкіх і чужых. Успамінаюць, як арыштоўвалі святароў, руйнавалі царквы...

Ганна Уладзіміраўна Докгала (1906 г. н.) гаворыць: «Мялі, як мятлой... Утрам праснеся і глядзіш, каго яшчэ забралі». Яна ж апавядала, як ейнага мужа, цесляра, арыштавалі і расстралялі ў 1937 годзе. Яна лічыць, што быў надта разумны, газеты чытаў, воль таму і забралі. Успамінае, як аднаго чалавека забралі за тое, што пахваліў латышскае піва. І воль ужо агент замежнай разведкі!

Чуем ад Ганны Уладзіміраўны і ўспаміны пра Нілэнка ды іншых паўстанцаў. Успамінае, што «бандзітаў» было «сільна многа». Выступалі ж яны, як гаворыць наша суразмоўніца, толькі супраць камуністаў і калгасаў, а «протых» не чапалі. Часта напады на камуністаў рабілі ноччу. Забівалі і паўстанцаў. Чуем, што забілі нейкіх «зачніцкоў» Брана і Турыка, а пасля яшчэ пяць чалавек. А аднойчы міліцыя прывезла 2-х змерзлых забітых паўстанцаў ды выстаўляла «на паказ» для веліжан.

Даведаліся мы ад Ганны Уладзіміраўны і пра тое, што Нілэнка паходзіў з недалёкай вёскі ды быў высокім, дужым мужчынам і добрым гаспадаром. Чула наша суразмоўніца і пра другога веліжскага атамана — Грамабова.

Масавыя рэпрэсіі разгарнуліся ў 30-х гадах. Нам распавядаюць, што некаторыя людзі пачалі ўцякаць, ратуючы сваё жыццё, у лес — Ліпаўскі Мох. А расстрэльвалі ўсё больш і больш. Спачатку ў Семічоўскім лесе, дзе, паводле Віцьбіча, у 19-ым годзе сымліся на вялікі бой паўстанцы і чырвонаармейскія атрады, а паазней расстрэльвалі на Пакроўскім полі. Менавіта туды хадзіла Ганна Уладзіміраўна з іншымі веруючымі ў 1937 годзе шукаць цела аднаго з расстраляных веліжскіх святароў.

Прыгадаем нарыс Юрка Віцьбіча «Яны не трапілі на Архіпелаг»: «На окраіне Веліжа располжана большое Покров-

ское поле. И сразу же после узурпации ими власти большевики начали осваивать для расстрелов на нем великие ямы, после раскрытия в сентябре 1918 г. эсэровского заговора, здесь полегли агроном Шаганов, кожемяка Крупский, торговец Турки, нотариус Морман и землемер Брандт, Шестой, па нацыянальнасці литовец, согласно ўтверджэнням советчыков, бежал перед арестом и они его осудили заочно. Это был ксёндз меснаго Петропавловскаго костела отец Станислав Будрис».

Вось і раскрываецца перад намі, хто такія «зачніцкі Бран і Туркі!»

Віцьбіч у сваім нарысе называе і іншых людзей, якія знайшлі свой апошні супачын на Пакроўскім полі. Сам Віцьбіч у жніўні 1941 года паставіў памяці ахвяр трохметровы металічны крыж, які раней быў скінуты з мясцовага касцёла, на гэтым полі. Крыж не захаваўся да нашых дзён, і ніхто з тых, каго мы сустрэлі ў Веліжы, пра гэта не ведае.

І ўсё ж такі, падумалі мы, сёння варта было б паставіць крыж на полі зноў.

Не менш цікавая была наша наступная сустрэча. З падказкі людзей адправіліся да Івана Трафімавіча Ступака, які з 1931 да 1940 года займаў пасаду пракурора Веліжскага раёна. Мы заспелі яго, калі стары і хворы чалавек з цяжкасцю нёс вядро з бульбай парсюку. Дапамагі гаспадару ды, сеўшы разам, разгаварыліся.

Іван Трафімавіч і ягоная жонка распавядалі, што ён пачаў сваю службу з 1924 года ў нас, на Беларусі, на пасаде камандзіра ўзвода ОГПУ. Іван Трафімавіч распавядае пра «таварыша Апанаскага» (аднаго з кіраўнікоў ОГПУ на Беларусі) ды пра тое, як яго забілі, калі ён ехаў у Менск на дрызіне. Расказвае пра тое, як ягоны ўзвод змагаўся з бандамі Барыса Савінава і «Зялёным Дубам». Удакладняе, што быў камандзірам узвода І-га Беларускага палка ў Менску. З 1924 года, калі банды Савінава пачалі нападаць на цягнікі, рабаваць пасажыраў, разбіраць чыгуначны пучок, узвод Івана Трафімавіча Ступака ахоўваў цягнікі пад Оршай.

Але нас найбольш цікавіць веліжскі перыяд жыцця Івана Трафімавіча. І тут нам найбольш распавядае ягоная жонка — актыўная верніца праваслаўнага прыхода. Яна распавядае нам пра веліжскія царквы, называе святароў, якія ў Веліжы служылі ў 30-я гады. Згадвае і бацьку Юрка Віцьбіча — настаяцеля Мікалаеўскай царквы Шчарбакова (сапраўднае прозвішча Віцьбіча). Вельмі цёплымі словамі ўспамінае наша суразмоўніца свяшчэнніка Шчарбакова. Пытаемся, ці памятае штосьці пра сына (г. зн. самога Ю. Віцьбіча), і чуем у адказ, што сапраўды быў сын, да таго ж вельмі разумны. Распавядаем ужо мы пра Шчарбакова-сына ды ягоны лёс: беларускае пісьменства і эміграцыя. Слухаюць з цікавасцю. «У Амерыку папаў?» — дзівацца. Далей чуем, што настаяцель Мікалаеўскага сабора Шчарбакоў быў арыштаваны прыкладна ў 1937 годзе. Больш пра ягоны лёс ніхто нічога не ведае. Пытаем былога пракурора, бо арышт, напэўна, быў з санкцыі гэтага чалавека. «Мы с ним дружылі... Очень хороший был человек!» — гэта ўсё, што ён нам адказвае. Разумеем, што больш пра бацьку Віцьбіча чалавек, які таксама меў далучэнне да яго арышту, нічога не скажа.

Яшчэ слухаем жонку і мужа Ступакоў пра арышт нейкага нам невядомага настаяцеля Успенскае царквы Дзмітрыя, пра тое, як пасля арыштаў і высылак святароў у 1937 годзе ў Веліжы ўжо не было каму служыць у царквах.

Мікалаеўская царква стаяла там, дзе зараз воданаропная вежа. Царкву разбурылі трактарамі ў 70-я гады, а з царкоўнае цэглы пасля і вежу будавалі. Царква напярэдадні разбурэння была яшчэ ў добрым стане, нават трактары руйнавалі яе з цяжкасцю.

Час пакідаць Веліж. Ідзем праз шырокі і доўгі мост праз Дзвіну на аўтастанцыю. Чакае нас праезд у Руднянскі раён.

Рудня

Прыязджаем у другую палове дня. Рудня — райцэнтр Смаленскай вобласці. Знаходзіцца на чыгунцы паміж Віцебскам і Смаленскам. Па першаму ўражанню, нічога цікавага ані ў прыродзе, ані ў забудове. Тут зусім не адчуваецца гісторыі, адно гарадская мітусня людзей,

торбаў і валізак. Туды-сюды ездзяць аўтобусы, машыны. У Рудні, у адрозненне ад Веліжа, няма ніякай патрыярхальнасці, свайго ўласнага мікраклімату. Амаль не засталася тут старажытлаў 20—30-х гадоў. А ўзагадзі сёе-тое было б варта, бо Рудняншчына яшчэ да канца 20-х захоўвала свой назоў «Беларуская Смаленшчына», а да рэвалюцыі на правах воласці ўваходзіла ў Аршанскі павет Магілёўскай губерні.

У 20-х і на пачатку 30-х гадоў у Руднянскім павеце Смаленскай губерні працавалі беларускія школы. Колькасць іх, праўда, была невялікая—прыкладна 20. У самой Рудні 9-гадовая школа з 1928 года паступова пераводзілася на беларускую мову, выкладаўся ў ёй курс беларусазнаўства. Архіўныя дакументы паказваюць, што там, дзе выкладчыкі былі сапраўднымі беларускімі патрыётамі, пераход ажыццяўляўся лёгка. А ў тых школах, дзе настаўнікі фармальна ставіліся да беларусізацыі, справа не йшла, нягледзячы на старанне Беларускай Секцыі пры Смаленскім губернскім адзеле народнай асветы забяспечыць вучняў падручнікамі, а настаўнікам аказаць метадычную дапамогу. Дакументы адлюстроўваюць і надзвычай складаныя ўмовы працы беларускіх асветнікаў на Смален-

бавічах яшчэ адна царква, якую спалілі ўжо пасля вайны. Была синагога. Яе таксама разбурылі.

Святар раскавае нам, што сёння ў Любавічах двароў 150, ды амаль усе людзі прыезджыя з самых розных раёнаў. Беларусаў сярод іх няма.

Гаворыць сурэзюма пра клопаты з рэстаўрацыяй храма. Пад храмам вялікае сутарэнне, якое цяпер завалена смеццем. Людзі, якія даўно жывуць у Любавічах, сцвярджаюць, што з сутарэння ёсць падземны ход, які невядома куды вядзе.

Змяркаецца. Думаем пра начлег. Але намёт проста няма куды ставіць, бо ўсюды вада і бруд. Рудняншчына ўся ў балотах. Не ратуе нават меліярацыя, якая «прайшла» ўсюды: палі ўсё роўна стаяць у вадзе. Нават у паветры адчувальна вільгаць. З цяжкасцю знаходзім адносна сухое месца. Вырашаем, што з ранку падзелімся на дзве групы і паедзем па розных маршрутах, каб хутчэй усё аб'ехаць ды пакінуць час на Смаленск.

3 мая

Частка групы «Выбранцаў» застаецца ў Любавічах, каб наведаць суседнія вёскі Шубкі і Казімірава. Другая частка ад-



Галоўная вуліца Веліжа.

шчыне, мясцовае і губернскае кіраўніцтва якой толькі пад ціскам Масквы дазволіла беларускую працу на тэрыторыі губерні, бо само неаднаразова заўляла, што беларусаў як нацыі не існуе і таму ніякая нацыянальная асвета сярод іх не патрэбна. Заявы гэткага кшталту зафіксаваны ў дакументах і скаргах Беларускай Секцыі пры ГУБАНА.

Гісторыя беларускага школьніцтва на Смаленшчыне дагэтуль не асветлена навукоўцамі і публіцыстамі, і таму сёння невядома, чаму і калі на тэрыторыі губерні, у тым ліку на Рудняншчыне была зачынена апошняя беларуская школа. Ёсць падставы меркаваць, што канцом беларускай асветы на Смаленшчыне трэба лічыць 1934—35 навучальны год.

Вырашаем паездзіць па Руднянскім раёне.

Любавічы

Любавічы—колішні цэнтр воласці Аршанскага павета Магілёўскай губерні. Беларуская-яўрэйскае мястэчка. Пасля 1918 года Любавіцкая воласць увайшла ў склад Руднянскага павета Смаленскай губерні.

Мястэчка і сёння вядомае сярод яўрэяў усяго свету. На жаль, мы так і не змаглі дакладна высветліць, чаму, але ці то хтосьці са слаўных яўрэяў тут нарадзіўся і жыў, ці то чымсьці праславілася тутэйшая яўрэйская абшчына. Зараз яўрэі тут не жывуць, усіх іх расстралялі ў ваколіцах пасля каўчэка немцаў пад час вайны. Але жыве памяць, і таму яўрэі з розных краін свету маюць намер паставіць у Любавічах помнік і арганізаваць у гэце мястэчка паломніцтва.

Беларуская гісторыя Любавічаў не такая адметная. Нас найбольш цікавіць беларускія школы, якія існавалі тут у 20—30-х гадах. Архіўныя дакументы захавалі і імёны настаўнікаў—загадчыка Любавіцкай беларускай раённай школы Івана Варанага ды некаторых іншых.

У цэнтры Любавіч стаіць касцёл, пабудаваны ў стылі барока. Праўда, цяпер гэта праваслаўны храм. Мясцовы святар, які нядаўна прыехаў сюды з Заходняй Украіны (як і ягоны калега ў Веліжы), распавёў нам, што пабудаваны храм у 1653 годзе як каталіцкі, але каталіцкім быць не паспеў, бо Любавічы увайшлі ў склад Расіі, і таму тут адчынілі храм праваслаўны. Са Смаленска прывезены быў іканастас. Толькі зараз храм аднаўляе службу, хаця прыход вельмі маленькі і святар мусіць толькі час ад часу прыязджаць сюды на службу. Была ў Лю-

браўлеца паз Рудню ў вёскі Магільна, Круглоўку і Одрына.

Ва ўсіх гэтых паселішчах у 20—30-я гады працавалі беларускія школы. З дакументаў вядома і пра беларускія школы ў Альшанах, Соіне, Юрцэвічах, Бярэзніне, Дземяхове ды іншых вёсках і мястэчках.

У Рудні даведаліся, што аўтобусы на Одрына і Магільна не ходзяць, бо там кепская дарога ды якраз прайшлі джэды. Круглоўка ж знаходзіцца пры шашы Смаленск—Віцебск, але менавіта з гэтай прычыны мы і не спадзяёмся тэсоціць цікавае знайсці там. Вырашаем дабрацца да Магільна сваім ходам, а калі паспеем, то наведаем і Одрына.

Хвілін 15 ехалі на электрычцы з Рудні ў бок Віцебска да раз'езда. Нам пашанцавала: на спадарожнай машыне прамінулі дарожныя лужыны, і мы—у Магільна.

У ваколіцах вёскі шмат хвойных лясоў. У параўнанні з ваколіцамі Любавічаў няшмат узараных палёў, прыродны ландшафт не сапсаваны паўсюднай «распаханасцю». Тут ужо зусім блізка беларуская мяжа. Можэ, адміністрацыйнае пагранічча і абумоўлівае гаспадарчы заняпад гэтага кутка? А заняпад відавочны. Шмат старых і нефарбаваных хат, некаторыя з забітымі вокнамі, па вёсцы можна ездзіць хіба на трактары. Вельмі мала ў вёсцы моладзі.

Нарэшце спаткалі чалавека, які можа нам сёе-тое распавесці. Гэта Пётр Андрэвіч Пашкоў, 1924 года нараджэння. Калісьці ён працаваў настаўнікам у вясковых школах Рудняншчыны, цікавіўся мясцовым дыялектам. Запісваем ад яго «мясцовыя», так бы мовіць, словы. Ён распавядае нам, што сёння моладзь гэтых слоў ужо не ведае, вельмі мала хто памятае старыя песні, якіх раней тут спявалася шмат. Аб'ядае нас правесці да тых, хто яшчэ памятае старыя часы.

Звяртаем увагу на мову Пятра Андрэвіча. Выразна цвёрдае «ч», невывуховае «г», праўда, «р», як і ў суседніх магілёўскіх гаворках, мяккае. Сам Пётр Андрэвіч кажа, што тутэйшыя людзі гавораць «змешана», г. зн. на расейска-беларускай гаворцы. «Беларусія тут саўсім блізка»,—гаворыць ён, паказваючы рукой у бок лесу. За лесам ужо Рэспубліка Беларусь. «Раней больш было беларускіх слоў, а цяпер маладзёж ужо ні знае іх...»

Падамо некаторыя словы, якія пачулі ад Пятра Андрэвіча: маладзік настаў, зьзяюць, сёлета, летась, будучыня, цяпляк (паўднёвы вецер), сівер, хмаркі...

(Заканчэнне будзе).

Пятро БІТЭЛЬ



18 кастрычніка 1991 года на 80-м годзе жыцця пасля цяжкай і працяглай хваробы памёр вядомы беларускі паэт, празаік і перакладчык, выдатны педагог Пятро Бітэль.

Нарадзіўся Пятро Іванавіч Бітэль 6 чэрвеня 1912 года ў мястэчку Радунь Воранаўскага раёна. Першая сусветная вайна закінула сям'ю Бітэляў у Наўгародскую губерню, дзе будучы пісьменнік пазнаў першую граматы. Па вяртанні ў 1921 годзе на бацькаўшчыну, ён вучыўся ў польскай сямігодцы, у 1931 годзе скончыў Віленскую настаўніцкую семінарыю і ў 1939 годзе Вышэйшыя настаўніцкія курсы ў Вільні.

З 1931 па 1939 год працаваў (з перапынкамі) ў школах Нясвіжчыны і Стаўбцоўшчыны, служыў у польскай войску, у 1939 годзе ўдзельнічаў у польска-нямецкай вайне, а пасля ўз'яднання Беларусі працаваў у Валожыне настаўнікам, завучам, дырэктарам СШ № 2. Пад час нямецкай акупацыі быў вывезены на работу ў Германію. Пасля вызвалення з палону на пачатку 1945 года быў прызваны ў Савецкую Армію і слу-

жыў у ёй да лістапада 1945 года. Настаўнічаць пасля вайны давялося нядоўга, бо ў ліпені 1947 года быў звольнены з працы, а ў лістападзе 1950 года беспадстаўна арыштаваны органамі НКВС і да 1956 года адбываў зняволенне ў працоўных лагерах у Омску і Джэзказгане. З 1956 па 1974 год выкладаў у Вішнеўскай СШ беларускую мову і літаратуру, нямецкую мову. За гэты час завочна скончыў філалагічны факультэт Мінскага педагагічнага інстытута. З 1974 года на пенсіі.

Друкавацца Пятро Бітэль пачаў у 1939 годзе. Асобныя вершы і празаічныя творы з'яўляліся ў рознай рэспубліканскай перыядыцы. Яго паэмы «Замкі і лю-

дзі», «Сказанне пра Апанааса Берасцейскага», «Памятны верасень» напісаны на высокім мастацкім узроўні, з'явіліся багатым здабыткам беларускага нацыянальнага эпасу. Гістарычна-краязнаўчыя нарысы «Вішнева і вішнеўцы», «Баруны», «У нашым краі не чужыя» маюць навуковы характар, пераказваюць перадаюць каларыт эпохі і выклікаюць пачуццё пашаны да нашга мінулага.

Шырока вядомыя пераклады Пятра Бітэля з польскай мовы паэм «Пан Тадэвуш», «Грачына», «Конрад Валенрод», асобных санетаў і вершаў А. Міцкевіча, твораў М. Канапніцкай, Ю. Славацкага, польскамоўных твораў В. Дуніна-Марцінкевіча, з «Боскай Камедыі» А. Дантэ, з літоўскай твораў Э. Межэляйціса і іншых. Пераклады П. Бітэля пазначаны высокім майстэрствам, захаваннем духу арыгінала.

Светлая памяць пра Пятра Іванавіча Бітэля паэта, чалавека чыстай душы і нялёгкага лёсу, назавусёды застанецца ў нашых сэрцах.

САЮЗ ПІСЬМЕНнікаў БЕЛАРУСІ.

Побач з Канстанцыяй Буіло

Разам з такімі людзьмі адыходзіць цэлая эпоха. Толькі што Зоська Верас, і ўслед — Пятро Бітэль.

Улетку, наведаўшыся да Пятра Іванавіча апошнім разам, цвёрда дакліраваў яму жыццё перад Калядамі, у снежні, каб адсвяткаваць наш юбілей — 10 гадоў ад першай сустрэчы. Лёс распарадзіўся іначай. Чацвёрты інфаркт дагнаў Пятра Іванавіча на самым прыканцы васьмага дзесятка. Яшчэ адзін непрычэпаны юбілей. Гэтым разам — для сям'і, родных і блізкіх, для ўсёй беларускай літаратуры — 80-годдзе паэта, перакладчыка, краязнаўца, мунка, бацькі, дзеда і прадзеда. Былога настаўніка і былога палітвязня з савецка-казахстанскага лагера Джэзказган.

Зірнуўшы збоку, 80 гадоў — паважаны, зайдзросны век. Можна ду-

маць і пра спачын. Але мне дужа балюча было стаяць ля труны, бо дvedaю, колькі б яшчэ зрабіў гэты ціхі працаўнік, адпусці яму лёс хоць пару вёснаў. Тое, што менска перакладчыкі не пспявалі перакласці за год, ён рабіў за лічаныя месяцы ў свай старасвецкай хаціне пад векавымі дрэвамі, далёкі ад сталічнай мітусні.

Тады, у снежні 1981 года, прыехаўшы да яго ў Вішнева з прапановаю перакласці з польскай мовы некалькі вялікіх твораў Віцэнта Дуніна-Марцінкевіча для новага выдання аднатомніка спадчыны класіка беларускай літаратуры, на руках Пятра Іванавіча меў усяго адну выданую кніжачку — паэму «Замкі і людзі». За дзесяць гадоў іх стала паўдзсяціна, арыгінальных і перакладных. Калі дыхнулі першыя павевы галаснасці, яго па праву прынялі ў Саюз

пісьменнікаў Беларусі. Здавалася, самы час працаваць. І ён працаваў. І не ўсё з рукапісаў Пятра Іванавіча вядома пакуль што чытачам.

Сёння асабліва балюча ўсведамляць, што сам Пятро Іванавіч не дачакаўся патрымаць у руках галоўную кнігу жыцця — пераклад «Пана Тадэвуша», выкананы ў нялюдскіх умовах савецкага ГУЛАГА.

Апошні спачын Пятро Бітэль здабыў на вішнеўскай зямлі, побач з магілай Канстанцыі Буіло. Мусіць, так яго справядліва. Сам нябожчык прызнаваўся, што з усіх мясцінаў Беларусі, куды ні закідаў яго нялёгі лёс, найдаўжэй ён прабыў на Вішнеўшчыне і палюбіў яе сыноўняй любоўю. Няхай мяккай будзе яму родная зямля.

Пакутнік. Ён заслужыў на гэта спакой.

Язэп ЯНУШКЕВІЧ.

Віктар ХАЎРАТОВІЧ



17 кастрычніка 1991 года на 58-м годзе жыцця раптоўна памёр член Саюза пісьменнікаў Беларусі, паэт Віктар Кандратавіч Хаўратовіч.

Віктар Хаўратовіч нарадзіўся 21 чэрвеня 1934 года ў вёсцы Сінін Магілёўскага раёна. У 1954 годзе скончыў Магілёўскі будаўнічы тэхнікум. Служыў у Савецкай Арміі, пасля дэмабілізацыі працаваў на будоўлях майстрам, затым прарабам, інжынерам на Магілёўшчыне. З 1966 па 1969 г. вучыўся на філалагічным факультэце Магілёўскага педагагічнага інстытута. З 1979 года ўзначальваў літаратурнае аб'ядненне «Натхненне» пры Бялыніцкай раённай газеце, быў старшынёй раённага Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны ў Бялынічах.

Першыя вершы Віктар Хаўратовіч надрукаваў у 1961 годзе ў мясцовым друку. Затым яго творы змяшчаліся на старонках часопісаў «Полымя», «Маладосць», «Беларусь», у «Днях паэзіі». У 1983 г. у выдавецтве «Мастацкая

літаратура» выйшла кніга вершаў паэта «Сонца на кельме». Жыццёвы вопыт і веды будаўніка, успаміны дзяцінства, апаленага вайной, — асноўнае ў гэтай кнізе. У ёй — праўдзівы вобраз сучасніка, любоў да бацькаўшчыны, выказаны шчыра, паграмадзянску ўсхвалявана. І як працяг яснага лірычнага роздуму над жыццём у выдавецтве «Мастацкая літаратура» ў 1990 г. выйходзіць яшчэ адна кніга вершаў — «Зямныя колеры і гукі».

Светлая памяць пра Віктара Кандратавіча Хаўратовіча, паэта, чалавека чыстай, шчодрой душы, назавусёды застанецца ў нашых сэрцах.

САЮЗ ПІСЬМЕНнікаў БЕЛАРУСІ.

Саюз пісьменнікаў Беларусі глыбока смутнае з прычыны смерці пісьменніка Пятра Бітэля і выказвае спачуванне родным і блізкім нябожчыка.

Саюз пісьменнікаў Беларусі глыбока смутнае з прычыны раптоўнай смерці пісьменніка Віктара Хаўратовіча і выказвае спачуванне родным і блізкім набожчыка.

Вайна, аб'яўленая бальшавікамі ці не з першага дня кастрычніцкага перавароту рэлігіі, царквы, духавенству, — цалкам амаральная. Гэта было злачыства, і тут дзвюх розных думак быць не можа. Сёння можна толькі радавацца, што ўсё гэта сплыло ў мінулае, што прыцягненне вернікаў успрымаецца сумленнымі людзьмі як адна з самых змрочных старонак савецкай гісторыі.

Але нельга не заўважыць і таго, што і сённяшняму «павароту» грамадства да рэлігіі бракуе пачуцця меры. Так ужо павялося ў нашай бласлаўленай дзяржаве—або-або. Учора здэкаваліся з «рэлігійнага дурману», сёння многія вернікі, служкі царквы імкнуцца ўзяць рэванш, прычым, як трапіна заўважыў з гэтай нагоды на старонках «ЛіМа» адзін наш сталы аўтар,

тым і ж бальшавіцкімі метадамі. Ужо, аказваецца, атэізм несумяшчальны з такімі паняццямі, як мараль, прыстойнасць, высякародства, чалавечнасць і да т. п. Усе гэтыя якасці, маўляў, можа выхаваць у чалавека толькі вера ў Бога. Не будзем дыскутаваць на гэтую тэму. Заўважым толькі, што і царква была далучана да самых агідных злачыстваў супраць чалавечнасці.

Верны ідэі плуралізму, паважаючы права кожнага чалавека выказаць публічна свае думкі і погляды, «ЛіМ» сёння прадастаўляе свае старонкі А. Цыркуноў, друкуючы ягоны артыкул «Хто ідзе дарогай да храма». Многа ў ім слушнага, з сім-тым пагадзіцца цяжка, але, у рэшце рэшт, чытач сам ва ўсім разбярацца.

Хто ідзе дарогай да храма

Па меры таго, як дзейнасць кампартыі і яе карных органаў усё больш і больш выкрываецца, магчыма, усё часцей і часцей будуць гучаць заклікі да камуністаў пакаяцца ў здзейшаных злачыствах, паспрабую паказаць, што пакаянне кампартыі — справа нерэальная, перш за ўсё таму, што пакаянне з'яўляецца самым шчырым, самым інтымным духоўным дзеяннем.

У мяне няма дакладных звестак аб ахвярах беларускага аддзела ДПУ, таму буду апярываць толькі звесткамі з расійскіх архіваў і савецкай прэсы, бо, эрэшт, почырк чэкістаў быў усюды аднолькавы.

Вядомы фільм грузінскага кінарэжысёра Тэнгіза Абуладзе «Пакаянне» заканчваецца тым, што мудрая старая жанчына пытаецца ў маладой, ці прыводзіць абраная ёю дарога да храма. Пачуўшы адмоўны адказ, яна кажа: для чаго ж патрэбная такая дарога, якая не вядзе да Храма? Так, без Храма не можа быць сапраўднага пакаяння. Але да Храма прыходзілі не толькі маліцца і каляцца. Камуністы прыходзілі туды, каб і... забіваць. Хрысціянскі пісьменнік Міхаіл Вострышаў у сваёй дакументальнай кнізе «Божы выбраннікі», прысвечанай замучанаму бальшавікам Патрыярху Ціхану, прыводзіць такія факты: «Свяшчэннік Нікольскага вывелі з жаночага манастыра Марыі Магдаліны, прымуслі адкрыць рот, уклілі ў яго дула маўзера і са словамі: «Вось мы цябе прычасцім» стрэлілі. Свяшчэннік Дамітрыеўскага паставілі на калені, спачатку адсеклі нос, потым вушы і нарэшце галаву. У Херсонскай епархіі трох свяшчэннікаў распялі на крыжах. У горадзе Багдаду ўсё іх манахінь, не пажадаўшых пайсці з манастыра, прывялі на могільнік да выкапанай магілы, адрэзалі ім саскі і жывых пакідалі ў яму, а зверху кінулі яшчэ дыхаючага старога манаха. Засыпаючы яму зямлёю, крычалі, што спраўляецца манаскае вяселле».

Яшчэ цытата: «Яго прывялі на расстрэл з двума сынамі і спыталі: «Каго спачатку забіць — вас ці сыноў?» Айцец Арнацкі адказаў: «Сыноў». Пакуль расстрэльвалі, ён, стаўшы на калені, чытаў «адыходную». Расстрэльваць айдца Арнацкага ўзвод чырвонаармейцаў адмовіўся. Адмовіліся страляць і вызваныя кітайцы. Тады да бацюшкі падышоў малады камісар і стрэліў з рэвалювера ва ўпор».

На зямлю прыйшло такое, чаго не ведаў Рым часоў Нерона. Расстрэлілі мітрапаліта Кіеўскага Уладзіміра. Пасля катаванняў архіепіскапа Варонежскага і Задонскага Ціхана павесілі на царскіх варотах царквы Мітрафаньеўскага манастыра. Архіепіскапу Пермскаму і Кунгурскаму Андроніку, які праславіўся місіянерскай дзейнасцю ў Японіі, адрэзалі вушы і выкалалі вочы, пасля чаго доўга вадзілі па вуліцах Пермі, а потым утапілі ў

рацэ. У Табольску замучылі архіепіскапа Гермагена. Рэвельскага епіскапа Платона аблівалі на марозе вадою, пакуль ён не ператварыўся ў ледзяны слуп. Усё гэта не пераказ фільма жахаў, а быль. Жудасная быль».

У барацьбу з рэлігіяй уключылася і прэса: «Малітвы Патрыярха не дайшлі да Госпада Бога. Яны былі перахоплены ДПУ», — хваліўся журналіст Ольдэр у газеце «Правда». Прадажны журналісты з «Известий ВЦИК» фабрыкавалі «пісьмы з глыбінкі»: «Мы, беспартыйныя сяляне Загорскай воласці, пачуўшы, што ў самай бліжэйшай будучыні мае быць судовы працэс над Патрыярхам Ціханам, заяўляем, што ён крывасмок у расе, контррэвалюцыйнер і людаед... Мы патрабуем ад цэнтральнай Савецкай улады вынесці крывасмоку Патрыярху Ціхану суровую і бязлітасную меру пакарання...»

Гэта ўжо былі першыя рэпетыцыі пазнейшых масавых працэсаў над «ворагамі народа».

Яшчэ не ведаў сваёй долі і «любімец партыі», галоўны рэдактар газеты «Правда» М. Бухарын, сцвярджаючы ў папулярнай тады сваёй кніжцы «Азбука камунізму», што вера ў Бога ёсць выдумка буржуаў.

Падлічана, што, пачынаючы ад кастрычніцкага перавароту да 1922 года, было зліквідавана больш за 700 манастыроў. Толькі па суду расстрэляна 1962 манахі і 3447 манахінь і паслушніц, а таксама 1691 чалавек белага духавенства (свяшчэннікаў). Без суда і следства было знішчана больш за 15 000 чалавек чорнага і белага духавенства. Колькі было знішчана царкваў, мячэцяў, сінагог і малебных дамоў, можна толькі здагадацца.

У маі 1932 года дэкрэтам бальшавіцкага ўрада была аб'яўлена «бязбожная пяцігодка», якая ставіла сваёй мэтай да 1 мая 1937 года рэлігію ў СССР знішчыць назавсёды.

Псіхалагамі заўважана, што чалавек, у якога адсутнічаюць духоўныя крытэрыі і прынцыпы, як правіла, пазбаўлены і ўсялякіх маральных прынцыпаў. Такі індывід не ведае, што такое гуманнасць і міласэрнасць. Такому чалавеку значна лягчэй было дасягнуць наменклатурных вышын і ўтрымацца на іх, чым чалавеку, «прыгнечанаму» такім «цяжарам», як сумленне. Сумленне (калі яно ёсць) так ці інакш заўсёды звязана з рэлігіяй, нават калі чалавек аб гэтым і не здагадаецца. «Калі Бога няма—усё дазволена», — сказаў вялікі мудрэц Ф. М. Дастаеўскі.

Сапраўды, сумленны чалавек не змог бы карыстацца незаслужанымі прывіля-

мі, ведаючы, што ў іншых людзей такіх прывілей няма. Сумленны чалавек не змог бы з'есці (у горле б перасела) далікатэсную і такую рэдкую ў наш час ікру, ведаючы, што хворы лейкеміяй дзеткі так званых «простых» людзей і ў вочы яе не бачылі. Сумленны чалавек не змог бы займаць вялізныя апартаменты і катэдры, ведаючы, што перасяленцам з чарнобыльскай зоны не хапае жылля. Сумленны чалавек не змог бы рабіць турыстычныя круізы за кошт Дзіцячага фонду і г. д.

Тыя, хто ўсё гэта рабіў, не былі юрыдычна прызнаныя злачынцамі толькі таму, што судовыя справы супроць іх нідзе і ніколі не ўзбуджаліся.

Ці магла камуністычная наменклатура судзіць сама сябе?

Можна спытаць, як ён з'явіўся, той цыннічны і жорсткі гомасаветыкус? Знакаміты нямецкі філосаф мінулага стагоддзя Артур Шапенгаўэр, якога саблівва ненавідзелі камуністычныя ідэолагі, як у вяду глядзеў, калі пісаў: «На месца сапраўднай адукацыі заступае свайго роду дрэсіроўка. Можна з аднолькавым поспехам прывіць людзям і справядлівае, і разузнае, і самае бязглуздае, — прывучыць іх, напрыклад, набліжацца да таго ці іншага ідала не інакш, як са свяшчэнным трымценнем, і пры вымаўленні яго імя кідацца на калені, дрыжаць не толькі ўсім целам, але і ўсёю сваёй душой, аддаваць добраахвотна сваё жыццё за словы, за імёны ў абарону самых неверагодных глупстваў. Словам, можна прывучыць людзей да ўсяго. Трагізм такіх памылак у практычным значэнні, камізм — у тэарэтычным: няма бязглуздзіцы, якая, калі яе ўнушыць спачатку траім, не змагла б стаць усенародным перакананнем». Рэлігія дзейнічае на людзей інакш. Усе вялікія сусветныя рэлігіі пабудаваны на грунце добра і служаць толькі добрым справам і разумнаму сэнсу. Вось што гаварыў Магамет: «Дасканалейшы з людзей той, хто любіць усіх блізкіх сваіх і робіць ім добра без разбору, добрыя яны ці дрэнныя».

У будысцкіх кнігах гаворыцца наступнае: «Хто добры чалавек? Добры чалавек толькі веруючы чалавек. А што такое вера? Гэта згода сваёй волі з сумленнем, з сусветным розумам». У Талмудзе сказана: «Добры чалавек — гэта той, хто помніць свае грахі і забывае пра тое, што ёсць у ім добрага, а злы, наадварот, гэта той, хто помніць, што ён зрабіў добрага, і забывае пра свае грахі. Не даруй сабе, і тады лёгка будзеш дараваць другім».

Святое Евангелле пабудавана толькі на паняццях любові і добрага: «І адзін з іх, законнік, спакушаючы Яго, спытаў, кажучы: «Настаўнік! Якая найбольшая заповедзь у законе? Ісус сказаў яму: «Палю-

бі Госпада Бога твайго ўсім сэрцам тваім і ўсёю душою тваёю і ўсім разуменнем тваім: гэта ёсць першая і найвялікшая заповедзь. Другая ж, падобная да яе: «Палюбі блізкага твайго, як самога сябе».

На вялікі жаль, акрамя рэлігіі добра, міласэрнасці, самаўдасканалення на шляху добрачыннасці, пад выгладам рэлігіі могуць дзейнічаць сілы зла. Акадэмік Д. С. Ліхачоў пісаў: «Усе рэлігійныя сістэмы нясуць у сабе культуру. Толькі атэізм — рэлігійная сістэма без культуры».

Знішчаючы рэлігію, бальшавіцкая дыктатура знішчыла мільёны веруючых, ліквідавала працавітае сялянства, адлучыла ад сумленнай і прадукцыйнай працы рабочых. Гэта дыктатура прывяла народ да галечы, бездухоўнасці, алкагалізму, не бачанай раней злачыннасці, знішчыла культуру, народныя традыцыі, шматвяковыя помнікі. Яна прывяла да эканамічнай і экалагічнай катастрофы і, нарэшце, да Чарнобыля.

Ёсць у чым пакаяцца б бальшавікам. Уся справа ў тым, як і для чаго каляцца. «Пакаянне, — пісаў вялікі пісьменнік-гуманіст Л. М. Талстой, — ёсць ганьбаванне ўсяго дрэннага ў сабе, ёсць чыстка душы, прыгатаванне яе да прыняцця добра». Ды што ўжо гаварыць пра гэта, калі неабальшавікі і сталіністы на чале з Нінай Андрэевай і цяпер няк не могуць «поступіцца прынцыпамі» і заўяляюць, што ўсё зробленае бальшавікамі за семдзесят тры гады іх нічым не абмежаванага панавання было найвялікшым дасягненнем чалавецтва.

Адзін з буйнейшых хрысціянскіх пісьменнікаў дваццатага стагоддзя Томас Мэртан пісаў: «Ёсць самаўпэўненая нянавісць, моцная і жорсткая, якая цешыцца сваёй нянавіснасцю таму, што яна накіравана на іншага. Але нянавісць у любой форме — самаразбуральная і нават, трыумфуючы фізічна, яна трыумфуе на развалінах уласнага духу».

Рэлігія выхоўвае ў чалавеку і прыстойнасць, якой многім атэістам ой як не хапае. Прывяду такі прыклад. Першага верасня гэтага года ў перадачы па расійскім радыё народны дэпутат РСФСР спадар Аксочыц заявіў: «Хоть я родился в Западной Белоруссии и по паспорту являюсь белорусом, но считаю себя русским потому, что до Октябрьской революции территория, на которой я родился, входила в состав России как Северо-Западный край». Справа нават не ў тым, што грамадзянін Расіі Аксочыц не прызнае беларушчыны і лічыць сябе рускім. Усе сумленныя беларусы з вялікай пашанай адносяцца да братняга рускага народа, народа, які зусім нядаўна адстаяў на барыкадах Масквы не толькі сваю свабоду, дэмакратыю і незалежнасць, але і правы на гэта прыбалтаў, беларусаў, украінцаў, грузін і ўсіх іншых народаў СССР.

Справа ў тым, што міграцыя грамадзяніна Аксочыца з адной нацыянальнасці ў другую носіць яўна меркантильны, шкурны характар. Можна быць упэўненым у тым, што калі б гэтага Аксочыца выбралі ў польскі сейм, ён з такой жа лёгкасцю назваў бы сябе палякам, матывуючы гэта тым, што Заходняя Беларусь, дзе ён калісьці нарадзіўся, уваходзіла да вайны ў склад Рэчы Паспалітай. У чым жа каляцца спадару Аксочыцу, калі для яго Бацькашчына такая ж «tega incognito», як і паняцце пакаяння? Пакаянне — гэта, перш за ўсё, ахвяра. Каб каляцца сапраўднаму, недастаткова біць сябе кулакамі ў грудзі, а калі трэба, то і адмовіцца ад пасады, утульнага крэсла, раскошнай дзяржаўнай дачы, службовай машыны з шафёрам, падарожжаў за мяжу за кошт дзяржавы і г. д. Дарога да Храма адкрыта кожнаму, але не кожны ідзе па гэтай дарозе. Тым, хто ідзе, — хвала і пашана!

А. ЦЫРКУНОУ.



Заснавальнікі:

САЮЗ ПІСЬМЕНІКАУ БЕЛАРУСІ
І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ БССР.

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах.

Друкарня «Беларускі Дом друку».

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.
Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел літаратурнага жыцця: Аляксандр МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА — 33-22-04; аддзел музыкі: Святалана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жанна ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выўлечанага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕЎСКІ — 33-24-62; аддзел народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62; аддзел навін: Віталь ТАРАС — 33-19-65, Юрась ЗАЛОСКА — 33-22-04; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАЎ — 33-44-04; фотанарэспандэнт: — 33-24-62; бухгалтэрыя — 26-86-40.

Пры перадруку просьба спасылка на «ЛіМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэагуе. Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтара публікацыі.

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЬ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Аляксандр АСПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Анатоль ВЯРЦІНСКІ, Андрэй ГАНЧАРОВ [нам. галоўнага рэдактара], Уладзімір ГНІЛАМЕДАЎ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКІ, Аляксандр ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Рычард СМОЛЬСКІ, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Віктар ТУРАЎ.

Адказны сакратар Барыс ПЯТРОВІЧ.

Індэкс 63856

М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12